



Főszerkesztő: Mohay Ágoston (PTE ÁJK)

Szerkesztők: Csoknya Tünde (PTE ÁJK) Mészáros Pál

(PTE ÁJK), Hengl Melinda (PTE ÁJK), Kis Kelemen Bence (PTE ÁJK)

A szerkesztőbizottság elnöke: Szalayné Sándor Erzsébet (PTE ÁJK / AJBH) A szerkesztőbizottság tagjai: Cseporán Zsolt, Jorn van Rij (The Netherlands Police), Hornyák Szabolcs (PKKB), Kokoly Zsolt (Sapientia – EMTE), Csink Lóránt (PPKE JÁK), Farkas Csaba (SZTE ÁJK), Pozsonyi Norbert (SZTE ÁJK), Szomora Zsolt (SZTE ÁJK), Tóth Norbert (NKE), Mészáros Bence (NKE RTK), Kocsis Miklós (PTE KPVK)

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Óriás Nándor Szakkollégiuma.

Felelős kiadó: Dr. Fábián Adrián, dékán

A kiadó székhelye és postacíme: 7622 Pécs, 48-as tér 1.

Email: szakkollegium@ajk.pte.hu

Tartalom

Krónika	4
D. Horváth Vanessza: Az állatvédelem történeti előképei.....	6
Kecze Dominik – Palatinus Fanni: Sport vagy üzlet? Az érdekek harca a sportjogi szerződések világában.....	25
Nagy Anna Marianna: Életek mérlegen – A Covid-19 és a büntethetőséget kizáró okok rendszere..	35
Pócz Réka: Szociáldarwinizmus és „társadalmilag motivált” életvégi döntések.....	45
Rengel Dóra: Felismerésre bemutatás az Emberi Jogok Európai Bírósága döntéseinek tükrében.....	57
Puskás Tamás: Kirendelés és áthelyezés az egészségügyi szolgálati jogviszonyban.....	71

Krónika

A 2020/21-es tanév tavaszi féléve is online formában folytatódott, az Óriás Nándor Szakkollégium tagjai azonban hasonlóan az előző félévekhez most is egy tartalmas és eredményekben gazdag szemesztert zárhatott.

A tavaszi felvételi eljárás során öt új taggal bővült a Szakkollégium. A Bűnügyi Tagozatba Ambrózi Miklós, Civilisztika Tagozatba Scheibelhoffer Eszter és Balladik András, a Közjogi Tagozatba Somogyi Levente nyert felvételt, illetve az Elméleti-történeti Tagozathoz Solymosi Krisztián csatlakozott.

Minden tagozat egy nem mindennapi, rendkívül érdekes és kreatív témában megszervezett féléves programmal készült e szemeszterben. A Bűnügyi Tagozat immár harmadik alkalommal rendezte meg április 8-án a „Bűnügyi Humor, avagy bírósági határozatok kicsit másképp” elnevezésű online eseményt, melynek során a tagok ezúttal közlekedési bűncselekményekkel kapcsolatos bírósági határozatokat dolgoztak fel és adták elő egy humorosabb oldalról megközelítve az egyes eseteket.

A Civilisztika Tagozat egy igencsak aktuális témában szervezett kerekasztal-beszélgetést, így április 29-én „A polgári peres eljárás legújabb módosításai” című eseményhez csatlakozhattak az érdeklődők. Az esemény két vendégelőadóval tudott megvalósulni; dr. Gyöngyösiné dr. Antók Éva (címzetes egyetemi docens, a Pécsi Ítéltábla elnökhelyettese) és dr. Kovács Ildikó (a Pécsi Ítéltábla Polgári Kollégium kollégiumvezetője) előadásával.

A Közjogi Tagozat május 4. napján az egészségügyi szolgálati jogviszonyról tartott kerekasztal-beszélgetést, amelyen a tagozat szinte valamennyi tagja aktívan részt vett, meghívott felszólaló volt továbbá dr. Békési Gábor, az ÓNSZ titkára.

Az Elméleti-történeti Tagozat féléves tagozati programjára május 6-án került sor „Jogtörténeti szappanopera két felvonásban – Boldogságkeresés az ókori Rómában és XIX. századi Magyarországon” címmel. A virtuális scenárió formájában megvalósított, interaktív történet római jogi szálát valamennyi tag aktív munkával állította össze. A tagok egy igazán pozitív visszhangot keltő, tartalmi és technikai szempontból is igényes projektet valósítottak meg.

A tagozatok mellett a „Jog és Technológia” Munkacsoportjának valamennyi tagja részt vett a „A mesterséges intelligencia szabályozása az Európai Unióban: lehetőségek és kihívások” című, a PTE ÁJK által 2021. május 12-én szervezett kerekasztal-beszélgetésen ahol előadásokat tartottak az Európai Uniónak a mesterséges intelligencia szabályozására vonatkozó rendelettervezetével összefüggésben.

A kiemelkedő tanulmányi, közösségi és kutatómunka meghozta gyümölcsét a szakkollégium tagjai számára ugyanis ebben a félévben is számos ösztöndíjat nyertek el és komoly elismeréseket kaptak. A Sapienta Erdélyi Magyar Tudományegyetem Jogesetmegoldó Versenyének pécsi, kari,

polgári jogi előválogatóján az „ÓNSZ-team” csapat I. helyezést ért el. A csapat tagjai: Scheibelhoffer Eszter, Kappel Gergely, Dinga Anna.

Az Országos Tudományos Diákköri Konferencián Kappel Gergely Simon Soma Péterrel közösen készített „Az alapvető jogokat tiszteletben tartó technológiával az emberiségért” című pályamunkával I. helyezést értek el, Schubert Bálint „A Holodomor nemzetközi büntetőjogi megítélése az emberiség elleni bűncselekmények és a genocídium fogalma alapján” című munkájával III. helyezést ért el, valamint Kiss Mátyás „Az Egyesült Államok és Irán 2020-as katonai akcióinak nemzetközi jogi megítélése az erőszakalkalmazását kivételesen lehetővé tevő jogalapok szempontjából” című munkájával különdíjat nyert. Szintén különdíjas lett D. Horváth Vanessza az OTDK Infokommunikációs jogi tagozatában a „Láthatatlan ellenség. A cyberbullying jogi megítélésének kérdései” című dolgozatával. Földi Violetta, Móczi Korina, Kecze Dominik, Palatinus Fanni, Puskás Tamás, Dinga Anna és Rengel Dóra pályamunkájukkal részt vettek a megmérettetésen, illetve Auer Gréta, Szentes Dalma, Balladik András opponensként vettek részt az OTDK-n.

D. Horváth Vanesszának és Földi Violettnak tanulmánya jelent meg a Gyermekekre fókuszálva c. konferenciakötetben. Kappel Gergely és Simon Soma Péter magyar nyelvű előadást tartott a „Középpontban a járványhelyzettel kapcsolatos jogi kérdések” című tematikus TDK orientációs napon. Videóinterjút adott a Pro Veritate Egyesületnek Kappel Gergely, Simon Soma Péter, illetve Kiss Mátyás. Auer Gréta előadást tartott 2021. január 29-én az ELTE ÁJK által szervezett „Életvégi döntések járvány idején” c. tudományos konferencián.

A szakkollégisták jelentős része elnyerte az Igazságügyi Minisztérium Nemzeti Kiválósági Jogászösztöndíját, vagy az Igazságügyi Minisztérium Tanulmányi Ösztöndíjában részesültek, valamint több tag részesült intézményi, szakmai és tudományos ösztöndíjban is. Szakkollégistáink többsége demonstrátori tevékenységet lát el a kar valamely tanszékén, valamint aktív résztvevői a diákköröknek.

ÓNSZ Elnökség

D. Horváth Vanessza

jogballgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának alumni tagja

Az állatvédelem történeti előképei

I. Bevezető gondolatok

Az állatvédelem mint gyűjtőfogalom olyan tiltások és magatartások megfogalmazását jelenti, amelyek címzettje az emberi társadalom.¹ Legtágabb értelemben az állatok indokolatlan kínzásának, a velük való kíméletlen bánásmódnak a megakadályozását, illetve lehető legkisebb mértékre szorítását, valamint az életfeltételeik biztosításáról, az állatfajok fennmaradásáról való emberi gondoskodást értjük e kifejezés alatt.² Erre tekintettel, a tágabb értelemben vett állatvédelmi tevékenység az emberi ráhatás alatt nem álló élőlények kíméletét, így a vadállatok védelmét is felöleli. Ezzel szemben a szakirodalom szerint a szűkebb értelemben vett állatvédelem egyedkímélő állatvédelem,³ azaz tartózkodás az állatok bántalmazásától, kínzásától, erőn felüli kihasználástól és felesleges elpusztításától, vagyis nem más, mint a háziállatok egyedeinek gondos és kíméletes tartása.⁴

A két definíció elhatárolása közötti különbségtételt árnyalja a jogosan felmerülő kérdés: vajon a civilizáció jelenlegi fejlettségi fokán beszélhetünk-e egyáltalán emberi ráhatás nélkül élő vadállatokról?

Noha bizonyos vélekedések szerint az állatjogok elismerése a jóléti társadalmak úri passziója, s a jogalkotónak ennél sürgetőbb problémákkal kellene foglalkoznia, gyakran hangoztatott vélemény az is, miszerint az állatkínzások ellen szigorúbb (büntető)jogi fellépés szükséges. A téma aktualitását szemlélteti a hazánkban 2021 februárjában indított online állatvédelmi konzultáció is.

Jelen tanulmánynak nem célja a hatályos szabályozás teljes körű vizsgálata és értékelése. Álláspontom szerint önálló írás szükségeltetne a témával kapcsolatba hozható közjogi, büntetőjogi és elsősorban a szaporítás kapcsán felmerülő adójogi problémák feltárásához, mindemellett pedig véleményem szerint az egyes jogágakban felmerülő jogsértések elleni eredményes küzdelemhez elengedhetetlen a komplex szemléletmód. Így példának okáért egy brutális, nagy médianyilvánosságot kapó állatkínzás mögött szükségszerűen ott áll a felelőtlen állattartó, aki válogatás nélkül, sokszor egyedi azonosító jellel sem ellátva szétosztotta a nem kívánt szaporulatot, amelynek egy tagja így az állatkínzóhoz kerülhetett, s ezáltal már nem csupán a 2012. évi C. törvény (továbbiakban Btk.), hanem a 4/2010.(II.26.) Korm.rendelet betartatása – azaz utóbbi esetében be nem tartatása – is releváns. Ehhez hasonlóan, az internetes kommentelők lelkesen szidalmazzák azokat a gyepmesteri telepeket, ahol az első, bódító injekciót megspórolva végeznek napjainkban is eutanáziát, megfeledkezve arról,

¹ *Embersics* Judit: Az állatvédelem kialakulása és történeti áttekintése. *Iustum Aequum Salutare* 2016/4. sz. 215–222. o.

² *Zoltán* Ödön: Az állatvédelem jogi rendje. KJK – Kerszöv, Budapest 2000. 29. o.

³ *Kovács* Krisztián: Állatvédelem. 6. o. <https://midra.uni.-miskolc.hu/JADOX>. (2021. 05. 31.)

⁴ *Jámbor* Adrienn: A kedvtelésből tartott állatok jogi védelme. PhD értekezés, Miskolc 2016. 16. o.

hogy e telepek nem működhetnének velük szerződésben álló önkormányzatok nélkül.

Írásomban az állatvédelem történeti előképeit mutatom be, rávilágítva arra, hogy az ember, onnantól kezdve, hogy kapcsolatba került az élővilággal, felelős is lett érte. Ebből kifolyólag a történelem folyamán, értelemszerűen az adott kor erkölcsi értékrendjéhez, szokásaihoz igazodva, mindig is felmerült az igény az állatvilág és az ember kapcsolatának jogi szabályozás alá vonására.

II. Ókori előképek

II.1. Hellász törvényei

Mind az arisztokratikus múltból, mind pedig a demokratikus Athénból származó görög szövegek arra engednek következtetni, hogy a törvényhozás igazságos bánásmódot követelt meg az állatokkal szemben. A következőkben először a jogalkotás filozófiai alapját mutatom be röviden, ezt követően térek rá az *Areiospagos* ítéleteinek ismertetésére.

A totemizmus és a fejlettebb görög és római jogrend közötti átmenetként tekinthetünk az ókori Egyiptomra. Pusztán szakrális okokból, azonban mégis szigorú jogi szankciókkal kellett számolnia bizonyos cselekmények elkövetőinek. Hérodotosz írásaiból ismeretes, hogy a szentként tisztelt állatok (íbisz, sólyom, kígyó, kutya, macska, krokodil) megölése halállal volt büntetendő, íbisz és sólyom esetében a tettes szándékától függetlenül. A többi szent állat esetében viszont, amennyiben elpusztulásukat gondatlanság okozta, elegendő volt a papok által kiszabott pénzbírság megfizetése.⁵

Hellász esetében is markánsan megjelentek a vallási okok, azonban a filozófusok szellemi hagyatékát vizsgálva egyértelműen kimutatható a védelem erkölcsi alapja is, miszerint súlyos lelki teher nélkül nem lehet kioltani az ember munkáját segítő állatok életét.

Ezt támasztja alá az ősi *Buphonia* is. Eme szertarás során Zeusz tiszteletére ökröt áldoztak, amely után egy gyilkossági per eljátszására került sor. Bár az igavonó ökör leölése tilos volt, a kivételes nyári ünnepségre tekintettel kivételt tettek a korlátozás alól – ellenben gyilkossággal egyenértékűnek tekintették a cselekményt. Azért tehát, hogy az elkövetők feloldozást nyerjenek, a baltát, melyet vér szennyezett, a *Prytaneum* ősi bírósága elé vitték. A bírák gyilkosság vádjával illették az élettelen tárgyat, és miután mind a fegyverkészítők, akik élesítették, mind a baltát viselő, aki hordozta, egyenként tagadta a felelősséget a tettéért, a bűnös baltát azzal vádolták, hogy az ökör halálát okozta, ezt követően pedig a tengerbe hajították.⁶

Az eredetmítoszok vonatkozásában említésre érdemes, hogy a késő ókori szerzők az aranykort vértelennek képzelték el, s pártolták a vegetáriánus étrendet.⁷ Aratos azzal a mozzanattal köti össze az emberiség hanyatlását, amikor lemészárolták az első ökröt, Diké, az igazságosság istennője pedig ezt

⁵ Vetter Szilvia: Az állatkínzás szabályozása gazdasági és társadalmi mutatók tükrében. PhD értekezés, Gödöllő 2020. 5–7. o.

⁶ The ritual of Buphonia. <https://medium.com/@pique/the-ritual-of-buphonia-b6be037d4ab2>. (2021. 05. 31.)

⁷ *Hésiodos*: Opera et dies 117–118. Idézi: Gaál Balázs: „Állatvédő” törvények az ókori görögöknél. Akadémia Kiadó, Budapest 2012. 186. o.

látva az égbe távozott.⁸

Az ősi, kultikus törvények a kor embere számára hasznos állatok kíméletét juttatják kifejezésre. Triptolemos a Kr. e. IV. sz.-ban arra való tekintettel írta elő törvényében az állatok megkímélését, hogy a szülőkhöz és az istenekhez hasonló hála illeti meg őket, amiért biztosítják a mindennapi megélhetést.⁹ Buzyges törvényei kimondták: az igavonó ökör földműves, amely osztozik az ember verejtékes munkájában, feláldozni így tilos.¹⁰ Ez a törvény nem korlátozódott Athénra, hiszen Phrygiában halállal büntették az igavonó ökör megölését, Kyproson pedig Démónassa alkotott hasonló törvényt, s saját fia sem menekülhetett el a szankció elől.¹¹

Az állatok bántalmazási tilalmára két magyarázat is elképzelhető, és mindkettő a gabonaalapú táplálkozás előtérbe kerülésével függ össze. Az egyik teória szerint a gabonaalapú étrend folytán az embernek már nem kell többé feltétlenül vadállatokat zsákmányként elfogyasztania, a másik szerint a tilalmak eleve csak azon állatokat érintették, amelyek nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak a gabona előállításában.¹²

Ez utóbbi azt jelentené, hogy az állat indokolatlan leölésének tilalma csupán célszerűségi szempontokon nyugodott, amelyet alátámaszthatna az is, hogy egy rabszolgatartó társadalomról nehezen feltételezhetünk érzékenységet éppen az állatok iránt.

Azonban amennyiben a fentebb idézett állatvédelmi rendelkezéseket összevetjük a görög kultúra hőseinek más törvényeivel, kizárhatjuk, hogy az értelmetlen ölés tilalmát csupán az emberi hasznosság oldaláról értelmezzük. Buzyges és Triptolemos más törvényei is a civilizált társadalom normáit fogalmazzák meg, később pedig Aristoteles az íratlan törvények jelentőségét méltató szónoklatában meglepő módon a lélekkel bíró élőlények életének kioltására vonatkozó *empedoklési* tilalmat, mint olyant említi, amely „minden törvény közt a legerősebb; messzire terjed:/ széles boltozatú földtől a határtalan égiig”.¹³

A két ősi kultúrhőst követően hatalomra jutott első athéni király, Kekrops semmi olyannak a feláldozását nem tartotta helyénvalónak, aminek lelke van, így az általa készített harci pajzsok sem marhabőrből, hanem vadállatok bőréből készültek el.¹⁴

Az *Areiospagos* ítéletei arra engednek következtetni, hogy a korszellem felismerte az összefüggést az állatkínzás és az emberekkel való kegyetlen bánásmód között. Az ismertetésre kerülő súlyos szankciók már nemcsak gazdaságilag hasznos állatok esetén kerültek alkalmazásra, hanem egyéb gerinces élőlények vonatkozásában is, amely álláspontom szerint szintén azt támasztja alá, hogy az

⁸ *Aratos*: Phaenomena 129–136. Idézi: *Gaál*: i. m. 185. o.

⁹ *Gaál*: i. m. 188. o.

¹⁰ *Gaál*: i. m. 189. o.

¹¹ Uo.

¹² *Vetter*: i. m. 7. o.

¹³ Aristoteles: *Retorica* I, 13, 1373b6-7. Idézi: *Gaál*: i. m. 189. o.

¹⁴ *Gaál*: i. m. 189–190. o.

antik görög korszellem elutasította az indokolatlan kegyetlenséget.

Bizonyos késő ókori tanúságok két különös esetről számolnak be, amelyekben e tekintélyes bírói testület példátlanul szigorú büntetést szabott ki. Az első esetben éppen a testület egy tagja, azaz egy *areopagita* volt a bűnös. Miután kitekerte egy veréb nyakát, amely a keblén keresett menedéket egy sólyom elől menekülve, az *Areiospagos* azonnal kitagadta – a történetet közlő Phótius szerint nem a veréb miatt, hanem mert tette mindenre elszánt jelleméről tanúskodott.¹⁵ A második esetben egy gyermeket sújtott fegyelmező intézkedéssel az *Areiospagos*, amiért fürjek szemét vájta ki.¹⁶

Plutarkhosz műveiben többször visszaköszön az állatokkal szembeni kegyetlenség elítélése. Említést tesz arról, hogy az athéni nép pénzbírságra ítelt egy férfit, amiért elevenen megnyúzott egy kósz, s szintén az ő elbeszélései által tudhatta meg az utókor, hogy a Kr. e. II. sz.-ban az athéni nép közköltésen való étkeztetést szavazott meg egy kutyának, amely Aszklépiosz szentélyét őrizte, és egy templomrabló nyomába eredt.¹⁷

Ezek alapján levonhatjuk a következtetést, hogy az ókori görögök bizonyos érzékenységet tanúsítottak a közvetlen környezetükben élő állatok iránt. Rendkívül jelentős, hogy a szövegek arról árulkodnak, *dracoi* szigorral léptek fel az állatkínzás ellen, még gyermekkorú elkövetőknél is, amint ezt a fürjeket bántó gyermek esete szemlélteti. A modern kor pszichológia tudománya szinte evidenciaként kezeli, és elsősorban angolszász országokban a bűnüldöző szervek gyakorlata is figyel az ún. MacDonald-triászra, amelynek értelmében az erőszakos cselekmények elkövetésének sokszor előszobája a gyermekkorú állatkínzás.¹⁸ Nincs forrás arra vonatkozóan, a gyermek esetében mi volt a büntetés jogalapja, azonban amennyiben összevetjük ezt az esetet azzal, hogy a verebet kínozó bírát mindenre elszánt jellemére hivatkozva büntették meg, hasonló okokat tételezhetünk fel ez esetben is, kiegészítve a prevenció fiatalkori fontosságával. Ennek az összefüggésnek a felismerése pedig azt mutatja, hogy a görögök az állatvédelem terén korukat meghaladó nézeteket vallottak.

II.2. Az állatok jogi helyzete az antik Rómában

II.2.1. Dologi jogi *status* és az ehhez kapcsolódó jogkövetkezmények

Míg a görög törvények a kérdéskört filozófiai síkon közelítették meg, az állatvédelmi jog vizsgálata során megkerülhetetlen jogdogmatikai kérdés, miképp definiálhatjuk szabatosan azt az entitást, amelyet óvni kívánunk. Az állat mint jogi tárgy polgári jogi kezelésének kialakulása a római jogig nyúlik vissza.¹⁹

¹⁵ Gaál: i. m. 190. o.

¹⁶ Donald Andrew Russel: *Quintilian: The Orator's Education*, II. Harvard University Press Press, Cambridge 2001. 363–365. o.

¹⁷ Gaál: i. m. 190–191. o.

¹⁸ Kajó Cecília: Aki állatot kínoz, emberre készül? <https://arsboni.hu/aki-allatot-kinoz-az-emberre-keszul/> (2021. 05. 31.)

¹⁹ Héri Anikó: A hazai állatvédelmi jog az új Polgári Törvénykönyv tükrében. 24. o. <https://epa.oszk.hu/02600>. (2021. 05. 30.)

Alapvetésként rögzíthetjük, hogy a római jog szerint az állat dolognak (*res*), még pontosabban emberi jog alá tartozó dolognak²⁰ (*res humani juris*) minősül, amely megközelítést vette alapul a Polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 94. § (1) bekezdése is. Ezen elven alapul hatályos magánjogunk is, bár a 2013. évi V. törvény (továbbiakban Ptk.) 5:14. § (3) bekezdése némiképp árnyaltabban közelíti meg a problémát azáltal, hogy az állat speciális dologi jogi jelentőségét kiemeli.

Az Itáliában honos igavonó és teherhordó állatok (*quadrupes, que dorso collove domantur*) *res mancipi*nek minősültek, vagyis civiljogi hatályú átruházásukra csupán *mancipatio* vagy *in iure cessio* útján kerülhetett sor.²¹ Ebből következően a munkában nem hasznosítható állatok átruházásához elegendő volt az egyszerűbb *traditio*s eljárás. Említésre érdemes, hogy a *res mancipi*nek minősülő állatokkal kapcsolatos tettek hasonló megítélés alá estek, mint Athénban. Feljegyzésre került, hogy egy földművest száműzetésre ítélték, miután levágta saját ökrét, mert fiúszerelemének pacalra támadt kedve.²² A teljesség kedvéért megjegyzendő azonban, hogy a *res mancipi* kategória az idők folyamán pusztán archaizmussá vált, melyet végül Justinianus törölt el.²³

A természetes szabadságban élő vadállatok (*animalia aqua terra mari caelo capiuntur*²⁴) bárki által okkupációra alkalmas dolognak minősültek. Hatályos jogunkkal szemben a római jog nem ismerte sem a külön vadászati, sem pedig a halászati jogot. A telektulajdonos megtilthatta ugyan telkén a vadászatot, ám a tilalom ellenére elejtett vad az okkupálócé lett, aki ellen legfeljebb *negatoria actio* vagy *iniuriarum actio* volt indítható.²⁵

Speciális szabályok vonatkoztak az emberhez szokott vadállatokra, gazdasági szempontokból is fontos méhekre, illetve a kedvtelésből tartott állatokra. A római jog szerint a szelídített vad felett tulajdonjog áll fenn mindaddig, amíg az *animus revertendi*, azaz az állat visszatérési szándéka is fennáll, valamint a kirajzott méheken mindaddig fennmarad a tulajdonjog, amíg a vonulásukat követő tulajdonos szemmel tudja tartani őket. Az elkóborolt háziállat azonban nem válik uratlanná, elfogása így nem foglalásnak, hanem lopásnak minősül.²⁶

A domesztikáció kezdete óta evidens, hogy rendezni kell mindazon eseteket, amikor egy személy tulajdonában álló állat kárt okoz, s azokat is, amely során az állat megcsonkításából, megöléséből kifolyólag a tulajdonosnak kára keletkezik. A Kr. e. 286-ban hozott *plebiscitum*, a *lex Aquilia* négylábú háziállat (*quadrupes pecudes*) megölésére azt rendeli, hogy a károkozó a megölt állat utolsó évben bírt legmagasabb értékét térítse meg, illetve a háziállat megsebesítője az utolsó 30 napon belüli értékét fizesse meg kártérítésként.²⁷

²⁰ Julesz Máté: Állatok okozta károk és zavargások. <https://jesz.ajk.elte.hu/julesz46.html>. (2021.05.30.)

²¹ Benedek Ferenc, Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2016. 162. o.

²² Gaál: i. m. 189. o.

²³ C.7.31.5.

²⁴ Gai. D.41.1.1.1.

²⁵ Benedek Ferenc, Pókecz Kovács Attila: i. m. 185. o.

²⁶ Uo.

²⁷ Benedek Ferenc, Pókecz Kovács Attila: i. m. 331. o.

Tekintettel arra, hogy a római jog kárnak a testi dologban fizikai behatással előidézett rongálódást vagy pusztulást tekintti, nem az *actio legis Aquiliae*, hanem az *actio legis Aquiliae utilis* volt alkalmazandó azon esetekben, amikor az állat pusztulását halálra éheztetés okozta. Ez azt jelenti, hogy az ilyesfajta jogkövetkezmények sem maradtak jogkövetkezmény nélkül, azonban a kereset nem *directa*, hanem utánképzett *actióként* volt indítható, tekintettel arra, hogy a károkozás kívül esett az alaptényálláson.²⁸

II.2.2. Állatviadalkok a római jogban

Az állatkínzás első intézményesített, elfogadott formája az állatviadalkok képében jelent meg. Az állatviadalkok történetének kezdetét feltehetőleg a sumér és asszír időkig vezethetjük vissza, míg a római időkben feljegyzett első állatviadalk a Kr. e. II. sz. első felében tartották.²⁹

A *venationes* a kedvelt cirkuszi játékok körébe tartozott, s a brutális esemény „fényét” fokozta, ha minél egzotikusabb állatokat sikerült szerepeltetni. Mivel a vadon élő állatok vadászatát nem korlátozták, az *occupatio* intézménye által az egész birodalom gondoskodott az utánpótlásról. Akadályt csupán az afrikai állatok Itáliába szállítása jelentette, ez ugyanis tiltott volt egészen a Kr. e. II. sz. közepéig. A korlátozást a *lex Aufidia de feris Africa* szüntette meg, és lehetővé tette az Észak-Afrikában honos oroszlánok, valamint az Afrika belsejében élő elefántok, orrszarvúak behozatalát a *ludi circensesre*.³⁰

Viszonylag korán, már a köztársaság idején kialakult egyfajta szervezettség, amely nagyban megkönnyítette a vadászatot és a beszállítást. A *magistratusok* a helytartókhoz, a helytartók pedig az állatfogásban jártas bennszülöttekhez fordultak, és a hosszadalmas szállításhoz magánvállalkozások segítségét vették igénybe.³¹

Mivel a vadak befogása hatalmas erőfeszítéseket követelt, a császárkorban már a birodalom határvidékein állomásozó légiók is bevonásra kerültek, mint állatfogásra alkalmas munkaerő. Bizonyos egységeket ezen a címen fel is mentettek a rendes szolgálat alól, példának okáért a mai Köln környékén állomásozó *Minerva I legio* medvevadászeit.³²

A beszerzési hálózat második láncszemét a szállítmányok útvonala mentén elterülő vidéki városok alkották, illetve a szállítmányokat különféle adókkal is sújtották.³³ Az oroszlán, a leopárd és a párduc Marcus Aurelius és Commodus *rescriptuma* szerint vámköteles külföldi árunak minősült.³⁴

Az állatviadalkok nem csupán a szórakoztatás eszközei voltak, hanem büntetési nemként is

²⁸ Uo.

²⁹ Vetter: i. m. 8. o.

³⁰ Gedeon Magdolna: A cirkuszi játékok jogi szabályozása az antik Rómában. PhD értekezés, Miskolc 2002. 128. o.

³¹ Gedeon: i. m. 127–129. o.

³² Gedeon: i. m. 130. o.

³³ Uo.

³⁴ Marc. D.39,4,16,7.

szolgáltak. Ulpianus álláspontja szerint azokat a személyeket, akiket állatviadalra ítélték, rabszolgának kell tekinteni.³⁵

A szállítás megszervezése, az állatok ellátása rendkívül költségesnek bizonyult, s a kincstári veszteségek enyhítésére csak részben voltak alkalmasak a fentebb említett adók. A szórakoztatás és a büntetés mellett azonban hangsúlyozandó politikai eszközként való alkalmazása is. A játékoknak az volt az eredménye – hacsak nem éppen a célja –, hogy elfojtsák a politikai érdeklődést, és a közönyt erősítsék.³⁶

Az államkassza időnként annyira megsínylette a vadászoktól és csapdaállítóktól kezdve az ápolókon és a szállító vállalkozókon keresztül az állatorvosokig, örökig és idomárokig terjedő apparátus veszélyes tevékenységükre tekintettel busásan megfizetett munkáját, hogy a császár kénytelen volt magánembereket megajándékozni a felhalmozott állatseregletből, a vadállatok szempontjából pedig mindez teljes populációk megváltozását idézte elő.³⁷

A XXI. sz. állatviadallokkal kapcsolatos erkölcsi értékrendjét értelemszerűen nem lehet számon kérni az antik kor emberétől (főként, mert az intézmény modern kori megítélése sem egységes), azonban ironikus tény, hogy a kontinentális jogrendszer alapkövét jelentő, oly fejlett római jog egész állatfajok kihalását lehetővé tevő szabályozást alkotott.

III. Fejezetek a középkor és kora újkor időszakából az állatok megítélésének fényében

III.1. Középkor

Míg a római jog dolognak tekintette az állatokat, s ebből fakadóan kizárta, hogy értelemmel rendelkezzenek, a középkori felfogás lehetővé tette akár azt is, hogy bíróság előtt feleljenek valós vagy vélt tetteikért.

A feljegyzett állatperек időben az érett középkorra és a kora újkorra (XIII–XVIII. sz.) korlátozódtak, s két fő típusukat³⁸ különböztethetjük meg. Az első altípusba azok a perek sorolhatók, amelyekben egy-egy háziállatot állítottak bíróság elé, míg a második csoportot azon eljárások alkotják, amelyekben egész fajok (jellemzően kártevők) ültek a vádlottak padján. Előbbire példa annak a kutyának az esete, akit 1595-ben Leiden városában „a többi kutya elrettentésének céljából” nyilvánosan kivégeztek, utóbbi percsoporthoz pedig emlékeztető az az 1388. évi dél-tiroli eset, amikor a kártevő sáskákat az egyházközösség kiközösítette.³⁹ Emellett az állatok boszorkányperekben is érintettek lehettek.⁴⁰ Mindez feltehetően a kor vallásossága mellett a mesevilággal is összefügg,

³⁵ Molnár Imre: A császárkori Róma büntetési rendszere. In: Tanulmányok dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára (szerk. Tóth Károly). Acta Universitatis Szegediensis, Szeged 2000. 595 o.

³⁶ Roland Auguet: Kegyetlenség és civilizáció – A római játékok. Európa, Budapest 1978. 195. o.

³⁷ Gedeon: i. m. 131. o.

³⁸ Földvári Péter: Állatperек a középkori Európában. Klio 2002/3. sz. 64–66. o.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Vetter: i. m. 8. o.

amelynek kedvelt alakjai voltak a beszélő, emberi tulajdonságokkal felruházott állatok.

Az állatok felelősségre vonása a jogi eljárásrend szigorú betartatása mellett történt, a bírakat teljes díjazás illette meg, valamint az ítéletet végrehajtó hóhérok is teljes bért követeltek.⁴¹

Mindazonáltal több mint abszurd lenne a peres eljárások formalitásának betartásában az állati jogok kezdetleges érvényesülését keresnünk. Amennyiben figyelembe vesszük azt is, hogy a középkori Angliában (amelyben egyébként állatperekre nem is került sor) Hitvalló Edwardtól kezdve a nemesség egyik fő szórakoztatása a medveheccelés volt, s még Shakespeare idején is dívott a kutya- és kakasviadal,⁴² kijelenthetjük, hogy a középkori jogalkotó nem tartotta fontosnak tovább fejleszteni a görög gondolkodó által megkezdett, állatok kíméletét előtérbe helyező szellemi hagyatékot.

III.2. Változások a XVI–XVIII. sz. folyamán

Az állatok megítélése közel sem mondható egységesnek a kor neves filozófusainak gondolatai szerint. Míg Descartes szerint nem különbek gépeknél, melyeknek csupán térbeli kiterjedésük van, így nem képesek fájdalmat érezni,⁴³ Thomas Hobbes, Voltaire, John Locke és Immanuel Kant az észlelés és az érzés képességeivel ruházzák fel az állatokat.⁴⁴

Bár a bemutatásra kerülő rendelkezések mögött nem állatjóléti célok húzódnak meg, bizonyos előrelépés történt az állatviadalok visszaszorítása érdekében. Így 1585-ben I. Erzsébet királynő a harcoltatás korlátozását rendelte el, mivel álláspontja szerint a vasárnapi viadalok megakadályozták a híveket a vallásgyakorlásban, valamint 1626-ban Staffordshire megye vezetői a pestisjárvány okán egy évre szüneteltették a viadalokat.⁴⁵

A kegyetlenség arénajaként aposztrofált harci vermek csillaga az 1700-as évek végén áldozott le Angliában, s törvény végleg 1835-ben tiltotta be a viadalokat.⁴⁶

Ellenben, míg az Egyesült Királyságban a jogalkotás viszonylag korán eljutott arra a fejlettségi szintre, amely felismerte a viadalok brutalitását, más országokban éppen erre az időszakra datálható a harcoltatás fellendülése. Ebben az időszakban vált egyre szélesebb körben népszerűvé Spanyolországban a bikaviadal, majd innen kiindulva terjedt el Franciaországban is a XIX. sz.-ban.⁴⁷

⁴¹ Az „egyenlő bánásmódot” példázza az is, hogy Merész Fülöp 1379-ben elrendelte két őrizetben tartott disznócsorda szabadon bocsátását a tisztességes eljárás biztosítása érdekében, illetve hivatalos futárok feladata volt az idézettek értesítése. *Földvár*: i. m. 64–65. o.

⁴² Vakmedve-korbácsolás és patkányheccelés – véres állatviadalok Shakespeare Angliájában. <https://multkor.hu/vakmedve>. (2021. 05. 30.)

⁴³ Mike Radford: *Animal Welfare Law in Britain*. Oxford University Press, New York 2001. 17. o.

⁴⁴ *Jámbor*: i. m. 20. o.

⁴⁵ *Vetter*: i. m. 9. o.

⁴⁶ Vakmedve-korbácsolás és patkányheccelés – véres állatviadalok Shakespeare Angliájában. <https://multkor.hu/vakmedve>. (2021. 05. 30.)

⁴⁷ *Fábian* Emese: Így él tovább a barbárság romantikus köntösbe bújtatva. <https://ecolounge.hu/nagyvilag>. (2021. 05. 30.)

IV. A tudatos állatvédelem kialakulása: az angolszász történeti fejlődés, különös tekintettel az állatkísérletekre

A tudatos állatvédelem az állatok védelmének érzelmi alapú megközelítését jelenti,⁴⁸ amely rendkívül fontos előrelépés, hiszen az érzelmi viszonyulás kifejezésre juttatása annak az elvnek az elfogadásával jár együtt, hogy az állat – Descartes nézőpontjával⁴⁹ ellentétben – nem csupán egy gép, amelynek szenvedése pusztán meghibásodás a szerkezet mechanizmusában, hanem fájdalmat érezni képes teremtmény, melyet óvni kell az indokolatlan bántalmaktól.

Az állatvédelemi mozgalom kezdete a XIX. századi Nagy-Britanniához, továbbá a városiasodás és az ezzel összefüggésben álló iparosodás hatására bekövetkező társadalmi és kulturális változásokhoz köthető.⁵⁰ Az angol állatvédelmi jog fejlődéstörténetének vizsgálatakor három szakaszt különíthetünk el, nevezetesen közvetlen előzményként a XVIII. sz.-i szemléletváltás időszakát, az első állatvédelmi jogi szabályozás időszakát, illetve az állatvédelmi eszme kiterjesztésének időszakát.⁵¹

Az első állatvédelmi törvényjavaslat az ír Richard Martin nevéhez fűződik, tárgyat tekintve pedig a lovakkal és más állatokkal való kegyetlen bánásmód megakadályozását tűzte ki célul.⁵² A javaslat politikai viták után végül a benyújtását követő évben, 1822-ben emelkedett törvényi erőre. A következő évben Martin kezdeményezte, hogy törvény tilalmazza a bikaviadalokat is, 1825-ben pedig a kutya-, borz- és medveviadalok ellen emelte fel a szavát.⁵³ 1835-ben Joseph Pease képviselő hatására törvény szabott gátat a halált okozó, különös kegyetlenséggel elkövetett állatkínzásoknak, s a védelmet kiterjesztette a háziállatokra is, szankcióként pedig szabadságvesztést vagy szabadságvesztés mellett, illetve önállóan is kiszabható pénzbüntetést határozott meg.⁵⁴

Fontos mérföldkő az 1849. évi törvény megalkotása (*An Act for the more effectual Prevention of Cruelty to Animals*). Ezen jogszabály erejénél fogva két fontos változás⁵⁵ történt az állatvédelem vonatkozásában. Egyrészt, bűncselekménnyé minősítette többek között az állat verését, rossz tartási körülmények között tartását, képességeit meghaladó teljesítményre kényszerítését és az állatszállítás azon módját, amely szükségtelen fájdalmat okoz. Másrészt, az elkövető akár gondatlanságból is büntethetővé vált, és az elkövetői körön belül a felbújtói magatartás is értékelhető volt.

A következő jelentős lépésre 1876-ban került sor (*An Act to amend the Law relating to Cruelty Animals*). A törvény az állatkísérletek vonatkozásában tartalmazott rendelkezéseket. Előírta, hogy a kutatók a kísérleti állatoknak csak annyiban okozhatnak szenvedést, amennyiben azok feltétlenül

⁴⁸ Embersics: i. m. 220. o.

⁴⁹ Jámbor: i. m. 21. o.

⁵⁰ Jámbor: i. m. 25. o.

⁵¹ Uo.

⁵² Kovács: i. m. 10. o.

⁵³ Jámbor: i. m. 28. o.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Jámbor: i. m. 29–30. o.

szükségesek oktatási célokból vagy az emberi élet védelmében.⁵⁶ Az elkövetőket 50 fontot meg nem haladó pénzbüntetéssel, súlyosabb esetekben 100 fontot meg nem haladó pénzbüntetéssel vagy 3 hónapot meg nem haladó szabadságvesztéssel sújtották. A büntetőeljárás azonban csak miniszteri engedély birtokában volt megindítható, és gerinces állatok vonatkozásában lehetett alkalmazni.⁵⁷ Ez utóbbi azzal magyarázható, hogy az e törzsbe tartozók rendelkeznek csőidegrendszerrel, és az agykéreg lényegi feltétele a fájdalomérzet megállapításának.

E törvény egészen 1986-ig hatályban volt, ekkor ugyanis a jogalkotó tovább javította a kutatások során használt állatok helyzetét. Az *Animals Scientific Procedures Act* (továbbiakban ASPA) soraiban a jogalkotó már a génkezelt állatok jogi helyzetére is kitér, 2013-ban bekövetkezett felülvizsgálata során pedig védelem alá vonták a fejlábúakat és bizonyos esetekben a halakat is.⁵⁸

Az angol jogalkotó nem csupán a kísérleti állatok vonatkozásában mutatott irányt az államok számára. Már 1911-ben kimondta az állatvédelmi törvény a felelős állattartás fontosságát azáltal, hogy deklarálta: aki nem gondoskodik megfelelően háziállatáról és a fogságban tartott állatokról, bíróság elé állítható.⁵⁹

Ugyan tanulmányom nem tárgyalja a hatályos joganyagot, témánk szempontjából megkerülhetetlen az angol állatvédelmi törvény 2021. évi módosításának említése. Nemzetközi viszonylatban is egyedülálló módon, törvényi szinten fogalmazták meg, hogy a gerinces állatok tudatában vannak érzéseiknek és érzelmeiknek, képesek örömet és szomorúságot érezni, és ezért védelemre érdemesek.⁶⁰ Ez pedig azt jelenti, hogy Nagy-Britanniában nem az ember erkölcsi kötelességéből fakadóan, hanem saját jogukon illeti meg őket a jogvédelem.

V. A magyar állatvédelem múltja

Tanulmányom ezen fejezetében a hazai állatvédelmi szabályozás kibontakozását mutatom be. A magyarság, mint nagyállattartó nomád nép jelent meg a Kárpát-medencében. A honfoglaláskori lovak elsősorban a sírokba helyezett állatok alapján vizsgálhatók, ebből következtethetünk vissza állapotukra is.⁶¹ Bár írásos feljegyzések nem maradtak fenn a letelepedést megelőző időkből, logikus megállapítás, hogy sem maga a honfoglalás, sem pedig az ezt követő kalandozások időszaka meg sem valósulhatott volna megfelelően gondozott, ápolt és kímélt lovak nélkül. A lovak kímélete ezen kívül azért is alapos okkal feltételezhető, mivel a ló és az ember közötti viszony különösen szoros egy olyan történelmi helyzetben, amelyben a hátságállat egyben az ember harci eszköze is.⁶²

⁵⁶ An Act to amend the Law relating to Cruelty Animals (15th August 1876). [\(2021. 05. 30.\)](https://web.archive.org/web/20061214)

⁵⁷ Peter *Mason*: The Brown Dog Affair: The story of a Monument that Divided the Nation. Two Sevens Publishing, London 1997. 10. o.

⁵⁸ ASPA Draft Guidance January 2013. <https://assets.publishing.service.gov.uk/>. (2021. 05. 30.)

⁵⁹ Rebecca F. *Wish*: Brief Summary of United Kingdom Animal Law. <https://animallaw.info/topics>. (2021. 05. 30.)

⁶⁰ <https://www.walesonline.co.uk/>. (2021. 05. 30.)

⁶¹ *Petkes* Zsolt, *Sudár* Balázs (szerk.): Hétköznapiak a honfoglalás korában. Helikon Kiadó, Budapest 2017. 32. o.

⁶² *Petkes*, *Sudár*: i. m. 26. o.

Ennek ellenére azonban egészen 1989-ig nem beszélhetünk részletes jogi szabályozásról. Az 1990-es évek előtti periódust tekintve láthatjuk, hogy a kapcsolódó jogszabályok nem sorolhatók a szűk értelemben vett állatvédelmi rendelkezések közé, sokkal inkább elő-természetvédelmi jellegűek.⁶³ Ám ez nem csorbítja jelentőségüket, hozzájárultak ugyanis a későbbi állatvédelmi rendelkezések kialakításához, valamint az állatvédelem természetvédelemtől való elhatárolásához.⁶⁴

V.1. Tágabb értelemben vett állatvédelemmel kapcsolatos rendelkezések

A tágabb értelemben vett állatvédelemmel kapcsolatos rendelkezések szabályozás-történetének kezdete a XVIII. sz.-ra tehető.⁶⁵

Előzményként említhető Zsigmond király 1426-os törvénye a kíméletes erdőhasználatról.⁶⁶ III. Károly 1729. évi dekrétuma tartalmazta egyrészt a madarászat és a vadászat szabályait, másrészt bizonyos korlátozásokat állapított meg a vadat hajtó ebek tartásának vonatkozásában. Hasonló módon rendelte büntetni azokat a nem-nemeseket, akik agarat és vizslát tartottak, mint azon személyeket, akik a szőkevény jobbágyokat befogadták.⁶⁷ A XVIII. sz. másik fontos, az élővilág védelmét szolgáló normája az 1790/91. évi LVIII. törvénycikk, amely az erdők pusztításának megakadályozásáról szól.⁶⁸

A szabadságharcot követő korszakban az állatvédelmi mozgalom új lendületet vett, 1870-ben megalakult a Pesti Állatvédő Egyesület, amely felterjesztést intézett a főváros vezetőségéhez, többek között a befogott kóborkutyák helyzetének javítása céljából.⁶⁹

A civil kezdeményezéseken kívül több törvényben is találhatunk állatvédelmet érintő rendelkezéseket. Példának okáért, az 1876. évi cselédtörvény kimondta, hogy az a cseléd, aki a gondozására bízott lábasjóságot figyelmeztetés ellenére nem ápolja megfelelően, vagy kínozza, szolgálatából felmondás nélkül elbocsátható.⁷⁰

Az egyedvédelmi szabályozás azonban sokáig váratott magára. A XX. sz. elején megalkotott jogszabályok,⁷¹ bár részletesen rendelkeztek a természetvédelemről, s az 1935. évi IV. törvény 21. §-a természetvédelem tárgyának körébe vonja a vadon élő állatokat, még mindig nem tartalmaztak állatjóléti szempontokat.

Az állatok védelmének szükségessége nemzetközi szintéren is egyre markánsabban jelent meg.

⁶³ *Jámbor*: i. m. 32. o

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ *Jámbor*: i. m. 33. o.

⁶⁶ *Takács* Imre: Az erdészlet fejlődése Magyarországon 1880-ig a jogszabályok tükrében. In: Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1969–1970 (szerk. Balassa Iván). Budapest 1970. 155. o.

⁶⁷ *Horváth* Gergely: A környezetvédelem, a természetvédelem és az élőhelyvédelem viszonyrendszere a hazai jogi szabályozásban. *Jogtudományi Közlöny* 2013/7–8. sz. 355–367. o.

⁶⁸ *Jámbor*: i. m. 33. o.

⁶⁹ *Máday* Izidor: Az Országos Állatvédő Egyesület huszonötévi működése és az állatvédelmi törekvések Magyarországon. Grimm Gusztáv Bizománya, Budapest 1907. 6–12. o.

⁷⁰ *Zsoldos* Benő: A „Protection of Animals Act” első éve Angolországban. *Jogtudományi Közlöny* 1913/5. sz. 42. o. Idézi: *Jámbor*: i. m. 32–34. o.

⁷¹ 1935. évi IV. törvény az erdőkről és a természetvédelemről, 1961. évi 18. tvr. a természetvédelemről, 1976. évi II. törvény az emberi környezet védelméről.

A korszak fontos nemzetközi egyezménye az 1973-ban megalkotott, a fokozott védelmet igénylő élőlények kereskedelmét szabályozó Washingtoni egyezmény, amelyhez hazánk 1985-ben csatlakozott.⁷²

Az egyedkímélő állatvédelemről szóló törvény 1998-ban került elfogadásra. Amennyiben összevetjük a magyar állatvédelem alakulását a fentebb bemutatott angol jogfejlődéssel, illetve a nemzetközi tendenciákkal, látható, hogy az Országgyűlés régi hiányosságnak tett eleget a jelenleg is hatályos Az állatok kíméletéről és védelméről szóló 1998. évi XXVIII. törvény megalkotásával.

V.2. Az állatvédelem múltja Magyarországon a büntetőjog fényében

Az állatkínzás pönalizálása iránti igény az 1800-as évekig nyúlik vissza. A tényállás már első írott büntető törvénykönyvünkben, az 1878. évi V. törvénycikk, azaz a Csemegi-kódex rendelkezései között is szerepelt. E kódex *trichotomikus* rendszerű volt, ugyanis a bűncselekményeket büntettekre és vétségekre osztotta, és ezeket egészítették ki a kihágások, amelyeket egy külön törvény tartalmazott.⁷³

Az állatkínzás a közrend és a közszemérem elleni kihágások között került szankcionálásra, mégpedig a következő megfogalmazásban: „aki nyilvánosan, botrányt okozó módon állatot kínozt, vagy durván bántalmaz, úgyszintén, aki az állatkínzás ellen kiadott rendeletet vagy szabályrendeletet megszegi: nyolc napig terjedő elzárással és száz forintig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő.”⁷⁴

Látható, hogy a bűncselekmény elkövetési tárgya a vonatkozó szakasz értelmében minden állatfajra kiterjed, szemben a hatályos szabályozással, mivel a Btk. 244. § -a csupán a gerinces állatok védelmét juttatja kifejezésre. A tényállás rendszerbeli elhelyezéséből kiindulva megállapítható, hogy a védendő jogi tárgy nem az állatok testi épsége, hanem a közrend megóvása volt.⁷⁵ Az elkövetési magatartások vagylagosak, e körbe sorolható a kínzás, a durva bántalmazás és az állatkínzásra vonatkozó rendeletek megszegése. A törvény nem definiálta, mit értünk durva bántalmazás alatt, erre a korabeli jogalkalmazói gyakorlat alapján következtethetünk. A bírói gyakorlat durva bántalmazásnak minősítette azt az esetet, amikor a vádlott az élő bőregeret szárnyainál fogva ajtajára szegezte.⁷⁶

Ami az elhatárolási kérdéseket illeti, idegen állat szándékos bántalmazása rongálásnak minősült, idegen állat gondatlan bántalmazása ellenben állatkínzásként volt értékelendő.⁷⁷

1945-ben nemcsak hazánk, hanem büntetőjogunk történetében is új korszak kezdődött. Bár a Csemegi-kódex rendelkezései egy ideig hatályban maradtak, az újonnan megalkotott tárgyú törvények kikezdték a kódex rendelkezéseinek koherenciáját.⁷⁸ Az állatkínzás 1955-től nem bűncselekménynek,

⁷² Paulovics Anita: Állatvédelem az Európai Unióban. Bíbor Kiadó, Miskolc 2003. 99. o.

⁷³ Balogh Ágnes, Tóth Mihály (szerk.): Magyar Büntetőjog. Általános rész. Osiris Kiadó, Budapest 2015. 51. o.

⁷⁴ 1879. évi XL. törvénycikk 86. §.

⁷⁵ Károlyi Judit: Az állatkínzás szabályozásának fejlődése Magyarországon. 5. o. <https://acta.bibl.u-szeged.hu/7299>. (2021. 05. 31.)

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Károlyi: i. m. 7. o.

⁷⁸ Balogh, Tóth: i. m. 51. o.

hanem szabálysértésnek minősült, amely tényállást Az egyes szabálysértésekről szóló 17/1968. (IV.14.) Korm.rendelet sorai között helyezte el a jogalkotó. A jogszabály módosítására többször is sor került, ez azonban csak a szankciók mértékét és a helyszíni bírságolás lehetőségét érintette,⁷⁹ így például a 19/1983. (VI.15.) MT rendelet 1000 forintról 3000 forintra emelte fel a maximálisan kiszabható pénzbírság mértékét.⁸⁰

A szocialista jogtudomány sokáig hitt abban, hogy a szocialista ember nem bűnös hajlamú, így ha bűncselekmény történik, azt csak idegen követhette el. Azonban Lápossi Lőrinc rendőr vezérnagy már 1977-ben azt vallotta, amennyiben ismert állatkínzó környezetében emberölés, más erőszakos bűncselekmény történik, az ilyen személy feltétlenül kihallgatandó.⁸¹

A korszak egyre inkább úgy érezte, indokolt lenne magasabb büntetési tétellel fenyegetni e brutalitásokat. A fentebb említett, Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény (továbbiakban Ávtv.) a szabálysértési tényállás háttérjogszabályává vált 1999-ben, és meghatározta, mit is értünk pontosan állatkínzás alatt: „*az állat szükségtelen, fájdalmat okozó bántalmazása, vagy olyan hatást eredményező beavatkozás, bánásmód, valamint szükségleteinek olyan mértékű korlátozása, amely tartós félelmet vagy egészségkárosodást okozhat, továbbá az öröklődő betegségben szenvedő, nem kísérleti célra szánt állategyed tenyésztése, szaporítása*”.⁸²

Az esetszám emelkedése, a társadalmi érzékenység növekedése végül ahhoz vezetett, hogy az állampolgárok indokoltnak tartották az állatkínzás kriminalizálását. A több százezer embert tette készletű ügy mozgatórugója egy sokat szenvedett keverék kutya volt. Fadd-Domboriban, 2003 júniusában három vagyonőr először pisztollyal meglőtte, majd autó után kötötte, és párszáz méter után sorsára hagyta a gazdátlan ebet.⁸³ Az ő kálváriája írt végül törvényt sorstársai számára. Az elkövetők azzal védekeztek, hogy az állat agresszivitása bosszantotta fel őket, azonban a kutyát kezelő állatorvos szerint az eb még fájdalmai közepette is rendkívül békés természetű volt, s végül úgy ment el, hogy mindvégig megőrizte az emberekbe vetett hitét.⁸⁴

Megközelítőleg 380.000 állampolgár támogatta aláírásával az állatkínzás büntetőjogi szankcionálást, ezáltal pedig a népi kezdeményezés társadalmi jelentősége még hangsúlyosabb, mint közjogi relevanciája.⁸⁵ Azt jelzi ugyanis számunkra, hogy a szemléletváltásra nem jogalkotói kezdeményezés, hanem magától kialakuló, természetes jogérzet táplálta igény miatt került sor. Vitathatatlan azonban, hogy a politikai támogatottság sem volt kérdéses. Ezt támasztja alá, hogy 2004.

⁷⁹ Jámber: i. m. 36. o.

⁸⁰ Károlyi: i. m. 9. o.

⁸¹ Szabó László: 13 nyomozó emlékezik. Idézi: Kajó Cecília: Aki állatot kínoz, emberre készül? <https://arsboni.hu-aki-allatot-kinoz>. (2021. 05. 31.)

⁸² Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény 3. § 4. pont.

⁸³ Györei Péter: A kutya, aki törvényt írt. <https://drgyorei-bunteto-ugyved.hu>. (2021. 05. 31.)

⁸⁴ Fiáth Szilvia és Nagy Piroska beszámolója. Tolna Megyei Állat- és Természetvédő Alapítvány. <https://dombori.hu/forum>. (2021. 05. 31.)

⁸⁵ Bárándy Gergely: Az állatkínzás jelene és jövője. <https://debrecenijogimuhely.hu/archivum>. (2021. 05. 31.)

március 8-án 284 igen, 11 nem és 4 tartózkodás mellett az Országgyűlés elfogadta az 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 2004. évi X. törvényt, amelynek értelmében az állatkínzás bűncselekménnyé, ezen belül is vétségé⁸⁶ vált.

A törvényi tényállás a gerinces állat indokoltan bántalmazásáról, illetve maradandó egészségkárosodást okozó bántalmazásáról, kitételéről és elhagyásáról rendelkezett, kiegészítve a tiltott vadászati, illetve halászati eszközök és módok szankcionálásával. A parlamenti vita során kérdésként merült fel, hogy indokolt lenne-e az állatkísérletek tilalmazása és szankcionálása is. Amint az a régi Btk. vonatkozó szakasza alapján ismeretes, erre végül nem került sor. A törvényjavaslat kidolgozása során tekintettel kellett lenni ugyanis arra, hogy az állatkísérletek normaszövegbe beemelése újabb törvényi értelmezést igényelt volna, valamint az Ávtv. kimerítően szabályozta az állatkísérletek tilalmát.⁸⁷

Véleményem szerint valóban kontraproduktív lett volna az állatkísérletek Ávtv.-ből való kiemelése, tekintettel annak valóban részletesen szabályozott voltára, s arra, hogy természetéből fakadóan e tényállás sokkal inkább tartozik a közjog, mint a büntetőjog világához. Azonban szerencsés lett volna Szitka Péter állatpornográfiát érintő javaslatát⁸⁸ fajsúlyosabban figyelembe venni, valamint bizonyos tényállásokat, így például a zoofiliát beemelni a büntetőtörvénykönyv lapjai közé. Erre azonban sajnálatos módon a jelenleg hatályos Btk. kodifikálása során sem mutatkozott jogalkotói igény.

V.3. Az állatvédelem múltja Magyarországon a magánjog tükrében

A jogi gondolkodás az állatvédelmet alapvetően a közigazgatási jog részének tekinti, aminek egyes súlyosan kirívó részeiről a büntetőjog is rendelkezik.⁸⁹

Tekintettel azonban arra, hogy a gyakorlatban felmerülő problémák gerincét a birtokháborításnak minősülő állattartási esetek teszik ki, illetve a kártérítési jog gyakorlatát szemlélve is szép számmal találunk felelőtlen állattartásra visszavezethető jogeseteket, indokoltnak tartom röviden áttekinteni azt a folyamatot, amelyen keresztül az állatok magánjogi státusza elnyerte hatályos formáját.

Amint fentebb említettem, a római jog teremtette meg az állat mint jogi tárgy szabályozásának alapját. Az azonban az utókor feladata volt, hogy a dologi jogi státuszhoz az állatok védelméhez kapcsolódó civiljogi megkülönböztetéseket is fűzzön.

A régi Ptk. nem tesz említést az állatokról, csupán annyit jelent ki a 94. § (1) bekezdésében, hogy minden birtokba vehető dolog tulajdonjog tárgya lehet.

Ezen kívül a kötelmi jogi könyv is tartalmazott témánk szempontjából releváns rendelkezéseket. Az állattartó felelőssége cím alatt rögzítette, hogy az állat által okozott kár vonatkozásában az általános

⁸⁶ 1978. évi IV. törvény 266/B. § (1)–(2) bekezdés.

⁸⁷ Hegyi Gyula napirenden kívüli felszólalása. Országgyűlési Napló 2003/92. sz. <https://arcanum.com.hu/online-kiadas>. (2021. 05. 31.)

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Kajó Cecília: Az állatkínzás elkövetési tárgyának polgári jogi státusza. <https://jegyzo.hu/az-allatkinzas>. (2021. 05. 31.)

felelősségi szabályokat kell alkalmazni, vadállat tartója pedig a fokozott veszéllyel járó tevékenység szabályai szerint felel.⁹⁰ Vadállatnak azonban csak az olyan állatot lehetett tekinteni, amely természetes vadságából eredő valamely tulajdonságánál fogva jelent veszélyt akkor is, ha valakinek a tartásába kerül.⁹¹

A nemzetközi tendenciákra is figyelemmel látható azonban, hogy rövidesen indokoltá vált az állatok dologként való kezelésének revíziója.

A kontinentális jogrendszerben elsőként az osztrák jogban jelentkezett igény, hogy az állatokat kiemelje a dolog-fogalom alól. Az ABGB-ben 1988. július 1. napján lépett hatályba a 285a. §, amely kimondta, hogy „az állatok nem dolgok; őket külön törvény védi. A dolgokra vonatkozó szabályokat az állatokra csak annyiban lehet alkalmazni, amennyiben azokra eltérő szabályozás nem áll fenn.”⁹²

Német nyelvterületen maradvá, hasonló jogpolitika figyelhető meg a német civiljogi kódex szemléletmódjában is. A Bürgerliches Gesetzbuch csupán szófordulataiban tér el az ABGB előbb ismertetett passzusától.⁹³

Hazánkban az új Ptk. hozott jelentős változásokat e téren. Magánjogi törvénykönyvünk az állatok szabályozása, kezelése tekintetében a hatályba nem lépett, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvényen alapszik.⁹⁴ A Ptk. „élő dologként”⁹⁵ tekint az állatokra azáltal, hogy az 5:14. § (3) bekezdés értelmében a dologra vonatkozó szabályokat az állatokra a természetüknek megfelelő eltéréseket megállapító törvényi rendelkezések figyelembevételével kell alkalmazni.

Ami a kártérítési jogot illeti, a törvény megtartotta a régi Ptk. felelősség mértékének aszerinti eltérő szabályozását, hogy a kárt veszélyes állat okozta-e, azonban új elemként szabályozza a vadászható állat által okozott kárért való felelősséget.⁹⁶ Lényeges változás, hogy az állattartó csak abban az esetben felelős az állat által okozott kárért, ha felróhatóság terheli.

Összegzésképp elmondható, hogy az állatokra vonatkozó speciális jogszabályok alkalmazásának elismerésével jelentős pozitív irányú elmozdulás történt a régi Ptk.-hoz képest.⁹⁷ Mindazonáltal a hazánkat körülvevő európai országok magánjogi rendelkezéseit figyelembe véve láthatjuk, hogy e változások az európai szintű szabályozáshoz való felzárkózást segítették, ellenben haladó szellemiségűnek véleményem szerint semmi esetre sem nevezhetők. Kritériumkövetelmény volt álláspontom szerint feloldani azt a logikai ellentmondást, mely szerint az Ávtv. preambuluma már 1998-ban rögzítette, hogy az állatok érezni, szenvedni és örülni képes élőlények, tiszteletben tartásuk,

⁹⁰ 1959. évi IV. törvény 351. § (1)–(2) bekezdés.

⁹¹ *Hérv.* i. m. 25. o.

⁹² <https://www.jusline.at/gesetz/abgb/paragraf/285a>. (2021. 05. 31.)

⁹³ „Tiere sind keine Sachen. Sie werden durch besondere Gesetze geschützt. Auf sie sind die für Sachen geltenden Vorschriften entsprechend anzuwenden, soweit nicht etwas anderes bestimmt ist.” Bürgerliches Gesetzbuch 90.a §.

⁹⁴ *Hérv.* i. m. 25–26. o.

⁹⁵ *Lenkovics* Barnabás: Magyar polgári jog. Dologi jog. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 2014. 38. o.

⁹⁶ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:562. §, 6:563. §.

⁹⁷ *Hérv.* i. m. 28. o.

jó közérzetük biztosítása minden ember erkölcsi kötelessége, azonban 2013-ig mindenfajta megkülönböztetés nélkül a birtokba vehető testi tárgyakkal azonos magánjogi megítélésben részesültek.

VI. Értékelő megállapítások

Tanulmányom négy fejezetben tárgyalta az állatvédelmi szabályozás múltját. A probléma gyökereinek megértéséhez indokolt volt az ókori világ vonatkozó joganyagának rövid ismertetése.

Noha az állatvédelem kapcsán említhető első előkép a totemizmushoz és az állatkultuszhoz kapcsolódik, amely egészen az új kőkorszakig nyúlik vissza,⁹⁸ e tilalmak legfeljebb szokásjogi alapon működtek, s szorosan összekapcsolódtak a vadászó népek által hitt, mindennapjaikat befolyásoló szellemvilággal. Ebből kifolyólag érdemesnek tartottam az ókori előképek elemzését a civilizált görög és római jogalkotással kezdeni, amelyben az állatvédelem már nem csupán a mítoszokba vetett hiten alapult, hanem kiegészült más szempontokkal is.

Az antik Róma állatokra vonatkozó rendelkezései nélkülözik a Hellaszban fellelhető mögöttes filozofikus alapot, sokkal inkább célszerűségi szempontokra szorítkoznak, azonban azáltal, hogy meghatározták az állat jogrendszerben elfoglalt helyét, hatalmas előrelépés történt a jogdogmatika terén. Szintén fontos mérföldkő az állattartással kapcsolatos káresetek rendezése.

A tudatos állatvédelem kialakulását nagyban befolyásolta az angol állatvédelmi mozgalom, ebből kifolyólag fontosnak tartottam a XVIII. sz.-tól kezdődően a modern korig részletesen bemutatni a vonatkozó joganyagot, különösképp, mivel az 1822-ben elfogadott törvényt a világ első állatvédelmi törvényeként tarthatjuk számon. Ennek hatására Szászország 1838-ban törvényi erőre emelte az állatok védelmének szükségességét, Hollandiában pedig helyet kapott az 1886. évi büntető törvénykönyvben az állatkínzás szabályozása.⁹⁹

Az egyes államok többnyire a területükön honos vagy házi kedvencként tartott élőlények védelmét tűzik ki célul, ám az állatvédelem országhatárokon átívelő jellegéből fakadóan nemzetközi egyezmények is rendezik a kérdést bizonyos fajok tekintetében.

E körben említhető példának okáért A vándorló vadon élő állatfajok védelméről szóló, 1986. évi bonni egyezmény, illetve az 1973. évi washingtoni szerződés a veszélyeztetett állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről.¹⁰⁰

Értelemszerűen a nemzetközi tendenciák hatottak Magyarország állatvédelmi politikájára is. Bár szórványosan fellelhetők kapcsolódó rendelkezések az Ávtv. hatályba lépését megelőzően is, korszerű állatvédelmi törvény csak 1998-ban született.

Az Ávtv. célja preambuluma alapján az emberi felelősségtudat fokozása, valamint az alapvető

⁹⁸ *Vetter*: i. m. 6. o.

⁹⁹ *Kovács*: i. m. 8. o.

¹⁰⁰ *Brubács* János: Nemzetközi jog II. Különös rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2011. 139. o.

szabályok meghatározása. Mindebből általánosságban három lényegi következtetést vonhatunk le: az ember erkölcsi kötelessége az állatok kímélete, szükséges a felelősségtudat növelése, illetve rendkívül fontosak az állatvédelmet szolgáló, a törvény céljának megfelelő további jogszabályok annak érdekében, hogy az állatvédelem és az állatok kímélete egyre teljesebbé váljon.¹⁰¹

Az Ávtv. 2. §-a alapján felsorolhatóvá váltak a védelemre érdemesnek tartott állatok. Ide tartoznak a gazdasági haszon céljából tartott állatok, kutatási-kísérleti célra szolgáló, tudományos és oktatási célból tartott állatok, a verseny- és sportcélra tartott állatok, a pásztorebek, az őrző-, védő-, mentő-, jelző-, vakvezető, rokkantsegítő és terápiás kutyák, a vadászatra alkalmazott állatok, a mutatóvadász vagy bemutató célra szolgáló állatok, az őrszolgálatok feladatainak ellátását szolgáló állatok, valamint a vadon élő fajok bármilyen célból fogva tartott egyedek. A lista egyrészt rendkívül részletesnek mondható, és amellet, hogy rávilágít arra, milyen sok feladat ellátása során támaszkodhat az ember rájuk, megfelel annak az állatvédelmi jog kezdetéig visszavezethető jelenségnek, hogy a gerinces állatok védelmét szükséges biztosítani. Ez utóbbi egyébként azzal magyarázható, hogy e fajok rendelkeznek csőidegrendszerrel, és az agykéreg lényegi feltétele a fájdalomérzet megállapításának.

Az újabb kutatások azonban különbséget tesznek fájdalomérzet és fájdalomviselkedés között. A biológusok egy jelentős része szerint a fájdalomviselkedés (azaz törekvés a kellemetlen érzést kiváltó folyamat megszakítására) az állatvilágot általánosan jellemző tulajdonság, míg a fájdalomérzet olyan mentális képesség, amely az evolúció során viszonylag későn, a gerincesek kialakulásával együtt fejlődött ki.¹⁰²

A kérdés nem értelmezhető pusztán etológusok közötti vitaként, ugyanis amennyiben elfogadjuk bizonyos reakciókat fájdalomviselkedésként, egészen más megítélést vonnak maguk után azok a nem ritka esetek, amikor az élve főzött rákok saját ollóikat vágják le a menekülés reményében – ám, jogi védelem ebben az esetben sem illeti őket, nem tartoznak ugyanis a gerincesek osztályába.

Mivel a magyar szabályozás, amint az az előbb ismertetésre került, a pozitív taxáció elvét követi, felmerül a kérdés: azok az állatok, amelyek a pozitív taxációba nem esnek bele, nem élveznek jogi védelmet? E kérdésre nem adható igenlő válasz, a jogalkotó ugyanis tudatosan nem vonhat ki egyes fajokat a védendő entitások köréből.¹⁰³ Az ebből fakadó jogalkalmazói félreértések elkerülése végett célszerű lett volna a taxáció mellőzése, és az osztrák törvényhez¹⁰⁴ hasonlóan annyit rögzíteni, hogy a törvény hatálya főszabály szerint minden állatra kiterjed, bizonyos szakaszok azonban csak a gerinces fajok esetében értelmezendők.

¹⁰¹ Böő István: Az állatvédelem általános értelmezése. Őstermelő gazdálkodók lapja 2004/5. sz. 70. o. Idézi: Jámori i. m. 40. o.

¹⁰² Barry Magee, Robert W. Elwood: Shock avoidance by discrimination learning in the shore crab (*Carcinus maenas*) is consistent with a key criterion for pain. *The Journal of Experimental Biology* 2016/1. sz. 353–358. o.

¹⁰³ Paulovics Anita: Az állatvédelem jogi szabályozása 1985 – 2005. In: A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990-2005. (szerk. Jakab András, Takács Péter). Gondolat – ELTE ÁJK, Budapest 2007. 885. o.

¹⁰⁴ § 1.3. Tierschutzgesetz.

Ettől eltekintve azonban az Ávtv. valóban részletes és nemzetközi szinten is megfelelő szabályozásként minősíthető, ez utóbbi különösen értékelendő, mivel utolsó módosítására 2009-ben¹⁰⁵ került sor.

Írásomban ugyan a magánjog és büntetőjog tekintetében a régi Ptk. és régi Btk. szabályainak ismertetésénél zártam gondolatmenetemet, elengedhetetlen volt az előbbieken röviden kitekinteni a jelenleg is hatályos Ávtv. néhány sorára, ugyanis ez nemcsak hazánk legutóbb kihirdetett, hanem egyben első, és ezáltal egyetlen állatvédelmi törvénye is. Bár véleményem szerint számos rendelkezése kiállta az idő próbáját, bizonyos új fogalmakkal érdemes lenne kibővíteni a 3. §-t. Aki, ha személyesen nem is érintett az állatvédelemben, de akár csak felületesen is követi valamely arra érdemes civil szervezet tevékenységét, láthatja, mekkora problémát okoz többek között a felelőtlen kutyaszaporítás. Azonban, noha 2021 tavaszától az állatkereskedelem FELIR azonosítóhoz kötött tevékenység,¹⁰⁶ nincs definiálva sem az Ávtv.-ben, sem más jogszabályban, mit is értünk szaporító alatt.

Az Ávtv. egyik célja, hogy a törvénnyel összhangban további, állatok kíméletével kapcsolatos jogszabályok kerüljenek megalkotásra. E körben említhető a 4/2010. évi (II.26.) Korm.rendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról, amelyből zárásként csupán egy rendelkezést, nevezetesen a 3. § (2) bekezdést emelném ki, amelynek értelmében eb tulajdonjogát átruházni kizárólag bőr alá ültetett mikrocsippel való megjelölés után lehetséges. Amennyiben számba vesszük, hány olyan hirdetést látunk a különböző platformokon, amelyek kölyökkutyákat elektronikus transzponder nélkül kínálnak jó pénzért, ha összefüggésben szemléljük a magyar állatvédelmet, megérthetjük azt is, miért születtek mindig is az állatkínzókkal szemben enyhe ítéletek. Véleményem szerint ugyanis, amíg a legalapvetőbb, minden állampolgárt érintő közjogi szabályok nincsenek betartatva, nem várható el, hogy súlyos szankciókat alkalmazzon a büntetőjog vagy változzon az állatot lényegében dologként kezelő polgári jogi gondolkodás.

A lassú szemléletváltás feltehetően azzal függ össze, hogy Magyarországon viszonylag későn indult meg az egyedvédelmi tevékenység.

A téma iránti társadalmi érzékenység növekedése azonban egyértelműen megfigyelhető, ezt alátámasztandó elegendő arra gondolni, hogy az állatkínzás kriminalizálása népi kezdeményezés hatására következett be. Ez kriminológiai szempontból sem elhanyagolható, hiszen egyetértek Vetter Szilvia azon állításával, miszerint a legjobb állatvédelmi jogszabály sem ér semmit, ha a néplélek még nem érett meg rá.¹⁰⁷

Tanulmányom elméleti-történeti arculatának megfelelően, záró gondolatként a magyar

¹⁰⁵ 2009. évi CXLV. törvény az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény módosításáról.

¹⁰⁶ <https://portal.nebih.gov.hu/-/uj-kotelezettseggel-kell-szamolniuk-a-kedvtelusbol-tartott-allatokkal-kereskedoknek>. (2021. 05. 31.)

¹⁰⁷ Bobata Krisztina: A legjobb állatvédelmi jogszabály sem ér semmit, ha a néplélek még nem érett meg rá – interjú dr. Vetter Szilviával. <https://tinyurl.com/ye4a75np>. (2021. 05. 31.)

természetvédelem kiemelkedő alakjának, Herman Ottónak a szavait¹⁰⁸ idézem, amelyek, bár az 1880-as évek végén hangzottak el az Országgyűlés előtt, a jelen és a jövő képviselői számára is iránymutatásul szolgálhatnak: „*Annak a nemzetnek nyújtanám a miveltség pálmaágát, a mely nem éri be többé azzal, hogy gyöngé, védtelen embertársát oltalmazza, a nyomorgót felsegíti, az elhagyatottat keblére öleli, hanem kiterjeszti jóindulatát, védelmét és gyámolítását a nálánál alsóbbrendű, de mégis csak élő lényekre, az állatokra is.*”

¹⁰⁸ <https://epa.oszk.hu/021000>. (2021. 05. 31.)

Kecze Dominik

jogballgató (PTE ÁJK), Civilisztika Tagozatának tagja

Palatinus Fanni

jogballgató (PTE ÁJK), Civilisztika Tagozatának tagja

Sport vagy üzlet? Az érdekek harca a sportjogi szerződések világában

I. BEVEZETÉS

A sport a társadalomban fontos szerepet játszik, akár a saját sporttevékenységre gondolunk, akár a sportrendezvények figyelemmel követésére. Felmerülhet a kérdés, hogy a sportolóknak miért és hogyan is éri meg az, hogy az embereket “szórakoztatják”, úgy, hogy a látogatók csupán kikapcsolódás céljából, kedvtelésből látogatnak ki a különböző sporteseményekre, sportrendezvényekre. Jelen cikkben ezt a kicsit sem olyan egyszerű kérdést szeretnénk körbejárni és bemutatni, milyen lehetséges bevételt jelentő jogviszonyformák keretében gazdálkodnak sportolóink.

A jelenkori jogtudományban gyakran, mondhatni egyre inkább találkozunk a közjogi - magánjogi jogviszonyok közötti összefüggésekkel, esetleges összefonódásokkal. Mint sok más jogágban, a sportjogban is megfigyelhető ez a jelenség. Mivel a sportról szóló 2004. évi I. törvény számos közjogi, közigazgatási rendelkezést tartalmaz, ezért mondhatnánk, hogy a magyar sportjog közjogi jelleggel rendelkezik.¹ Ez azonban így nem pontos meghatározás, ugyanis számos magánjogi vonatkozás is fellelhető, hiszen elég, ha csak a sportolói szerződéseket vesszük alapul, amik mellérendelt viszonyban köttenek. Ugyancsak egy mellérendelt viszonyról beszélünk, ha a szponzor szerződések témakörét érintjük, ugyanis itt a sportoló és a gazdálkodó szervezet köt egymással visszterhes szerződést.

De hogyan jutottunk el a szponzorokig, és a velük kötött szerződésekig? A XX. század közepétől a fogyasztói szokások átalakultak, a televízió megjelenése forradalmasította a sportot és vele a finanszírozást. A közvetítési jogok felértékelődtek és az eseményszervezés jövedelmezővé vált. Érdekesség, hogy már az 1960-as római olimpiát 21 ország sugározta, amelyért a Nemzetközi Olimpiai Bizottság 1,2 millió dollár televíziós díjat kapott. Mint ahogy korábban is utaltunk rá, a díjak nagyon megugrottak, ugyanis a 2012-es londoni olimpián a médiabevétel már több mint 2,5 milliárd dollár volt.² A valamikor szinte tisztán szórakozásból űzött sport „felső rétege”, az élsport és abból is elsősorban az ún. látványsportágak³, egyre jobban üzletté válnak, szoros összefüggésben

¹ A közjogi jellegre az alá- és fölérendeltség jellemző, ezt a sportjogban az állam és a sportszervezetek között lévő viszonyra is elmondhatjuk, ebből adódik a közjogiassága.

² *Várhegyi* Ferenc: A sport és a televízió kapcsolata. Testnevelés, Sport, Tudomány 1. évfolyam, 2. szám (2016) 21. o.

³ Látványsportnak minősül többek között a labdarúgás, vízilabda, jégkorong, kosárlabda, kézilabda és röplabda.

a „médiabiznisszel”. Ez pedig azzal járt, hogy a valamikor szinte tisztán a sportigazgatás közjogából álló sportjog kezdett kiegészülni civiljogi elemekkel. Elsősorban pedig a különféle kereskedelmi szerződésekkel.⁴

Kobe Bryant, Cristiano Ronaldo, Hosszú Katinka, Kásás Tamás neve mindannyiunknak ismerősen cseng. E személyekben számtalan közös vonás figyelhető meg. Mindannyian élsportolók; világ- és/vagy olimpiai bajnokok, akik emberfeletti teljesítményükkel és kitartásukkal írták be magukat a történelembe. Mindezek mellett azonban e klasszisok mind kapcsolatba kerültek már pályájuk során a szponzorációval és a merchandising-al. A következőkben e két fogalom részletesebb feltárására teszünk kísérletet.

II. A SPORT KERESKEDELMI/ÜZLETI SZERZŐDÉSEI

II.1. A sportban előforduló szerződések

A sportban számtalan szerződéssel találkozhatunk. Az egyik legfontosabb és talán a köztudatban legerjedtebb szerződéstípus a sportolók és a sportszervezetek között létrejövő szerződések. Ahogy a sportolók is különböznek - tudniillik megkülönböztetünk amatőr és hivatásos, profi sportolót⁵ - úgy a sportszerződések is eltérnek egymástól. Egy hivatásos sportolóval munkaszerződést vagy megbízási szerződést kötnek a sportszervezetek. Ezzel szemben az amatőr sportolóval megbízási- vagy pedig sportiskolai tanulói szerződést kötnek. Érdekeség, hogy ha munkaszerződést kötnek egy sportolóval, akkor a Munka Törvénykönyve (a továbbiakban: Mt.) a követendő jogszabály, míg egy megbízási szerződés esetében a Polgári Törvénykönyv⁶ (a továbbiakban: Ptk.) tartalmazza a szerződésre irányuló részletszabályokat, kötelező tartalmi elemeket.

Akár amatőr, akár profi sportolót veszünk alapul, ha szerződéssel rendelkezik, akkor egy sportszövetség által regisztrált játékosról kell beszélni. Amint a sportoló szerződést köt az egyesülettel, a sportszövetségnél úgynevezett játékjogot szerez. Miután a sportoló szerződést köt a sportszervezettel, a szervezet indulási és nevezési jogot kap a sportoló után. A sportoló a játékjog használati jogát szerződéses viszonyban átengedik a felhasználó sportszervezet részére, ezt a jogi szaknyelvben licencszerződésnek nevezzük.⁷ Azonban ha a sportoló átigazol egy másik sportszervezethez, akkor egy atipikus háromoldalú szerződés jön létre az átadó és az átvevő sportegyesület és a sportoló között.⁸ Mint ahogy korábban is említésre került, amatőr sportolók

⁴ *Tóth* Nikolett: Kereskedelmi szerződések a sportban- szponzoráció, arculatátvitel. *Gazdaság és Jog* 2014/6. sz. 14. o.

⁵ A hivatásos és az amatőr sportolót akként különböztetjük meg egymástól, hogy aki pénzkeresés céljából végez sporttevékenységet, tehát ellenszolgáltatás fejében sportol, az hivatásos sportolónak minősül, aki ellenszolgáltatás nélkül sportol, az amatőr sportoló.

⁶ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.

⁷ *Fejes* Péter, *Sárközy* Tamás, *Szekeres* Diána, *Tóth* Nikolett: A magyar sport jogi szabályozása. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019. 135. o.

⁸ Uo.

esetében létrejöhet oktatási rendszerben tanulmányi szerződés is, amelyre az irányadó rendelkezéseket az Mt. tartalmazza⁹.

Fontos megemlíteni, hogy a magyar sportjogban nem csupán a fent említett szerződéstípusok léteznek. A hatályos sporttörvény a sport kereskedelmi szerződése címen három atipikus szerződést szabályoz:

- szponzorálási szerződés
- arculat-átviteli szerződés
- a sport immateriális javait értékesítő szerződések.

Mivel a magyar polgári jogban nem különül el egymástól a polgári jogi és kereskedelmi törvény, ezért az imént említett szerződéstípusok is a Ptk.-ban kerülnek részletes szabályozásra, tehát a Sporttörvényben nem szabályozott kérdések esetén a Ptk.-t kell alapul venni.

A következőkben a szponzorálási szerződést és az arculatátviteli szerződést szeretnénk részletesen bemutatni, azonban előtte, hogy a sport és gazdasági kapcsolatát részletesen szemléltessük, a Tao rendszer szabályait és annak alakulását ismertetjük.

II. 2. A TAO¹⁰ támogatások a látványsportokban

Ha a sport és a kereskedelem fogalmakat halljuk, sokaknak először a TAO rendszer jut eszükbe, amit a társasági adóról és az osztalékról szóló 1996. évi LXXXI. törvény (a továbbiakban: Tao tv.) részletesen szabályoz. Felmerül a kérdés, hogy a társasági adó hogyan hozható összefüggésbe a sporttal? 2015 óta az adózó számára két féle döntési opció lehetséges a támogatási rendszer tekintetében: nyújthat adókedvezményre jogosító támogatást¹¹, vagy rendelkezhet az adóelőlege, adója meghatározott részéről.¹² A társasági adót fizető gazdasági társaságok meghatározott szervezeteket vagy célok megvalósulását támogatják, amelyből a cégeknek és a szervezeteknek is előnyük származik, hiszen így előbbieknél kevesebb társasági adót kell fizetniük az állam irányába, utóbbiak pedig a kapott összeget szabadon felhasználhatják. A Tao tv. pontos definíciót ad arra, hogy mely látvány-csapatsport jogosult ilyenfajta támogatásra: *“az adóévben visszafizetési kötelezettség nélkül nyújtott támogatás, juttatás, véglegesen átadott pénzeszköz és térítés nélkül átadott eszköz könyv szerinti értéke, az adóévben térítés nélkül nyújtott szolgáltatás bekerülési értéke az e törvényben meghatározott jogcímenek”*¹³. A társasági adót fizető cégeknek tehát a Tao tv. alanyainak a vagyoni hozzájárulásából gazdálkodik a

⁹ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 229. §.

¹⁰ TAO: a társasági adó kifejezésnek a rövidített elnevezése.

¹¹ A társasági adóról és az osztalékról szóló 1996. évi LXXXI. törvény 22/C. §, illetve a látvány-csapatsport támogatását biztosító támogatási igazolás kiállításáról, felhasználásáról, a támogatás elszámolásának és ellenőrzésének, valamint visszafizetésének szabályairól szóló 107/2011. (VI. 30.) Korm. rendelet szabályai alapján.

¹² A társasági adóról és az osztalékról szóló 1996. évi LXXXI. törvény 24/A. - 24/B. §, illetve a látvány-csapatsport támogatását biztosító támogatási igazolás kiállításáról, felhasználásáról, a támogatás elszámolásának és ellenőrzésének, valamint visszafizetésének szabályairól szóló 107/2011. (VI. 30.) Korm. rendelet szabályai alapján.

¹³ A társasági adóról és az osztalékról szóló 1996. évi LXXXI. törvény 44. § 44. pont.

sportszervezet a törvényben meghatározott keretek között. Az adózó által felajánlott összeg több szempontból is megoszlik: a látvány-csapatsport támogatása esetében a felajánlott összeg egy része sportfejlesztési támogatásnak minősül, amelyről az adózó és a látvány-csapatsportban tevékenykedő szervezet támogatási vagy szponzori szerződést köt. Amennyiben a szerződő felek a támogatásról támogatási szerződést kötnek, akkor az adózó a kedvezményezett szervezet részéről ellenszolgáltatásra nem jogosult. Ezzel ellentétben, ha a felek szponzori szerződést kötnek, úgy az adózó ellenszolgáltatásra jogosult.¹⁴

De mire költhető egy felajánlott összeg? A kedvezményezett szervezeteknek közzé kell tenniük a kiadások alakulását az adott évben. Eszerint az alábbiakat számolhatja el a sportszervezet az adózó által felajánlott és juttatott összegből: személyi kiadások (bér és bérjellegű + járulécai); működési költségek (rezsi); anyagköltségek; tárgyi eszközök beruházásával összefüggő kiadások; sporteszköz, sportfelszerelés után járó kiadások; igénybe vett szolgáltatással együtt járó kiadások; gyógyszerek, diagnosztikai eszközök beszerzésével összefüggő kiadások; sportlétesítmény és sportpálya bérleti díja; személyszállítási költségek; valamint tervezett külföldi- és belföldi szakmai programok (edzőtáborok).¹⁵

II. 3. Szponzorálási szerződések

A szponzorálás nemzetközi szintén az 1970-es években jelent meg, míg a magyar sportjogban felbukkanása a 2000-es évek elejére datálható. A szponzorálásnak több fajtája ismeretes: az egyéni szponzorálás (atléták, teniszezők stb. szponzorálása), egyesületi szponzorálás, sportszövetségi szponzorálás, valamint a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) is köthet szponzorálási szerződést.¹⁶ A szponzorálást a sportról szóló 2004. évi I. Törvény (a továbbiakban Stv.) a következők szerint definiálja: „*Szponzorálási szerződésben a szponzor arra vállal kötelezettséget, hogy pénz- vagy természetbeni szolgáltatás útján támogatja a szponzorált sportolót, sportszervezetet, sportszövetséget vagy sportköztestület sporttevékenységét, a szponzorált pedig lehetővé teszi, hogy sporttevékenységét a szponzor marketingtevékenysége során felhasználja.*”¹⁷ Ezek alapján elmondható, hogy a szponzorálási szerződésnek két alanya van: a szponzor és a szponzorált. Szponzor lehet természetes személy, egyéni vállalkozás, illetve jogi személy vagy gazdasági társaság is, szponzorált pedig sportoló, sportegyesület, de sportszövetség is.

Mindenekelőtt a legfontosabb kérdés annak tisztázása, hogy mik az elsődleges céljaik e megállapodásoknak. Szponzorálás esetében a kulcsszó a támogatás, tehát a szponzor

¹⁴ dr. Németh Nóra: A látvány-csapatsport támogatásának módjai a Tao. tv. alapján, 2018. február 12.

<https://docplayer.hu/108558577-A-latvany-csapatsport-tamogatasanak-modjai-a-tao-tv-alapjan-dr-nemeth-nora-februar-12.html> (2020.11.30.)

¹⁵ Pécsi Sport Nonprofit Zrt. Sportfejlesztési program vízilabda

https://www.psnzrt.hu/files/sportfejlesztési_program_vzilabda_2021-2022.pdf (2021.04.22.)

¹⁶ Fejes, Sárközy, Szekeres, Tóth: i. m. 140. o.

¹⁷ A sportról szóló 2004. évi I. törvény 35.§ (1) bekezdés.

kötelezettségvállalása körében segíti az adott sportolót, szervezetet, amely különböző formában jelenhet meg, mint például adott pénzösszeg rendelkezésre bocsátása, természetbeni juttatások: sportruházat, sportszer, sportlétesítmény ingyenes használata, ingyenes utaztatás stb. Itt jutunk el a másodlagos célhoz, illetve érdekhez, nevezetesen a marketing szemponthoz. A szponzor -legyen az magán- vagy jogi személy- támogatásáért cserébe a sportoló közreműködik abban, hogy a szponzor neve, terméke eljusson minél több emberhez.

A szponzorálás természetesen nem ingyenes szerződés, nem ajándékozás, a szponzor nem egyfajta mecénás szerepében tevékenykedik a sportoló mögött. Ez egy valódi visszterhes megállapodás, vagyis a fentebb leírtak szerint, a támogató hozzájárulásáért cserébe a sportoló közreműködik a produktum népszerűsítésében. Ezen a ponton fontos megemlíteni, hogy a szponzorszerződést nem csupán az ajándékozási szerződéstől kell megkülönböztetni, de el kell határolni a reklámszerződéstől is. Ez a szerződéstípus nem egyszerű reklámszerződés, bár általában ezt is magába foglalja. A reklámszerződés inkább bérleti szerződés, ami abban merül ki például, hogy a reklámozó neve, logója esetleg elérhetősége fel van tüntetve, de ezért cserébe nem szolgáltat természetbeni szolgáltatást.

Újabb érdekes kérdést vet fel annak vizsgálata, hogy milyen szerződésnek minősül a szponzor és a sportoló közötti kontraktus? Tulajdonképpen a vegyes szerződések között helyezhető el, hiszen egy részletesebb elemzést követően észrevehetünk vállalkozási, megbízási, de ugyanakkor adásvételi alkotórészeket is. De mik a felek kötelezettségei egy ilyen szerződéstípus tekintetében? Mint ahogy az már fentebb elhangzott, a szponzor arra kötelezi magát, hogy természetbeni juttatással vagy pénzzel támogatja a szponzorált sporttevékenységét, míg a szponzorált arra vállal kötelezettséget, hogy a sporttevékenységét a szponzor a marketing munkája során felhasználja.¹⁸ A szerződésben elengedhetetlen a felek jogainak és kötelezettségeinek pontos megjelölése, hiszen a későbbi viták túlnyomó részét képezi, hogy a feltételek nem kerülnek kellő módon tisztázásra az együttműködés elején. *„A szponzorálási szerződés igen lényeges része- főleg a huzamos szerződésekénél- az együttműködési kötelezettség; a felek egymáshoz való lojalitása. Nagyon lényeges, hogy a felek a szponzoráció során egymás anyagi és erkölcsi érdekeiben ne tegyenek kárt, sőt ezek gyarapodjanak.”*¹⁹

A törvényi korlátozások terén elmondható, hogy a Ptk. kötelmekre, azon belül is a szerződésekre vonatkozó rendelkezései mellett, léteznek egyéb (ágazati) jogszabályok is, melyek különböző tilalmakat szabnak meg a szponzorálásra vonatkozóan. Az Stv.-ben a következő rendelkezést találjuk: *„A szponzorálás során a sporttevékenységet egészségre ártalmas életmóddal vagy*

¹⁸ Fejes, Sárközy, Szekeres, Tóth: i. m. 141. o.

¹⁹ Tóth: i. m. 16. o.

szolgáltatással, illetve egészségre ártalmas más tevékenységgel, valamint környezetveszélyeztető és -károsító magatartással összefüggésben tilos megjeleníteni.”²⁰

II. 4. Merchandising, avagy az arculat-átviteli szerződés

A szponzori szerződés és az arculat-átviteli szerződés is marketingszerződésnek minősülnek gazdasági jogi szempontból, azonban a kettő közül az arculat-átviteli számít inkább marketing jellegűnek. De ez miből adódik és tulajdonképpen mi is az az arculat-átviteli szerződés, ismertebb nevén a merchandising? Petkó Mihály a következőképpen fogalmazta meg ennek a jogintézménynek a definícióját: *“A merchandising a kereskedelmi gyakorlatban különösen az utóbbi évtizedekben előretörő jelenség, amelynek lényege másbonnan jól ismert személyiségek, figurák, jelzések olyan használata, amely a reklámozó arculatának kialakításához járul hozzá. A merchandising mint marketing fogás a piactudományra történő áttéréssel jelentkezett tömegesen, dömping formában, azonban az üzleti életben már jóval korábban ismert volt.”²¹*

Fontos megemlíteni, hogy a merchandising elnevezést szó szerint nem találjuk meg a magyar terminológiában. Az Stv. így rendelkezik erről az intézményről: *„Arculat-átviteli szerződés alapján a felhasználó marketingtevékenysége keretében ellenérték fejében a sportoló nevét, képmását, továbbá a sportszervezet, sportszövetség vagy sportköztestület nevét, jelvényét, illetve a sporttevékenységgel összefüggő más eszmei javakat használ fel hirdetőtáblákon, dísz- és ajándéktárgyakon, ruházaton, más tárgyakon, valamint elektronikus úton a fogyasztói döntések befolyásolása céljából.”²²*

A törvényi meghatározás alapján az arculat-átvitel egy visszerthes szerződés, melyet a szerződés egyik fele az eszmei javak “felhasználója”, a másik oldalról pedig a sportoló, sportszervezet, sportszövetség, sportvállalkozás vagy akár sportköztestület²³ kötnék egymással. Előbbi tulajdonképpen bárki lehet; természetes- illetve jogi személy egyaránt, de a felhasználási cél miatt elsősorban gazdasági társaságok, vállalkozások merülhetnek fel. Egy merchandising szerződés tárgyát a *“sporttevékenységgel összefüggő eszmei javak, immateriális érdekek képezik - e körbe elvileg bármilyen ilyen érték, vagyoni értékű jog tartozhat, nem csak az, amelyet a törvény kifejezetten szellemi alkotásnak elismer.”²⁴*

Szponzorálás esetében láthattuk, hogy a szponzor elsődleges célja a sportoló támogatása, ezt emeltük ki, mint kulcsszót. Ezzel ellentétben azonban a merchandising esetében a felhasználó érdeke, hogy minél jobban kihasználja az érintett atléta, versenyző, összefoglalóan a sportoló képmását, hangját, valamint annak elért eredményeit. Mondhatni kiaknázza az előbb említett lehetőségeket, hiszen ezekkel az adott termék fogyasztóit is befolyásolni tudja.

Nem szabad megfeledkezni arról a tényről sem, hogy egy arculat-átviteli szerződés megkötésének kiemelt figyelemmel kell lennie az érintett sportolók, sportszervezetek, valamint

²⁰ A sportról szóló 2004. évi I. törvény 35.§ (2) bekezdés.

²¹ Petkó Mihály: A merchandising jogi vonatkozásairól. Gazdaság és Jog 2012/2. sz. 13. o.

²² A sportról szóló 2004. évi I. törvény 35.§ (3) bekezdés.

²³ A sportról szóló 2004. évi I. törvény 35.§ (4) bekezdés.

²⁴ Fejes, Sárközy, Szekeres, Tóth: i. m.145. o.

sportszövetségek, sportköztestületek jó hírnevére és személyiségi jogaik védelmére. Ezért fontos, hogy a sportoló, vagy sportszervezet csak a személyiségi jogaik tiszteletben tartása mellett engedélyezi a felhasználónak, hogy a különböző eszközökön felhasználja, feltüntesse a sportoló nevét, arcképét (például egy híres kosárlabdázó arcképével ellátott ruhadarabot forgalmazzon). Minden esetben szükséges ennek a jogi érdeknek a betartása tekintetében a sportoló előzetes írásbeli hozzájárulása, ha a nevét vagy képmását a sportszervezet értékesíti arculat-átviteli szerződés keretében.

Ahogy a bevezetésben is tárgyaltuk, megkülönböztetünk amatőr és hivatásos sportolókat, ennek az elhatárolásnak jelen fejezetben is jelentősége van. Az Stv. nem említi az arculat-átviteli szerződés szabályozásánál, hogy melyik fajta sportolóval lehet szerződést kötni, ezért fontos megemlíteni, hogy a sporttörvény tiltja az amatőr sportoló szponzorálását.²⁵ Ennek értelmében csak hivatásos sportolóval lehet ilyen fajta szerződést kötni. Felmerülhet a kérdés, hogy mi a helyzet a válogatott sportolókkal, ha a szövetség kíván velük merchandising szerződést kötni úgy, hogy a sportoló már szerződött e tekintetben a saját sportegyesületével. Ahhoz, hogy ilyen esetekben a szerződés ne sértse a válogatott sportoló egyesületének az érdekeit, a sportszövetség a polgári jog jóhiszeműség alapelvét szem előtt tartva köteles egyeztetni az adott szervezettel és annak érdekeit figyelembe venni.

Összegezve tehát, a támogatás, mint elsődleges cél helyét átveszi az adott vállalkozás vagy termék népszerűsítése, az értékesítés növelése, ami a képmáshoz fűződő felhasználói jog megszerzéséből származik. Sok esetben a szponzori szerződéssel együtt kötik meg, vagy a szponzorszerződést egészíti ki a merchandisingra vonatkozó kikötés.²⁶

III. SPORT-KERESKEDELMI SZERZŐDÉSEK A GYAKORLATBAN

Véleményünk szerint mindenképpen meg kell említeni, hogy Magyarországon ugyan jelen van az említett két szerződéstípus, a gyakorlatban azonban még nem terjedt el a sportoló és gazdasági társaságok körében olyan széleskörűen, ahogy az amerikai kontinensen, ugyanakkor ez csupán idő kérdése.

Ennek ellenére hazánkban is felmerülnek jogviták e tárgykörben. A következőkben röviden bemutatásra is kerül egy nagyobb horderejű, szponzori szerződés kapcsán kibontakozó per, nevezetesen a Kecskeméti Törvényszék G.21819/2014/20. számú határozata, melyet a bíróság szerződés teljesítésére kötelezés tárgyában hozott. A tényállás szerint peres felek 2013. évben szponzorálási szerződést kötöttek, amelyben rögzítették a támogatás előzményeit és célját; továbbá részletesen meghatároztak felperes és alperes tekintetében is a feladatok és kötelezettségek körét.

²⁵ A sportról szóló 2004. évi I. törvény 5. § (5) bekezdés.

²⁶ *Fejes, Sárközy, Szekeres, Tóth*: i. m. 146. o.

Ezek mélyreható bemutatására jelen tanulmányban nem kerül sor. A két fő kötelezettséget viszont fontos tisztázni. Felperes vállalta, hogy a támogatót a lehető legnagyobb színvonalon népszerűsíti, míg alperes a szerződésben vállalt kötelezettség alapján összesen 100.000.000,-Ft+ÁFA összeggel támogatja felperest (ez évente 20.000.000,-Ft+ÁFA összeget jelentett). A szerződés határozott időtartamra szólt, 2013. július 1-től, 2017. augusztus 31-ig terjedően, valamint alperes számára opciós jogként kikötötték 2017-2021 között újabb szponzorálási szerződés lehetőségét. Felek megállapították, hogy a szerződés csak annak súlyos megszegése vagy jogszabály megsértése esetén a jogosult fél részéről egyoldalú, írásban közölt és indokolt azonnali hatályú felmondásával szüntethető meg. Megállapításra került, hogy a szerződést módosítani vagy kiegészíteni csak írásban lehetséges, tehát olyan nyilatkozat, melyet felek szóban vagy ráutaló magatartással tesznek hivatkozási alapul nem szolgálhat. A jogvita lényege, hogy felperes keresetében azt kérte a bíróságtól, kötelezze alperest a tárgyévre vonatkozó támogatás megfizetésére, míg alperes természetesen a kereset elutasítását kérelmezte. Hivatkozott arra, hogy felek 2014. januárjában megállapodtak a szerződés módosítását illetően, ugyanakkor az okirat felek általi aláírására nem került sor. Alperes ezt úgy értékelte, hogy felperes együttműködési kötelezettségének nem tett eleget, továbbá a szerződésben vállalt egyéb kötelezéseit sem teljesítette. Álláspontja szerint a fent leírtakból az következik, hogy felperes magatartása súlyos szerződésszegés ezért alperes jogosult annak azonnali hatályú felmondására.

A bíróság végül felperes keresetét alaposnak találta. Megállapította továbbá, hogy a felek között szponzorálási szerződés jött létre, amelynek tényét a bizonyítási eljárás, tanúk meghallgatása, valamint a csatolt és ismertetett iratok is alátámasztják. Felperes e szerződésben vállalt kötelezettségeinek megfelelt, hiszen sportolói ruházatán elhelyezte alperes logóját és biztosította annak részére a szponzorálási cím felhasználását marketing kommunikációjában. Tehát a megállapodásban a támogatói feladatokat ellátta.

Ahogy a fenti per is mutatja, az előzőekben tárgyalt jogszabályi rendelkezések ellenére is igen nagy horderejű és jelentős összegű jogviták bontakozhatnak ki egy-egy szponzori szerződésből.

Kicsit kilépve a magyar jogi közegeből, sok tanulsággal szolgálhat Mezei Péternek a Sportjog c. folyóiratban megjelent tanulmánya²⁷, mely azt vizsgálja, hogyan jelenik meg a sportolók képmásának a védelme az Amerikai Egyesült Államok jogi világában. A tanulmány kifejti, mit is jelent az USA-ban a publicityjog, mik annak alapjai, hogyan alakult fejlődéstörténete; valamint hogyan fér meg egymás mellett e jogintézmény az alkotmány egyik sarkalatos pontjával, amely nem más, mint a szólásszabadság. Majd joggyakorlati példával szemléltetve egy peres eljárás is bemutatásra kerül. Mindenekelőtt fontos annak tisztázása, hogy mit is jelent a publicity. Ez egy olyan jogosultság, melynek birtokában az érintett személy képmása védelme érdekében rendelkezhet arról, hogy annak

²⁷ Mezei Péter: Sportolói képmások védelme az Egyesült Államokban. Sportjog 2020/4. sz. 19-26. o.

kereskedelmi használatára engedélyt ad-e. Hangsúlyos annak tisztázása, hogy e jog az illetőnek nem az emberi méltóságát hivatott oltalmazni, pusztán gazdasági megközelítésből értelmezendő. Itt lép be a fent említett szólásszabadság intézménye, ugyanis a publicity védelme nem állandó, nem biztosít korlátlan jogosultságot az érintettnek. Nézzünk meg röviden egy jogvitát melyet a tanulmány szemléltet a publicityjog és szólásszabadság közötti “harcban”.

Ferdinand Lewis Alcindor 1967 és 1969 között háromszor nyerte meg csapatával, a Kalifornia Egyetemmel²⁸, az NCAA²⁹ által megrendezett kosárlabda bajnokságot és mindhárom alkalommal őt választották meg a legértékesebb játékosnak is. Kétségtelenül szenzációs teljesítmény ez egy fiatal sportolótól. A történet érdekessége, hogy az érintett sportoló ismertebb nevén Kareem Abdul-Jabbar az NBA történetének egyik legértékesebb játékosa, aki, miután felvette az iszlám vallást, elhagyta születési nevét. 1993-ban Abdul-Jabbar beperelte a GMC járműgyártó vállalatot, ugyanis a cég egyik reklámjában felhasználta a kosaras eredeti nevét az ő engedélye nélkül. Az első fokon eljáró bíróság ítéletében a károkozást felperes irányába csekély mértékűnek állapította meg. A fellebbviteli eljárásban Abdul-Jabbar arra hivatkozott és érvelését a bíróság el is fogadta, hogy a GMC reklám megtévesztő hatást kelthet, abból úgy tűnhet, hogy a kosaras a márka reklám arcaként tevékenykedik, továbbá meggátolja, hogy más gazdasági szereplővel reklámozás céljából szerződjön. A fórum annak is helyt adott, hogy a kosarast emocionális kár is érte, ugyanis születési nevének használata Kareem muszlim közösségében egyfajta bizalom vesztést is okozhatott, annak tagjaiban az a benyomást keltve, hogy testvérük már nem tekinti vallásának az iszlám hitet. A bíróság végül a felperes javára döntött, tehát a publicityjog és szólásszabadság között az utóbbit helyezte előtérbe.

„A publicityjog amerikai gyakorlata máig lezáratlan. Számos eseti tényező függvénye, hogy egy-egy bíróság miként dönt majd; hogy melyik korábbi ítéletét fogadja el mintaadóként és melyikről hallgat bőszen. A publicityjog több mint fél évszázados amerikai fejlődése ezzel együtt is világosan jelzi, hogy a képmás/névmás, és általában az identitás kereskedelmi hasznosításához kiemelkedő gazdasági érdekek kapcsolódnak, amelyekért - legalábbis az esetek egy részében - érdemes küzdeni”³⁰

IV. ÖSSZEGRZÉS

A fent leírtak alapján megállapíthatjuk, hogy a sport kereskedelmi szerződésai relatíve újkeletűek a sportjogban, azonban egyre fontosabbak. Ahogyan a gazdaság és az internet és vele együtt a társadalmunk is egyre inkább felgyorsul, minél inkább fejlődik, azzal együtt felértékelődnek ezek a szerződéstípusok is és egyre inkább jelentőségük lesz a közeljövőben.

A nagyvállalatok a világhálót, mint sarokkövet használják népszerűségük növeléséhez. Emiatt kiemelten fontos, a gazdasági társaságok számára, hogy a lehető legtöbb platformon legyenek jelen,

²⁸ University of California, Los Angeles (UCLA).

²⁹ National Collegiate Athletic Association.

³⁰ *Mezői*. i. m. 25. o.

a sport világa online is követhető legyen (akár élő közvetítést, vagy éppen az elért sporteredmény bejelentését értük ez alatt), hiszen ezzel azt a generációt is eléri a társaságok, vállalatok és sportszervezetek, sportszövetségek, akikre a jövőben építkezniük kell, hiszen bizonyos szinten a mai fiatalok fogják meghatározni azt, kik lesznek a jövő nagy vállalkozásai, akiket az emberek megismernek a médiából és kik lesznek azok a sportolók, akiket a sportkarrierjük miatt a média felkarol és ismert emberré teszi őket.

Ebben a felgyorsult világban, amelyben élünk sok a bizonytalanság, több sportoló van, akik munka- vagy megbízási szerződés keretén belül űzik sporttevékenységüket, akiknek az ezekből származó bevétel nem minden esetben biztosítja a megfelelő életszínvonal fenntartását, ezért a cikkben ismertetett szerződéstípusok egyfajta biztonságot nyújtanak a kevesebb jövedelmi szintet elérő sportolóknak.

Azonban ez csak úgy következhet be, ha a szponzori szerződés és a merchandising teljes mértékig beépül a jogrendszerünkbe és a mindennapi életünk részévé válik hazánkban, Magyarországon is.

Nagy Anna Mariann

jogballható (ELTE ÁJK)

Életek mérlegen

A Covid-19 és a büntethetőséget kizáró okok rendszere

I. Bevezetés

A Covid-19 világjárvány számos olyan helyzetet eredményezett, amely etikai és jogi kérdéseket is felvetett. Fokozottan érvényesül, hogy az egyén a kórházba kerülve kiszolgáltatottabbá válik, hiszen fizikai állapota miatt korlátozottan képes önrendelkezési jogát gyakorolni. E tekintetben nagyobb hangsúlyt kapnak az arról szóló dilemmák, hogy az egyén tudta, beleegyezése nélkül hogyan, milyen korlátok között dönthet az orvos, a beteg ellátását végző személy, és miért.

Már a járvány első néhány hetében világos volt, hogy lesznek olyan választási kényszerhelyzetek, amelyek gyors cselekvést igényelnek. Annak érdekében, hogy ne hirtelen döntésre kerüljön sor, érdemes előzetesen átgondolni az ezzel kapcsolatos álláspontokat. Bár a pandémia talán csillapodni látszik, jelen tanulmányban szereplő etikai és jogi dilemmák nem szűnnek meg létezni; az ilyen helyzetek sajátossága ugyanis, hogy váratlanok és kiszámíthatatlanok, így nem tudhatjuk, mikor kell alkalmazni az ezzel kapcsolatos elveket, ajánlásokat, szabályokat.

Az írott jog legitimitása és kikényszeríthetősége függhet attól, hogy mennyiben felel meg az adott társadalom erkölcsi normáinak. Amit erkölcsileg nem könnyű megítélni, az a jog számára se feltétlenül lesz egyértelmű. Jellinek szerint az állam csak olyan cselekményeket rendel büntetni, amelyek az etikai minimummal ellentétesek.¹ Ugyanakkor az, hogy mit tekintünk etikai normának, és annak melyik aspektusát fogadjuk el, korántsem egyszerű kérdés. Mindig lesznek olyan állásfoglalások, amelyek az ellenérveket hoznak fel, hiszen ezeknek a dilemmáknak az a jellemzőjük, hogy számos oldalról meg lehet őket közelíteni.

Mit tegyen az orvos, ha egy lélegeztetőgép jut két páciensre? Lehet-e mellőzni egy ember szükségleteit többek életben maradásáért? Létezik-e olyan helyzet, amikor az orvos gyógyító szándékkal cselekszik, a büntetőjog szempontjából azonban mégis jogellenesen?

A fentiekhez hasonló kérdések már régebb óta foglalkoztatták a jogtudósokat, filozófusokat. Példaként említem Fullert, aki azzal a jogesettel foglalkozott, amelyben öt barlangászt háromezer méter mélyen sziklaomlás ér, amit túlélnek ugyan, de így már nem képesek eltávolítani az akadályt és visszamenni a felszínre. A történet szerint a barlangászok hetekig voltak lent a mélyben, az

¹ Georg Jellinek: Die sozioethische Bedeutung vom Recht, Unrecht und Strafe. (1908) Hildesheim 1967. 47. o. Idézi: Nagy Ferenc: Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog – tudományban. https://mersz.hu/hivatkozas/m191reutabeab_20_p1#m191reutabeab_20_p1 (2021.05.06.).

élelemhiány miatt megölték és megették egy társukat. Kérdés, hogy vajon a barlangászok tettét kell - e büntetni és milyen érvek szólnak ez ellen? Ezt mutatja be Fuller kilenc bíró indokolásában.²

Jelen tanulmány célja feltárni az esetleges problémákat a végszükség és kötelesség – összeütközés jogintézményével kapcsolatosan, az életek kollíziójának esetében. A fogalmak tisztázása és elhatárolási problémák körében igyekszik kidomborítani néhány elgondolkodtató eset bemutatásán keresztül az erkölcsi és büntetőjogi érveket, illetve azok lehetséges újragondolását.

II. A végszükség és a kötelesség – összeütközés

A két büntethetőségi akadály között az egyik lényeges különbség, hogy míg a végszükségről a 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) 23. §-a szól, a kötelesség – összeütközés intézménye a bíró (jogalkalmazó) által jött létre.

Arisztotelész szerint a méltányosság a bírónak a törvény hiányosságait kiigazító tevékenységében nyilvánul meg.³ Ennek révén válhat alkalmazhatóvá a kötelesség – összeütközés tényállása, amely esetében a személynek több egyidejű tevőleges magatartást kellene tanúsítania, azonban ennek fizikai értelemben nem tud eleget tenni (pl. az úszómester nem tudja egyszerre több fuldokló életet megmenteni). Mulasztás azonban mégsem valósulhat meg, hiszen az csak akkor jönne létre, ha az illetőnek van képessége és készsége arra, hogy ezeknek a kötelezettségeknek eleget tegyen.⁴ (Tevési kötelezettség is kerülhet mulasztással kollízióba, valamint egyesek szerint mulasztás mulasztással is.⁵) Kant akként fogalmaz, hogy kötelességek összeütközése esetén az egyik (egészen vagy részben) megszünteti a másikat.⁶

Nagy Ferenc említést tesz azonos és különböző rangú kötelezettségek összeütközéséről. Azonos rangúak ütköznek össze, ha pl. két emberi élet között kell dönteni, különböző azonban akkor, ha ingóságok és emberek megmentése a tét.⁷

Végszükségi helyzet bekövetkezhet embertől független okfolyamatnak köszönhetően (árvíz, tűzhányó kitörése, villámcsapás) vagy pedig egy másik ember cselekedetének közrehatása miatt, azonban e személy tette nem jogellenes, ha például maga is végszükség hatására intézkedik.⁸ Ha az illető saját vagy mások személyét, javait a másként el nem hárítható veszély elől menti vagy a közérdek

² Frederick Schauer: Fuller's fairness: 'The case of the speluncean explorers'. University of Queensland Law Journal 2016.sz. 11-12. o.

<http://classic.austlii.edu.au/au/journals/UQLawJl/2016/3.pdf> (2021.05.01.)

³ Könczöl Miklós: Dikologika. Gondolat Kiadó, Budapest 2015. 110 - 116. o. Idézi: Kovács Zsófia Dóra: Arisztotelészi etika az ítélkezésben. In: A jog tudománya, a mindennapok joga III. (szerk. Dr. Szűcs Lászlóné Dr. Siska Katalin-Talabos Dávidné Dr. Lukács Nikolett). Kiadja Debreceni Állam – és Jogtudományi Kar, Debrecen 2020. 167.o.

⁴ Gellér Balázs, Ambrus István: A magyar büntetőjog általános tanai I. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2017. 261. o.

⁵ Nagy Ferenc: A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről. Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged 2001. 21. o.

⁶ Immanuel Kant: Az erkölcsök metafizikája. Budapest 1991. 318. o. Idézi: Filó Mihály: Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban. ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 166. o.

⁷ Nagy: i. m. 22-23. o.

⁸ Gellér, Ambrus: i. m. 292. o.

védelve érdekében jár el, nem büntetendő cselekménye, feltéve, hogy a cselekmény nem okoz nagyobb sérelmet, mint aminek az elhárítására törekedett (Btk. 23. § (1) bekezdés). Végszükség esetében az elhárításnak arányosnak kell lennie.⁹

Az emberi életek kollíziójának megítélésekor a büntetőjog még nem jutott nyugvópontra abban, hogy ilyenkor fennáll-e a végszükség, mint jogellenességet kizáró ok. Egyes álláspontok szerint nem sérti az arányosságot, ha valaki veszélyhelyzetben saját életét mentve más menekülését akadályozza, akkor már azonban igen, ha ennek érdekében más életét kioltja. Arányos azonban, ha egy embert több ember megmenekülése érdekében ölnék meg¹⁰ (ez utóbbi eset felel meg leginkább a fentebb vázolt, Fuller által részletesebben kifejtett esetnek). Egy másik tényállásra vonatkozóan Gellér és Ambrus arra a következtetésre jut, hogy végszükség alapján mentesül a büntetőjogi felelősségre vonás alól a katona, ha lelövi az utasokat szállító repülőgépet annak érdekében, hogy a fedélzeten tartózkodó terroristák életét is kioltsa, abban az esetben, ha elfogadjuk, hogy háromszáz ember életének kioltása kisebb sérelmet jelent, mint ötszázé.¹¹

Más hazai kommentárok szerint azonban nem megengedhető az emberi életek közötti választás, sem kvalitatív, sem kvantitatív alapon. Egyetértenek abban, hogy a végszükségbe került emberi életet nem lehet objektíve arányosan egy másik ember életének feláldozása árán megmenteni, valamint egyetlen ember életének feláldozásával sem lehet jogszerűen többek életét megóvni.¹²

Ez utóbbi gondolatmenetet követi a német alkotmánybíróság is. Ezt tükrözi, hogy ex tunc hatállyal megsemmisítette azt a jogszabályi rendelkezést, amely engedélyezte, hogy a terrorizmus elleni küzdelem jegyében az eltérített és a fegyverként használt repülőgépeket a német légvédelem megtámadja és megsemmisítse. Az indokolásban utalt az emberi életek összemérhetetlenségének tilalmára, melyet az emberi méltósághoz való jogból vezetett le.¹³

Nagy Ferenc fogalmazta meg azt a példát, amelyben két hegymászó kötéllel van egymással összekapcsolva, az egyik azonban leesik és a másik képtelen őt tovább tartani. Így tehát két dolgot tehet: vagy elvágja a kötelet és ezzel a saját életét menti, vagy mindketten a biztos halálba zuhannak.¹⁴ A jogtudomány ezzel kapcsolatban azt a következtetést vonta le, hogy jogellenességet kizáró ok nem áll fenn. Ebben az esetben ugyanis egy személy életének önkényes megrövidítéséről van szó. A halálba menő élete is a jogrend védelme alatt áll, mely alaptételt nem szabad feladni.¹⁵ (Nagy Ferenc – kötelesség – összeütközéssel kapcsolatban ugyan - kifejti továbbá, hogy minden emberi élet

⁹ Gellér, Ambrus: i. m. 289. o.

¹⁰ Gellér, Ambrus: i. m. 291. o.

¹¹ Gellér, Ambrus: i. m. 292. o.

¹² Bárd Károly, Gellér Balázs, Ligeti Katalin, Margitán Éva: Büntetőjog. Általános rész. KJK – KERSZÖV Kiadó, Budapest 2003. 125. o. Idézi: Filó Mihály: Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban. ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 168. o.

¹³ Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts 115, 118.

¹⁴ Nagy Ferenc: A végszükségről európai kitekintéssel. In: Györgyi Kálmán ünnepi kötet (szerk. Gellér Balázs) KJK – KERSZÖV Kiadó, Budapest 2004. 437 – 458. o.

¹⁵ Gellér, Ambrus: i. m. 290. o.

egyenértékű, abszolút védelmet élvez.¹⁶⁾

Véleményem szerint a fenti nézet nem fogadható el, hiszen így a választási lehetőséggel rendelkező személynek a között kell döntenie, hogy elítélik-e, vagy meghal. A szabadságvesztés a büntetést jelentené azért, mert megtartotta az életét. Ha elfogadjuk a fenti nézetet, miszerint nem alkalmazható a jogellenességet kizáró végszükség esete, olyan hatással járna, mintha arra kényszerítenénk a hegymászót, hogy ő maga is válassza a halált és zuhanjon a mélybe, ellenkező esetben hosszú és keserves évek várnak rá. Egy ilyen cselekedet miatt senkit nem lehetne felelősségre vonni, hacsak nem ő maga idézte elő a kialakult helyzetet.

A két büntethetőséget kizáró akadály esetében elsősorban a jogalkalmazónak kell azzal tisztában lennie, hogy mi az, ami pontosan elhatárolja őket egymástól. Ennek kapcsán merülhet fel az analógia, illetve annak tilalma.

Az analógia tilalma a jogállami büntetőjog alapfeltétele. Az analógia azt jelenti, hogy a jogalkalmazó tisztában van a jogalkotó szándékával és azzal, hogy a jogalkotó akarata a kialakult szituációra nem terjed ki, azonban mégis alkalmazza.¹⁷ Az analógia alkalmazása nem egyenlő az analogikus gondolkodással.¹⁸ Roxin megállapítja, hogy a törvényhozás egy szabály megalkotásával felállít, létrehoz egy keretet, amely a bíró jogalkalmazó tevékenységén keresztül konkretizálódik. A keretet a törvényszöveg lehető leghétköznapibb értelmezése adja meg, mely határt a bíró nem lépheti át.¹⁹

Nem hétköznapi példa az olyan eset, amikor két beteg szorul megmentésre, azonban az erőforrások szűkössége, hiányossága miatt csak az egyik maradhat életben. Tegyük fel, hogy az orvos az adott pillanatban nincs jelen, mert másik kórteremben más beteggel foglalkozik, azonban másodperceken múlhat mindkettő élete, és így az ápolónak kell cselekednie. Ez utóbbi mozzanat pedig azért jelentős, mert ennél fogva az esetre nem alkalmazható a Btk. 23. § (3) bekezdése, mely alapján nem állapítható meg a végszükség annak javára, akinek a veszély vállalása foglalkozásánál fogva kötelessége (álláspontom szerint ilyen személy az orvos, azonban az ápoló már nem tartozhat ebbe a körbe). Az ápoló nem okozott nagyobb sérelmet, mint aminek elhárítására törekedett, hiszen egy életet akart megmenteni és ez pontosan egy élet kioltásával járt. Az is igaz ugyanakkor, hogy a kötelesség – összeütközés tankönyvi példájának is megfelel az eset. A probléma azonban az, hogy az utóbbi jogintézmény csak a bírói jogban létezik és nem a tételes jogi normákban. A magyar jogrendszerrel már nem áll ugyan távol a precedens-jelleg, azonban a bíróságok talán még óvatosan járnának el abban a tekintetben, hogy lehetőleg döntésüket az írott jogra vonatkoztatva hozzák meg. A

¹⁶ Nagy: i. m. 22. o.

¹⁷ *Belovics* Ervin: Büntetőjog I. HVG ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest 2017. Idézi: *Belovics* Ervin: A büntetőjog jogállami követelményei, 2020 Akadémiai Kiadó, 625. o.

¹⁸ *Gellér, Ambrus*: i. m. 145. o.

¹⁹ *Claus Roxin*: Strafrecht Allgemeiner Teil. Band I.2. Auflage München 1992. 75. o. Idézi: *Gellér* Balázs – *Ambrus* István: A magyar büntetőjog általános tanai I. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2017. 145. o.

legkevésbé vitatható érvelés ebben az esetben az lehet, miszerint mulasztás azért nem jön létre, mert az illetőnek nem volt készsége és képessége arra, hogy megmentse a másik személyt.

A német jogirodalom ismer egy kivételes kimentési okot, amelyben a kötelességek kollíziójának sajátos, „törvény feletti” esete valósul meg (übergesetzlicher entschuldigender Notstand). A második világháború idején, a Harmadik Birodalomban Hitler parancsára kényszer-eutanázia akciókkal pszichiátriai betegek sokaságát pusztították el. A német orvosok, akik részére e feladat ki volt adva, két eset közül választhattak: vagy együttműködnek és az utasítások legalább látszólagos betartásával néhány beteget megmentenek, vagy ellenszegülnek és elveszítik az állásukat, melynek végső eredményeként a helyükre a rezsimhez hű kollégák kerültek, akik lelkiismeret-furdalás nélkül hajtják végre az akciótervet. A büntetőjog ebben az esetben elismeri azt, hogy ezek az orvosok a „kisebbségi rosszat” választották, ha nem volt más mód arra, hogy a betegeket megmentse és a kötelességek összeütközése nem oldható fel.²⁰

Mi tehát a legfőbb tartalmi elem, ami elhatárolja a végszükséget a bíróságok által kimunkált kötelesség – összeütközésről? Hiszen mindkettő saját vagy mások személye, javai megmentéséről szól, mindkét esetben nem ember által okozott váratlan helyzetben kell megoldást találni. Egyik eset fennállásakor sem büntethető az adott cselekmény elkövetője. Álláspontom szerint az egyik fő tartalmi elem, hogy a végszükség esetét nem lehet annak javára megállapítani, akinek a veszély vállalása foglalkozásánál fogva kötelessége. Példával illusztrálva: nem állapítható meg a végszükség a tűzoltó javára a Btk. 23. § (3) bekezdés II. fordulata alapján, ha az égő házból csak az egyik személyt tudja megmenteni és fizikai képtelenség mindkettőt kihozni a lángok közül, azonban a kötelesség – összeütközés alapján kizárható a felelősségre vonása.

Véleményem szerint az is fontos szempont, hogy kötelesség-összeütközés esetében vizsgálni szükséges, hogy fennállt-e az adott tényállás esetében az elkövetőt terhelő kötelezettség, volt-e olyan szabály, amely alapján valamilyen tevékenységet kellett volna kifejtenie, vagy esetleg eltérnie? Végszükség esetében álláspontom szerint csak az általánosságban, minden embertől elvárható minimum aktív vagy passzív magatartást kell kifejtenie.

További különbség az arányosság, miszerint a végszükségnél az arányosság egy feltétel, addig a kötelesség – összeütközés eseteiben ilyenről nem olvashatunk.

III. A bűnösség megállapításának kérdései

Nagy Ferenc egy érdekes esetet mutat be tanulmányában.²¹ A kötelesség – összeütközés esetköreit tárgyalva kifejti, hogy a jogi tárgyak azonossága esetén a mulasztási kötelezettség megelőzi a tevési

²⁰ Johannes *Wessels*, Werner *Beulke*: Strafrecht Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau. 38. Auflage. C.F. Müller Kiadó, Heidelberg 2008. § 10 Rn. 452.o. Idézi: *Filó Mihály*: *Filó Mihály*: Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban. ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 167.o.

²¹ *Nagy*: i. m. 22. o.

kötelezettséget. Arra a következtetésre jut, hogy az orvos jogellenesen cselekszik, ha egy idős betegről a lélegeztetőgépet azért kapcsolja le, mert egy fiatalabb beteg életét akarja azzal megmenteni. A példában a fiatalabb beteg később került be a kórházba, azonban már nem volt több gép. Nagy Ferenc szerint minden emberi élet egyenlő értékű, életkortól és egészségi állapottól függetlenül. Kérdés azonban, hogy e gondolatmenet alapján bűnösnek mondhatjuk-e ki a példában szereplő orvost.

A bűnösség jelenti egyrészt a szándékosságot, gondatlanságot, a társadalomra veszélyesség tudatát vagy annak elvárhatóságát.²² Az 58/1997. (XI.5.) Alkotmánybírósági határozat alapján a büntetőjog alkotmányos alapelve a bűnösségen alapuló felelősség. A büntetőjogi felelősségre vonás alapja a törvényen alapuló, büntetendővé nyilvánított magatartás. A tárgyi történet mellett vizsgálni kell a tettes viszonyát magatartásához és annak eredményéhez.²³ Az elkövetéskori tudattartalmat kell rekonstruálni, amihez a pszichikus folyamatok feltárása szükséges. Ez a folyamat pedig megismerhető a külvilágban lezajlott történésekből.²⁴

Mi játszódhatott le az orvos fejében a fent részletezett fiktív esetben? Bizonyára az motiválta, hogy szeretné azt megmenti, akinek nagyobb esélye van a túlélésre. Ki akarta - e oltani valakinek az életét? Hiszen egy ember mindenképpen meg fog halni, bármit is tesz. Ha tehát elfogadjuk, hogy az orvost egyenrangú kötelezettségek terhelik a két beteg életének megmentésekor, de a tevési kötelezettségek közül csak egyik teljesíthető, akkor a büntetőjognak meg kellene engednie e kötelezettségek közötti választást, és büntethetőséget kizáró okkal honorálnia az orvos cselekedetét. Ha pedig ezt elfogadjuk, akkor irrelevánssá válik az is, hogy az orvos milyen szempontokat vesz figyelembe döntésének meghozatalakor, hiszen képtelenség a kötelezettségeket egyszerre teljesíteni.²⁵ Mínderre hivatkozással tehát megalapozható lenne a büntetőjogi felelősség alóli mentesülés. Annyiban mégis vitatható lenne a fenti eset, hogy ezáltal az orvosok kezébe hatalom kerül annak eldöntésére, hogy ki maradjon életben és kiről mikor veszik le a lélegeztetőgépet. Az élet pedig kiszámíthatatlan titok, hosszabb távú következtetéseket nem lehet előre megjósolni.

Szintén említést érdemel a fentiek alátámasztására az a nézet, miszerint ha az orvoskar tagjai generális felhatalmazást kapnának a konfliktushelyzetekben való cselekvésre, az az egészségügyi jog előírásainak kiüresedéséhez vezetne.²⁶ Így tehát Nagy Ferenc gondolatainak megfelelően azért merülhet fel, hogy az orvos jogellenesen cselekszik, mert nem lett volna jogosultsága, felhatalmazottsága arra, hogy válasszon a két ember életének megmentése között.

²² Gellér, Ambrus: i. m. 194. o.

²³ 58/1997. (XI.5.) Alkotmánybírósági határozat.

²⁴ 3/2013. BJE. számú jogegységi határozat B) pont c) alpont.

²⁵ Filó Mihály: Az egészségügyi „mikroallokáció” aktuális kérdései: gondolatok a szűkösön rendelkezésre álló eszközök elosztásának büntetőjogi dilemmáiról. In: Covid-19 és büntetőjog. Az emberi egészség, a köznyugalom és más jogtárgyak védelme járvány idején. (szerk. Ambrus István) ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021. 40.o.

²⁶ Michael Koch: Die aufgedrängte Hilfe im Strafrecht. Düren, 2003. 146–150. o. Idézi: Filó Mihály: Az egészségügyi „mikroallokáció” aktuális kérdései: gondolatok a szűkösön rendelkezésre álló eszközök elosztásának büntetőjogi dilemmáiról. In: Covid-19 és büntetőjog. Az emberi egészség, a köznyugalom és más jogtárgyak védelme járvány idején. (szerk. Ambrus István) ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021. 40. o.

Más a helyzet azonban akkor, ha két embernek lenne szüksége lélegeztetőgépre, azonban még egyikre se tették rá és csak egy gép áll rendelkezésre. Ebben az esetben nyilvánvaló ugyanis, hogy az orvosnak választania kell egyik, vagy másik beteg élete között. Az orvos tehát nem cselekszik jogellenesen akkor sem, ha az idősebb beteget menti meg.

A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe alapján etikailag nem kifogásolható, ha az orvos a jogszabály keretei között, saját szakmai vagy erkölcsi meggyőződése miatt nem végez bizonyos kezeléseket.²⁷ A probléma a fenti tényállással azonban, hogy bár jogászok helyesen tudnak érvelni és következtetni, egy orvos nem feltétlenül jártas a jogszabályok világában. Nincs explicit jogszabályi rendelkezés erről, így ennek hiányában az orvos valóban saját belső meggyőződése alapján cselekszik. Jogi kérdésekhez nem értő laikusként egy ilyen helyzetben nehéz lehet eldönteni, melyik a helyes cselekedet. Természetesen feltételezhető, hogy mindenki ismeri az emberölés büntetettét, egy olyan helyzetben azonban, amikor valakinek mindenképpen meg kell halnia, talán egy jogi végzettséggel nem rendelkező egyén számára nem tűnik bűncselekménynek, amit tesz, hiszen abban a hitben követi el, hogy az nem veszélyes a társadalomra (Btk. 20. § (2) bekezdés). A büntető jogszabályok a büntetendőség feltételeit határozzák meg, így az orvosi cselekmények jogszerűsége vagy jogellenessége csak ott kerül a büntetőjog látókörébe, nem pedig az orvosi hivatásra vonatkozó külön normákban.²⁸

A bonyodalmakat tovább szövi a beteg önrendelkezési joga, akarata és annak korlátai, valamint az orvos kötelezettségei, hiszen bizonyos esetekben akkor is el kell végezni a beavatkozást, ha a páciens abba nem egyezik bele. Ezt támasztja alá egy 1983-ban történt eset, amikor egy fiatal nő szédüléssel, erős hasi fájdalmak miatt jelentkezett a terhességgondozáson. A nőgyógyász méhen kívüli terhességet állapított meg, ami azt jelenti, hogy az anya közvetlen életveszélyben volt, így kórházba utalta. A nő azonban elutasította az ellátást, arra hivatkozva, hogy nem szeretné, ha az anyja tudomására jutna, hogy gyermeket vár. Az orvos elfogadta a nő álláspontját és hazaengedte, aki röviddel később elhalálozott. Tehette ezt az orvos arra figyelemmel, hogy a német büntetőjog a titoktartási kötelezettség megsértését sui generis formában rendelte büntetni (Strafgesetzbuch 203.§). Az ítélet értelmében azonban az orvos még ebben az esetben is köteles lett volna legalább a nő háziorvosát értesíteni, mert e tette alól a végszükség folytán mentesülhetett volna, hiszen a titoktartás megsértése feltétlenül szükséges lett volna a nő megmentése érdekében, és a jogsértő cselekmény kisebb sérelmet okozott volna, mint aminek elhárítására törekedett. A bíróság azt is kiemelte, hogy az orvos olyan jellegű cselekményei, amelyek nem sértik a beteg testi integritását, kisebb súlyúak az önrendelkezési jog sérelme tekintetében, mint azok, amelyek formális értelemben testi sértést valósítanak meg.²⁹

²⁷ A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe, II.1.3. pont, (1) bekezdés.

²⁸ *Filó Mihály*: Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban. ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 168-169.o.

²⁹ *Juristenzeitung* 1983. 151.o. Idézi: *Filó Mihály*: Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban. ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 217-218.o.

IV. Triázs és Covid – 19

A triázs fogalma több mindent magába foglal: jelent egyrészt prioritizálást a betegek között, másrészt pedig azt a strukturált eljárást, amelynek célja az önkényes döntések kizárása. Megkülönböztetünk ex ante, ex post, valamint preventív triázst. Az ex ante triázs esetében arról kell dönteni, hogy melyik páciens kezelését szükségeltetik megkezdeni, míg az ex post triázs arról szól, hogy a már megkezdett kezelések közül melyiket kell annak érdekében megszakítani, hogy a már újonnan érkezett páciensek életét megóvják. A preventív triázs lényege, hogy bizonyos betegek kezelését eleve nem kezdik meg, hogy a jobb életkilátással rendelkezőkre fordítsák a megmaradt kapacitásokat.³⁰

A 2010-es évektől a triázs gyakorlata Magyarországon is elterjedt. 2013-ban kezdődött meg a Kanadai Sürgősségi Orvostani Társasággal (CAEP) történt előzetes egyeztetéseket követően Canadian Triage and Acuity Scale (CTAS) rendszerének adaptálási folyamata. A CTAS rendszer előnye, hogy biztosítja az azonnali ellátást igénylő beteg késedelem nélküli felismerését.³¹ A triázs rendszere a haza jogrendben azonban csak 2019. január 1-jei hatállyal jelent meg, mely az emberi erőforrások miniszterének rendeletében öltött testet.³²

A járvány terjedésével fokozott figyelem kísérte a triázsolás kérdéskörét, mely az ezzel összefüggő, kifejezetten pandémiára vonatkozó ajánlások és etikai elvek megszületését eredményezte. Ide sorolható a Magyar Orvosi Kamara által jegyzett, szakértők bevonásával készült „Etikai megfontolások az orvosi erőforrások elosztásához COVID-19-pandémia idején Magyarországon”³³ című dokumentum is.

Ezen állásfoglalás kifejezetten kimondja, hogy a beteg intenzív terápiája felfüggeszthető, valamint ezzel együtt lehetséges a beteg életvégi ellátásának megkezdése. A hivatkozott dokumentum arra is utal, hogy a prioritizálás körében több tényezőt mérlegelve kell döntést hozni: „Nem lehet egyetlen adat, érték alapján eldönteni, hogy melyik páciensnek jusson a szűkös erőforrásokból. Az igazságos elosztáshoz tehát összetett, többtényezős értékítéletre van szükség, amelyet az adott helyzet és erőforrások függvényében alkalmazunk. Alkotmányos okokból emberéletet emberélettel összemérni nem lehet, minden ember élete, méltósága azonos értékű. Ezzel együtt a kezelési erőforrások alkalmazása felelősségteljesen kell, hogy történjen, amikor azok szűkösen állnak rendelkezésre.”

A MOK fenti ajánlása nem jogszabály. Az Eütv. 131. § (4) bekezdése alapján azonban az orvos a beteg ellátását megtagadhatja, ha az jogszabályi rendelkezésbe vagy szakmai szabályba ütközik, így

³⁰ *Filó*: Az egészségügyi „mikroallokáció” aktuális... 34. o.

³¹ Uo.

³² Az emberi erőforrások minisztere 44/2018. (XII. 19.) EMMI rendelete egyes, a sürgősségi ellátást érintő miniszteri rendeletek módosításáról

³³ Magyar Orvosi Kamara: Etikai megfontolások az erőforrások elosztásához COVID-19-pandémia idején Magyarországon

https://mok.hu/public/media/source/KORONAV%C3%84DRUS/MOK_Etikai%20megfontola%CC%81sok_Covid_19_final.pdf (2021. 05.06.)

ezen a dokumentum kötelező erővel bír. Egyet értek azonban azzal az nézettel,³⁴ miszerint ilyen súlyú kérdések nem jogszabályi szinten való szabályozása több okból is problémákat vet fel, melyek elsősorban azzal függenek össze, hogy hiányzik a kellő átláthatóság és társadalmi konszenzus egy olyan állásfoglalás meghozatala során, melyet adott szakma kisebb csoportja alakított ki.

A büntethetőséget kizáró okok körében válik kérdésessé, hogy a fent hivatkozott egészségügyről szóló törvényre való utalás alapján, közvetett módon mentesülhet-e az orvos a jogszabályi engedélyre való hivatkozás folytán, ha pusztán az állásfoglalás tartalmazza az azt megalapozó szabályokat.

V. Tényállásszerűség

A bűncselekmény fogalmának eleme a büntetni rendeltség, vagyis a tényállásszerű magatartás. Tényállásszerűség meghatározásánál mindig a történeti tényállás feltárása szükséges.³⁵ Van olyan nézet, amely szerint a tényállásszerűség jelenti egyrészt a büntetőjogi jogszabályi rendelkezéseknek megfelelő különös részi tényállási elemeket, valamint, mint negatív tényállási elem, a jogellenességet kizáró okok hiányát.³⁶

A triázsszemléletben foglalt döntések véghezvitele az emberölés, és nem a foglalkozás körben elkövetett veszélyeztetés büntetést valósítják meg.³⁷ Az elhatárolás kérdésének meghatározásakor nem az eredmény vizsgálendő, hiszen az mindkét esetben a halál, hanem az elkövetéskor fennálló tudattartalom, amire a történeti tényállásból lehet következtetni.

A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés esetében az elkövető veszélyeztetési szándékkal valósítja meg a cselekményt. A foglalkozási szabályokat szándékosan szegi meg, az eredmény bekövetkezése tekintetében gondatlanság terheli. Ilyen foglalkozási szabálynak minősülhet a MOK már részletesebben bemutatott állásfoglalása is. Ha az orvos a triázsolásra vonatkozóan az előírt szakmai szabályoknak megfelelően jár el, fel sem merülhet annak kérdése, hogy formális értelemben a halálos eredmény okozása tekintetében e különös részi tényállás szerint feleljen.

A hazai jogirodalomban Király mutatott rá arra, hogy miért nem lehet helytálló az a nézet, amely életvégi döntéseket a gondatlanságból elkövetett emberölés tudatos gondatlansággal (luxuria) elkövetett esetének körében rendelné büntetni. E kijelentését azzal indokolta, hogy az orvos tudattartalma vonatkozásában nem az állapítható meg, hogy könnyelműen bízna az eredmény elmaradásában. Ebből következik, hogy az ilyen szituációk kapcsán kizárólag szándékos bűncselekmények merülhetnek fel, hiszen a tudati folyamatok egyértelműen a magatartás

³⁴ Filó Az egészségügyi „mikroallokáció” aktuális... 40-41.o.

³⁵ Gellér, Ambrus: i. m. 185.o.

³⁶ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest 2010. 200.o. Idézi: Gellér – Ambrus: A magyar büntetőjog általános tanai I., 185.o.

³⁷ Filó: Az egészségügyi „mikroallokáció” aktuális... 36. o.

következményeinek kívánására utalnak.³⁸

Ezen érveléseket mérlegelve megállapítható tehát, hogy az orvos formális értelemben az emberölés büntettét valósítja meg, azonban a már kifejtettek szerint mentesülhet a büntetőjogi felelősségre vonás alól.

³⁸ *Király* Ernő: Euthanasia és büntetőjog. *Korunk* c. folyóirat, 1982/1-2.sz. Idézi: *Filó* Mihály: Az eutanázia jogi szabályozásának problémái. http://epa.oszk.hu/02000/02002/00006/pdf/1999-tavasz-nyar_filo-cutanazia.pdf (2021.05.10.)

Pócz Réka

jogballgató (ELTE ÁJK)

Szociáldarwinizmus és „társadalmilag motivált” életvégi döntések

I. Bevezetés

A pandémia kihívásai világszerte arra kényszerítik a jogalkotókat, különösen az egészségügyi ellátásokra vonatkozó joganyag területén, hogy állást foglaljanak élet és halál kérdéseiben. Ennek során az életvédelem megkérdőjelezhetetlen fontossága mellett figyelembe kell venniük a társadalom működőképességének fenntartásához, a szűkös erőforrások igazságos elosztásához fűződő érdekeket is. Nyilvánvaló azonban, hogy a jelen helyzetben áldozatokat kell hozni, a törvényhozás tevékenysége egyfajta kármentésre irányulhat csak. Ez a gondolatmenet teszi elfogadhatóvá az olyan kifejezések és fogalmak használatát, amelyek a járványhelyzetet megelőzően tabunak számítottak: ide tartozik mindenekelőtt a feltételes és a „társadalmilag motivált” eutanázia. Ennek dilemmái azonban nemcsak a lélegeztetőgépek és eszközök szűkösségét jelentik, hanem általában a terápiákról, gyógyító eljárásokról való lemondást, amelyeket adott esetben palliatív ellátás vált fel. A terápia önkéntes elhagyása azonban ezzel egyfajta „nagylelkűségi gesztussá”, szinte már-már kötelességgé válik.¹ A koronavírus vonatkozásában felbukkant az a korábban már elfogadhatatlannak nyilvánított, rossz emlékű elmélet is, hogy a vírus – „a struggle for life” szellemében – elősegíti a biológiailag alkalmasabbak, rátermettebbek kiválasztódását. Ennek a gondolkodásmódnak a gyökereit a szociáldarwinizmus forrásvidékén kell keresnünk.² Annak ellenére, hogy Magyarországon az orvosi etika alapelvei³, illetőleg az orvosi hivatás alapvető szabályai az emberi élet feltétlen tiszteletét és védelmét⁴ deklarálják, a későbbiekben vizsgálendő kamarai állásfoglalások ezen alapelvek sérelmének lehetőségét vetik fel. Tény, hogy az egészségügy rendelkezésére álló erőforrásainak elosztása egy rendkívül nehéz feladat és az is nyilvánvaló, hogy nem lehet minden emberi életet megmenteni. Ennek ellenére számos vizsgálendő kérdést vet fel, ha már alapvető szinten megjelenik a hivatásetikai normákban, hogy nem kaphat mindenki egyformán ellátást, nem minden ember életéért küzdünk minden rendelkezésre álló erőforrással.

¹ Paolo *Guliano*: Disabled and elderly, euthanasia by Covid is a global fact. Daily Compass. <https://newdailycompass.com/en/disabled-and-elderly-euthanasia-by-covid-is-a-global-fact> (2021. 01. 12.)

² *Tasi* István: Az első Darwin-évforduló: 1909 Az élővilág eredetéről szóló nézetek versengése Magyarországon a 20. század elején. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/tasiistvan/tezis.pdf> (2021. 01. 12.)

³ 1. Az élet és az emberi méltóság tisztelete. 2. Mindig jót tenni a betegeknek és nem ártani. 3. Az egyenjogúság és kölcsönös bizalom az orvos-beteg és az orvos-orvos kapcsolatban. 4. A beteg autonómiájának (önrendelkezésének) tisztelete. 5. Az igazságosság. 6. A betegek fokozott védelme

⁴ 1. Salus aegroti suprema lex esto. 2. Az emberi élet alapvetően a legnagyobb érték, amitől a többi érték függ. 3. Az orvosi hivatás célja az emberi élet védelme, annak fogantatásától haláláig. 4. Ha olyan végletes szituáció alakul ki, hogy élet áll élettel szemben, akkor az orvosi szempontból jobban védhető életet kell előnyben részesíteni a kevésbé esélyessel szemben.

A kamarai állásfoglalás szerint a prioritások felállítása elkerülhetetlen, a döntő mozzanat, hogy ennek megvalósítása etikus és következetes módon történjen, és ne veszélyeztesse az általános elvek érvényesülését, illetőleg egyes orvosoknak ne a pillanatnyi megérzéseikre kelljen alapozni döntéseiket.⁵

II. Szociáldarwinizmus és pandémia

Az a XIX. században teret hódító elmélet, amely szerint Darwin teóriája a természetes kiválasztódásról, illetőleg a létért való küzdelemről kiterjeszthető és alkalmazható a társadalmi szférára⁶, már a múltban is számos etikai, morális aggályt vetett fel. Figyelemre méltó, hogy a szociáldarwinizmus gondolatvilága éppen a pandémia embert és világot próbáló eseményei kapcsán jelent meg ismét.

Kétségtelen, hogy Darwin nem az evolúció elméletének egyedüli megalkotója, de eszmetörténeti jelentősége nem is ebben áll. A hangsúly egy olyan, tudományosan megalapozott mechanizmus megfogalmazásán van, amely az evolúció tanát egyszerre hihetővé és érthetővé teszi. Az életről korábban az a középkori elképzelés uralkodott, amit még Arisztotelész írt le „a létezők nagy láncolatáról”.⁷ A darwini elmélet kialakulásának háttérében több gondolkodó teljesítménye áll, a teljesség igénye nélkül például Lyell geológiai teóriája. A korai evolúciós próbálkozások két csoportra oszthatók: a geológiai forradalom előttiakra és utániakra. A geológiától még független próbálkozások közé tartozik az elsősorban Franciaországban népszerű Georges-Louis Leclerc de Buffon *Les Epoques de la Nature*-je, de ehhez hasonló jellegű az Erasmus Darwin által 1794-ben kiadott *Zoonomia*, vagy Lamarck is. Azonban az evolúció diadalmenete a geológia tudományának fejlődésével párhuzamos és abból táplálkozik. A darwini evolúcióelmélet inspirátora Charles Lyell és a *Principles of Geology*-ja, mely valóban az első modern geológiai munka, és amelyet Darwin a *Fajok* eredetében többször is felhasznál. Nem elhanyagolható ihlető Malthus populációelmélete, az angol társadalomelmélet, illetőleg az aktuális politikai és társadalmi környezet sem.⁸

Darwinizmus alatt a leggyakrabban és legegyszerűbben azt értik, hogy több egyed születik, mint amennyi felnőhet, illetőleg szaporodhat, amely a létért folyó küzdelemhez és kiválasztáshoz vezet.⁹ Ebben az „egyedileg eltérő, örökletes változatok eltérő mértékben sikeresek. Az örökletes eltérések a folyamatos kiválasztás révén felhalmozódnak, ami adaptációkat (a túlélést és a szaporodást segítő

⁵ Magyar Orvosi Kamara: Etikai megfontolások az orvosi erőforrások elosztásához COVID-19-pandémia idején Magyarországon. https://mok.hu/public/media/source/KORONAV%C3%84DRUS/MOK_Etikai%20megfontola%CC%81sok_Covid_19_final.pdf (2021. 02. 01.)

⁶ Robert C. *Bannister*: *Social Darwinism. Science and Myth in Anglo-American Social Thought*. Philadelphia. Temple University Press 1979/292. sz. 13–18. o.

⁷ *Kampis* György: Darwin és a fajok eredete. <http://mek.niif.hu/05000/05011/html/darwin0001.html> (2021. 02. 01.)

⁸ Uo.

⁹ Uo.

jellegeket) hoz létre.”¹⁰

Darwin elméletében a környezethez való alkalmazkodást egy véletlenszerűen lezajló folyamatnak tekinti miszerint: az egyedek és végső soron a fajok tulajdonságai változékonyak, és a változások véletlenszerűen mennek végbe. A véletlenszerű változások révén kialakuló variánsok közül választódnak ki azok, akik az éppen adott környezetben való túlélésre a legalkalmasabbak. Ez alapján tehát nem arról van szó, hogy az egyedek alkalmazkodnának a környezeti feltételekhez. Az alkalmazkodás csak hosszú távon következik be, amikor a faj kevésbé előnyös tulajdonságokkal rendelkező egyedeinek kihalása és a többiek tulajdonságainak az utódokra történő átörökítése révén a faji jellegzetességek megváltoznak, vagyis a faj "alkalmazkodik" a környezethez.¹¹ Spencernél is megfogalmazódik – hasonlóságokkal, és eltérésekkel egyaránt - a folyamatnak a fentebb említett passzív oldala: a környezeti feltételek megváltozása azt eredményezi, hogy az új körülményeket tekintve előnytelen vonásokkal rendelkező egyedek, fajok vagy társadalmak kipusztulnak. A folyamat Spencernél viszont rendelkezik aktív oldallal is. Itt tehát van egyfajta alkalmazkodás. Az egyedek, társadalmak egy adott környezetbe kerülve tulajdonságaikat annak megfelelően tökéletesítik, vagy pedig elpusztulnak. Spencer evolúció-fogalma - Darwinéval ellentétben - erőteljesen értékelített: a folyamat állandó tökéletesedésből áll.¹²

Herbert Spencer - mint a szociáldarwinizmusnak nevezett elmélet első képviselője - gondolatmenete alapján, ha az állam nem avatkozik be az evolúcióba, akkor a fejlődés spontán módon kiselejtezi az alkalmatlan társadalmi intézményeket és egyéneket, és segíti a legalkalmasabbak és legrátermettebbek túlélését. Spencer a természetes kiválasztódás jelenségét, "a legalkalmasabb fennmaradása" (vagyis survival of the fittest) kifejezéssel írja le.¹³

A XX. század első felében egyre nagyobb hangsúllyal jelentkezett az európai szellemtörténetben a szociáldarwinizmus, illetőleg az életfilozófiák befolyása, a „struggle for life” eszménye.¹⁴ Nietzsche A bálványok alkonyában például a beteg embert a „társadalom parazitájának” nevezi, aki elveszítette a jogát az életre, továbbá az orvosokra is egy újfajta felelősséget ró, mely szerint az „elfajzó élet” elnyomását követeli meg a „felemelkedő élet” érdekében. Megemlítendő Gobineau is, aki a fajok egyenlőtlenségéről írt tanulmányában a teremtés ősállapotakor fennálló egyenlőség megbomlását az eltérő környezeti feltételekkel indokolta, melyek következtében az egyes rasszok más-más fejlődési pályát futottak be, melyből eredeztethető a fejlettségük. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy Gobineau kizárólag szociális okokkal magyarázta az emberfajták közötti különbségeket, továbbá egyenlőségjelet

¹⁰ Uo.

¹¹ Pál Eszter: Herbert Spencer és a társadalomtudományi evolucionizmus. <https://szociologia.hu/dynamic/9702pal.htm> (2021. 02. 06.)

¹² Pál: i. m.

¹³ Dan Falk: The Complicated Legacy of Herbert Spencer, the Man Who Coined ‘Survival of the Fittest’ Smithsonian Magazine. <https://www.smithsonianmag.com/science-nature/herbert-spencer-survival-of-the-fittest-180974756/> (2021. 02. 06.)

¹⁴ Filó Mihály: Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2009. 76. o.

tett rassz illetőleg társadalmi osztály között. Erre az időszakra tehető továbbá az a változás, hogy – tekintettel a klinikai rendszer expanziójára – az orvos- beteg viszonyban a páciens egyre jobban kezdett objektummá, egy esetté válni.¹⁵

Francis Galton Darwin elméletének legnagyobb hibájának azt látta, hogy a fajok kialakulásában túlzott jelentőséget tulajdonít a környezeti faktoroknak. Így korábban a természet törvénye, a kiválasztódás hiánytalanul gondoskodott arról, hogy a biológiailag „gyengék” ne örökíthessék át gyengébb, kedvezőtlenebb tulajdonságaikat. Galton továbbá követői attól tartottak, hogy a természetes szelekció hatását a szociális állam jóléti vívmányai kioltják, melynek következtében az emberiség visszafordíthatatlanul elindul a degenerálódás irányába, melyek előjeleit látták példának okáért a különböző urbanizációval együtt járó válságjelenségekben, az alkoholizmusban, de a nemi betegségek terjedésében is.¹⁶

A legmegfelelőbb túlélésének koncepciója az élet evolúcióját vezérlő természetes szelekció mögött álló mechanizmus.¹⁷ A kérdés, hogy ki számít legalkalmasabbnak a pandémia idején, illetőleg, maga a feltevés, hogy lehet-e egyáltalán legalkalmasabbról beszélni - figyelembe véve az élet- és élet közötti különbségtétel okozta emberi jogi problémákat - számos büntetőjogi és morális aggályt vet fel.

A darwinizmus elméletéből levezethető természetes szelekciót a folyamatosan fejlődő orvostudománnyal, a rendelkezésre álló erőforrásokkal, illetőleg a kezelések színes skálájával az emberiség fejlődése során már kiiktatta. A cél, hogy minden egyes embert megillessen az élethez, illetőleg az egészséghez való jog, melyek jelentőségét, számos nemzetközi, illetőleg nemzeti jogforrás hangsúlyozza (a teljesség igénye nélkül: Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, Emberi Jogok Európai Egyezménye, Magyarország Alaptörvénye). A számos releváns esetjogból is kiemelendő a McCann ügy, melynek központi eleme, hogy egy állam kiemelt kötelessége az élet védelme.¹⁸ Kiemelendő, hogy a büntetőjog szabályrendszerének egyik pillére az állam feltétlen és általános életvédelmi kötelezettségén alapul, melynek célja nem más, minthogy az élethez való jogot bármilyen körülmények esetében biztosítsa. Az élet büntetőjogi védelmének feltétlensége és vitathatatlansága mutatkozik meg a Legfelsőbb Törvényszék Büntetőjogi Kollégiumának 1032/1965 sz. eseti döntésében is mely egy merev, szigorú büntetőjogi szemléletet mutat meg.¹⁹ Továbbá a 3/2013 számú BJE is kimondja, hogy az emberi élet kiemelt - alkotmányos, s erre épülően büntetőjogi védelmet élvező – elementáris fontosságú érték.

¹⁵ Filó: Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban... 77–78. o.

¹⁶ Filó: Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban... 77. o.

¹⁷ Mike *Hawkins*: Social Darwinism in European and American Thought, 1860-1945: Nature as Model and Nature as Threat. Cambridge University Press, Cambridge 1997. 61. o.

¹⁸ CASE OF McCANN AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM (Application no. 18984/91); Filó Mihály, F. Kász Gabriella: Öngyilkosság és eutanázia. A halál kultúrája és a büntetőjog önarcképe. In: Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében (szerk. Filó Mihály). Medicina, Budapest 2013. 259–267. o.

¹⁹ „az orvos a beteget még akkor is köteles kezelésben részesíteni, ha életének megmentése lehetetlen, de a fájdalom csökkenthető, és a beteg életének tartama akár pár perccel hosszabb lehet. Erre tekintettel viszont nagy áttörés volt az 1997. évi CLIV. törvényben meghatározott szabályok, mely lehetővé teszi –bár szigorú, és szűk körben- a passzív eutanáziát.”

A probléma - és a szociáldarwinizmus sajátosságainak - megjelenése nem „békeidőben” várható, amikor egy állam rendelkezik elegendő erőforrással, orvossal, eszközzel. Ellenkezőleg, éppen akkor, amikor a rendelkezésre álló erőforrások egyszerűen képtelenek lépést tartani a növekvő betegszámokkal. Korlátozott erőforrások esetén tehát a fokozott hatékonysággal és az előnyök maximalizálásával lehet pozitívabb eredményeket felmutatni ennek érdekében tér vissza a nagyobb túlélési esély alapján történő prioritizálás gondolata. Így az előnyök maximálása és hatékonyság érdekében olyan etikai és jogi szabályok jelennek meg, amelyek – feltámasztva a szociáldarwinizmus már elvetett gondolati örökségét - a túlélési esélyeket veszik alapul.

A Magyar Orvosi Kamara 2020. április 14. napján kiadott állásfoglalása megfogalmazta, hogy a betegek közötti prioritizálás elkerülhetetlen, azonban ennek megvalósítása során etikus és következetes módon kell eljárni.

Álláspontom szerint azonban a legalaposabban kimunkált etikai szabályrendszer is aggályos marad büntetőjogilag, hiszen az emberi életek közötti választás sem kvalitatív, sem kvantitatív alapon nem megengedett.

Az állásfoglalás értelmében azon betegek vonatkozásában kerül megvontásra a kezelés, akiknél egyáltalán nem látható vagy alacsonyabb az esély egy sikeres kezelés kivitelezésének. Az a gondolat jut tehát érvényre a gyakorlatban, hogy elsődlegesen azoknak a betegeknek legyen lehetősége részt vennie az ellátásokon (sürgősségi, illetőleg intenzív terápiás kezeléseken), akik ezeknek a kezeléseknél köszönhetően nagyobb túlélési eséllyel bírnak, továbbá „általánosságban is jobb prognózisúak”. A triázs pontszámok kiadása is a túlélési esélyek alapján történik.²⁰

A Magyar Orvosi Kamara állásfoglalása azonban a legalkalmasabb elvén való kiválasztódás háttérbe szorítására több törekvést is tesz (fellebbezési lehetőség, betegek rendszeres újravizsgálata). Továbbá a szociáldarwinista jegyek ellensúlyozását, és az életek védelmének egyenlőségét segíti elő az is, - többek között - hogy az idősebb korosztály jogosult elsőként az ellenanyag beadatásra.

Az Egyesült Államokban a szociáldarwinizmus elemeinek az előtörése radikálisabb módon észrevehető. Az első hullám során több állam bejelentette, hogy a koronavírus kezelése nem mindenki számára hozzáférhető, és a fogyatékkal élők voltak az elsők, akik ennek a negatívumnak az elszenvedő alanyai voltak.²¹ Tennessee-ben a gerinc izom atrófiájában²² szenvedő embereket akarták kizárni, Minnesotában a lélegeztetőgépre nem jogosult betegek körét kiterjesztették a tüdőbetegségben, szívelégtelenségben, sőt májcirrózisban szenvedőkre is. Alabama állam az első hullám idején a „Scarce Resource Management” című dokumentumában szemléltette azt, hogy a „feláldozhatók köre” bővül a

²⁰ Magyar Orvosi Kamara: i. m.

https://mok.hu/public/media/source/KORONAV%3%8DRUS/MOK_Etikai%20megfontola%CC%81sok_Covid_19_final.pdf (2021. 02. 06.)

²¹ *Guliano*: i. m.

²² Uo.

Down szindrómás emberekkel, értelmi fogyatékos emberek körével.²³ Az érdekképviselői szervezetek felháborodása azonban megakadályozta ennek a szabályozásnak a bevezetését.

III. „Társadalmilag motivált” életvégi döntés

A „társadalmilag motiváltság” az életvégi döntések vonatkozásában abban áll, hogy egyes személyek saját akaratukból döntenek úgy, hogy az egyébként őket megillető kezelést, - pl. pandémia esetén a respirátort - átengedik más személynek, akinek vélhetően nagyobb szüksége van a kezelésre, esetleg a fiatalabbnak vagy egészségesebbnek. Érdekes kérdés azonban, hogy mi lehet a kiváltó oka ezeknek a döntéseknek. Vajon a személyes motiváció hiánya, társadalmi kirekesztettség következtében döntenek így? Ha az idősebb korosztályra gondolunk, az Egyesült Államokban²⁴, de Olaszországban²⁵ is idős emberek változtatták meg végakarataikat és engedték át a kezelés lehetőségét a fiatalabb korosztálynak. A döntésük teljesen érthető, hiszen egyesek legnagyobb félelme testesül meg abban, hogy kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek, gépekre utalva kell életük utolsó szakaszát eltölteniük, ezért a függetlenségüket, méltóságukat is elveszíthetik. Természetesen ezzel a gondolatmenettel ellentétes nézetek is előfordulnak, hiszen sokan a lélegeztetőgépekben, és kezeléseikben a reményt látják, ami biztosítja nekik a felgyógyulás lehetőségét.

A társadalmilag motivált életvégi döntések vonatkozásában két kategória megkülönböztetése indokolt: ténylegesen társadalmilag motivált döntések, illetőleg a látszólagosan társadalmilag motivált döntések.

Előbbi csoportban, a pandémia vonatkozásában a betegek önrendelkezési jogukkal élve jutottak el, függetlenül minden társadalmi nyomástól, rendelkezéstől, állásfoglalástól és befolyásolástól arra döntésre, hogy nemet mondanak a járványhelyzetben a kezelésekre, azzal az indokkal, hogy az erőforrások végeessége miatt más embereknek nagyobb szüksége van erre. Példának okáért Belgiumban egy 90 éves hölgy mondott le az őt megillető respirátorról a fiatalabbak javára.²⁶

Utóbbi csoport pedig egy látszólagosan „társadalmilag motivált” életvégi döntések csoportja, gondoljunk itt a magyar, de akár a svéd rendszerre is. A látszólagosság több módon nyilvánulhat meg, de egy biztos, hogy társadalmi motiváltságról nem lehet beszélni inkább egyfajta társadalmi kötelezettségről. A magyar rendszer vonatkozásában a társadalmi kötelezettség visszavezethető a Magyar Orvosi Kamara 2020. április 14. napján kiadott állásfoglalására. Az állásfoglalás jelentős

²³ Uo.

²⁴ Judith *Graham*: Fearful of covid-19, older people are changing their living wills. The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/health/fearful-of-covid-19-older-people-are-changing-their-living-wills/2020/05/08/bb92db1c-8e1c-11ea-a9c0-73b93422d691_story.html (2021. 02. 01.)

²⁵ Aila *Slisco*: 72-Year-Old Italian Priest Who Gave His Ventilator to Younger Patient Dies of Coronavirus. Newsweek. <https://www.newsweek.com/72-year-old-italian-priest-who-gave-his-ventilator-younger-patient-dies-coronavirus-1493868> (2021. 02. 01.)

²⁶ Natalie *Dreier*: Coronavirus: 90 year old with COVID-19 says no to ventilator, said, ‘Keep it for the younger ones’. Boston25 News. <https://www.boston25news.com/news/trending/coronavirus-90-year-old-with-covid-19-says-no-ventilator-said-keep-it-younger-ones/OLIN2MUR4BBMLDBRZOXTMIWPDE/> (2021. 02. 01.)

figyelmet szentel az ellátás visszautasítására, illetőleg a palliatív ellátásra. Tekintettel arra, hogy egy állásfoglalás nyomatékosítja az ellátás visszautasításának és palliatív ellátásnak a lehetőségét, az egyfajta iránymutatást jelent mind az orvosok, mind az olvasók számára. Ennek következtében döntés esetén motiváltságról nem, pusztán befolyásról lehet beszélni. Radikálisabban jelenik meg a társadalmi befolyás, és kötelezettség Svédországban, mely mondhatni kinyitotta a „társadalmilag motivált” eutanázia kapuit. Érdekes az a tény, hogy a Svédországban elhunyt betegek több mint fele idősek otthonában lakott. Svédországban elsődlegesen az idősebb korosztályt kívánták meggyőzni arról, hogy lemondjanak az ellátásukról, azonban, ha ez nem következett be az idős otthonokban oxigén helyett morfiomot adtak. Társadalmi motiváltságról e körben sem lehet beszélni, ellenben a „feláldozhatók körének” behatárolásáról annál inkább.

A probléma és a két kategória közötti különbség többek között abban rejlik, hogy míg tényleges társadalmilag motiváltság esetén a beteg önrendelkezési jogával minden külső ráhatástól, és befolyásolástól függetlenül döntött, addig a másik kategóriában egy külső tényező – állásfoglalás, orvosok és ápolók befolyása – volt a mérvadó, melynél tehát előfordul, hogy nem a haldokló akaratából, és még csak nem is az ő érdekében okozzák a halálát.

IV. Magyar Orvosi Kamara állásfoglalásának kötelező ereje

A 2020. április 14. napján megjelent állásfoglalásban központi szerepet kapó triázs - aminek a jelentése nem más, mint egy kiválasztási és rendszerezési folyamat, amely meghatározott szempontok szerint értékeli a beteg állapotát tekintettel az egészségügyi és emberi erőforrások hatékony és megfelelő elosztására²⁷- 2019. január első napjának hatályával került be a jogrendbe. A magyarországi triázs rendszer kanadai alapokon nyugszik.²⁸ A 47/2004. (V. 11.) ESzCsM rendelet az egészségügyi ellátás folyamatos működtetésének egyes szervezési kérdéseiről 4. § (9) bekezdésében jelenik meg elsőként jogszabályi formában a „triázsolás”, mely a 44/2018. (XII.19) EMMi rendelet 3. §-ával került beiktatásra.

A tény, hogy a „triázsolás” rendeleti formában épült be a magyar jogrendszerbe felveti azt a gondolatot, hogy lehet-e egy állásfoglaláson keresztül elrendelni és lefektetni a pandémia esetén alkalmazandó feltételeket, vagy esetlegesen ugyanolyan szintű szabályozás lenne az indokolt, mint amiben a triázs rendszert évekkel ezelőtt beépítették a jogrendszerünkbe, sőt esetlegesen – tekintettel az élethez való jog korlátozására - szükséges-e törvényi szabályozás.

Alaptörvényünk kimondja, hogy az abszolút jellegű alapjogok korlátozhatatlanok, és semelyik más alapjog vagy alkotmányos cél elérése érdekében nem lehet korlátozni azt. Általánosságban

²⁷ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma egészségügyi szakmai irányelve a sürgősségi betegellátás során végzett triázs feladatok végrehajtásáról 2019. EüK. 3. szám EMMI szakmai irányelv; Azonosító: 002076

²⁸ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma egészségügyi szakmai irányelve a sürgősségi betegellátás során végzett triázs feladatok végrehajtásáról 2019. EüK. 3. szám EMMI szakmai irányelv; Azonosító: 002076

ilyennek minősül az élethez és emberi méltósághoz való jog a magyar alkotmánybírósági gyakorlat szerint.²⁹ Hangsúlyozni kell azonban a különleges jogrendből adódó kivételt, amely számos dilemmának az okozója lehet. Az államot, illetve az alkotmányos rendet veszélyeztető különleges helyzetekben lazíthatók az állam alkotmányos kööttségei a védekezés hatékonysága érdekében, azonban mindezeknek a mértéke rendkívül vitatott.³⁰ A pandémia idején az Alaptörvényünk 53. cikkére hivatkozva került kihirdetésre veszélyhelyzet bekövetkezte miatt a különleges jogrend. Az Alaptörvény szűken határozza meg az abszolút, vagyis korlátozhatatlan jogok körét. Lényegében csak azokat az alapvető jogokat tartotta meg ebben a körben, amelyeket a nemzetközi kötelezettségek is elengedhetetlenül előírnak. Az 54. cikk (1) bekezdése értelmében viszont ilyen az élethez és emberi méltósághoz való jog (II. cikk).³¹ Tekintettel arra azonban, hogy ha az első hullámhoz hasonlóan elhatalmasodna a járványhelyzet, úgy gondolom, hogy a rangsoroláson, „triázsoláson” keresztül korlátozva lenne egyes embernek/betegnek az élethez (és nem melleleg egészséghez) való joga.

Egy alapjog tartalmának meghatározása, lényeges garanciáinak megállapítása, illetőleg közvetlen és jelentős korlátozása csak törvényben történhet; az alapjoggal közvetett és távoli összefüggésben álló rendelkezések azonban rendeleti szinten is szabályozhatók. Ebből tehát az következik, hogy mindig a konkrét szabályozásról állapítható meg, hogy - az alapjoggal való kapcsolata intenzitásától függően - törvénybe kell-e foglalni vagy sem.³²

Ennek fényében a pandémia idején esetlegesen bekövetkező alapjog korlátozáskor a kérdés, hogy a triázs rendszert egy közvetlen és az alapjoggal közeli vagy közvetett és az alapjoggal távoli összefüggésbe hozható rendelkezésnek tekintjük. Abban az esetben, ha a „triázsolást” egy közvetett és az alapjoggal távoli összefüggésbe hozzuk, akkor a rendeleti szabályozás elegendő, illetőleg, ha a 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról 10. §-át vesszük figyelembe ez a szakasz is kimondja, hogy – adott esetre vonatkoztatva - rendeletet csak rendelettel lehet módosítani, ahhoz nem elegendő egy állásfoglalás. Egy ilyen gondolatmenet alapján a rangsorolásból pusztán közvetetten következik az, hogy az adott betegnek korlátozva lesz az élethez és egészséghez való joga. Ebben az értelemben előbb-vagy utóbb mindenki megkapja az ellátást, azonban a rangsorolás miatt, bár utóbb mindenki kezelésére sor kerülhetett volna, az alapjog közvetetten lett korlátozva, hiszen nem az adott betegnek szükséges pillanatban szolgáltatott kezelést, hanem erre egy későbbi időpontban került volna sor, ami már az életben maradáshoz esetlegesen késő volt. A közvetlen értelmezés szerint azonban tekintettel arra, hogy egy - elvileg - abszolút korlátozhatatlan jogról van szó, megköveteli az ilyen szabályozás a

²⁹ Gárdos-Orosz Fruzsina: Az alapjogok korlátozása. <https://ijoten.hu/uploads/az-alapjogok-korltozsa.pdf> (2021. 02. 06.)

³⁰ Kiss Barnabás: Az alapjogok korlátozhatósága különleges jogrendben, különös tekintettel a (büntető-) igazságszolgáltatásra vonatkozó rendkívüli intézkedésekre. Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica 2018/81. sz. 575–582. o.

³¹ Uo.

³² 64/1991 (XII. 17) AB határozat

törvénybe foglalást. Álláspontom szerint az utóbbi nézőpont a megfelelő, hiszen az abszolút jelleg ellenére, illetőleg, hogy életek között nem lehetne különbséget tenni, a járványhelyzet mégis erre kényszeríti az egészségügyi dolgozókat, ami egy olyan jelentőségű döntés, melynek garanciáit kizárólag egy törvényi szabályozás tudná megadni.

V. Az ex post triázs problematikája

Nem vitatható, hogy az esetleges jövőbeli erőforráshiányokra egyfajta megoldást, útmutatást nyújthat a Magyar Orvosi Kamarának az állásfoglalása, azonban annak ellenére, hogy az ajánlás kimondja, hogy nem tesz etikai különbséget a meg nem kezdett (ex ante) és már megkezdett (ex post) kezelések között, mégis büntetőjogilag aggályos lehet egy olyan megkezdett kezelés abbahagyása, amikor egy újonnan érkező beteg javára olyan betegről veszik el a kezelés lehetőségét, akinek bár lehetne reális esélye a túlélésre a kezelés következtében, azonban egy nagyobb eséllyel bíró páciens felülkerekedik ezen.³³

Az ajánlás szerint „egy-egy páciensnél indokolt lehet az intenzív terápia felfüggesztése, ezzel együtt osztályról történő kiadása vagy életvégi ellátásának megkezdése, hogy az eszközöket más, jobban rászoruló, a túlélés nagyobb esélyével bíró betegeknek adjuk.”³⁴

Felmerülhet a kérdés, hogy az az orvos, aki a triázs döntése alapján felfüggeszti, vagy megszünteti a beteg kezelését, lélegeztetőgépre való jogosultságát vajon bűncselekményt valósít-e meg. Tekinthető-e ez esetlegesen emberölésnek?

Vitathatatlan az, hogy Magyarországon dönthetnek az orvosok az újraélesztés elmulasztásáról, kikapcsolják a lélegeztetőgépet, sőt esetleg beadnak olyan mennyiségű fájdalomcsillapítót (melynek célja elsődlegesen a beteg fájdalmának, és szenvedésének enyhítése), ami a közeledő halált is sietteti. Általánosságban elmondható, de a pandémia idején pedig kifejezetten fennáll az a helyzet, hogy az orvos-beteg kapcsolatban a beteg nem alanya, hanem sokkal inkább tárgya a kezelésnek. Az eutanáziát számos fórumon az egészségügy elutasítja, azonban támogatja a terminális medicina alkalmazását, ami az orvos döntési lehetőségét jelenti a végstádiumba jutottak esetén.³⁵

A triázs szemlélet alkalmazásával megtörténhet, hogy nem a haldokló akaratából, és még csak nem is az ő érdekében okozzák a halálát. Vizsgálandó az a kérdés, hogy lehet-e ezt a cselekedetet tényállásszerűen emberölésnek tekinteni, hiszen a triázs szemléletben hozott döntések végrehajtása abban az esetben, ha azok a beteg halálával okozati összefüggésben állnak, a tényállásszerűség szintjén

³³ Filó Mihály: Az egészségügyi „mikroallokáció” aktuális kérdései: gondolatok a szűkösen rendelkezésre álló eszközök elosztásának büntetőjogi dilemmáiról. In: Covid-19 és büntetőjog. Az emberi egészség, a köznyugalom és más jogtárgyak védelme járvány idején (szerk. Ambrus István). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2021. 37. o.

³⁴ Magyar Orvosi Kamara: i. m.

https://mok.hu/public/media/source/KORONAV%3%8DRUS/MOK_Etikai%20megfontola%CC%81sok_Covid_19_final.pdf (2021. 02. 04.)

³⁵ Tóth Gábor Attila: Egy nehéz eset: a könnyű halál. Beszélő Folyóirat 1990/6. sz. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/egy-nehez-eset-a-konnyu-halal> (2021. 01. 04.)

az emberölés kérdését vetik fel. A kezeléskorlátozás, a gépi lélegeztetés megszüntetése is büntetőjogi kockázatot jelent, még abban az esetben is, ha ez egy másik, jobb életkilátással rendelkező beteg életének megmentése érdekében történik.³⁶

Egészen addig pedig, amíg nincs egy kötelező jogszabály (ami a jelenlegi betegszám-alakulásokat figyelembe véve nem csak teória lehet, hanem reális, közeljövőben bekövetkező esemény) ami kimondja a Kamara állásfoglalásával azonos, vagy hasonló tartalmat, az állásfoglalás követése, a fentebb említett vitatott esetben büntetőjogi tényállást valósíthat meg. Mindezek alapján tehát, ha az orvos a „triázsolásra” vonatkoztatható életvégi döntést hoz meg, akkor ez azt jelenti, hogy formálisan az emberölés tényállása valósul meg. Ennek értelmében pedig a felelősségre vonás kizárásához egy materiális jogellenességet kizáró okot kellene felmutatni.

VI. Végszükség vagy köteleesség összeütközés?

Ahogy fentebb említésre került, a büntetőjogi tényállás megvalósításának következtében szükséges egy jogellenességet kizáró okot felmutatni, annak érdekében, hogy a felelősségre vonás kizárása kivitelezhető legyen.

A végszükségben levő személy cselekménye – hasonlóan a jogos védelemhez - egy elhárító cselekmény. Figyelembe véve a bírói gyakorlatot azonban a jogos védelem a mindennapi, míg a végszükség a „kivételes helyzetek problémája”.³⁷ A végszükségnek és a jogos védelemnek a hasonlósága mutatkozik meg abban, hogy mindkét esetben egy külső hátránnyal fenyegető helyzet elhárítása történik. Különbség azonban az, hogy a végszükség nem egy harmadik személynek a jogtalan támadása folytán következik be. Kialakulása nincs törvényileg rögzítve viszont egyértelmű, hogy vagy embertől független folyamat hozta létre a veszélyhelyzetet, vagy egy olyan okfolyamat ami bár emberhez köthető, de az elindító személy fellépése nem jogellenes.³⁸ A végszükség megállapításának feltétele, hogy a fennálló veszély közvetlen, másképp el nem hárítható legyen, arányos, időben és térben közeli legyen, ne legyen felróható az elkövető terhére, továbbá fontos, hogy az ebben a helyzetben cselekvő személyt, javait, mások személyét, javait, vagy a közérdeket veszélyeztesse.³⁹ A jogirodalom folyamatosan vizsgálja azt a kérdést a végszükség vonatkozásában, hogy több ember élete menthető-e egy ember életének a feláldozásával, illetőleg hogy az emberi életek kollíziója tekintetében mennyiben érvényesülhet az összehasonlítás nélküliség elve, vonatkoztatható-e az a veszélyközösség eseteire.⁴⁰ Egyértelmű válasz eddig nem született, azonban Nagy Ferenc példáját fontos megemlíteni: példájában két hegymászó kötéllel van egymással összekapcsolva, egyikük azonban leesik és a másik hegymászó pedig képtelen őt tovább tartani. A választási lehetősége a

³⁶ *Filó*: Az egészségügyi „mikroallokáció” aktuális kérdései... 36–37. o.

³⁷ *Gellér Balázs, Ambrus István*: A magyar büntetőjog általános tanai I., ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2017. 286. o.

³⁸ *Gellér, Ambrus*: i. m. 292. o.

³⁹ *Gellér, Ambrus*: i. m. 287. o.

⁴⁰ *Gellér, Ambrus*: i. m. 290. o.

következő: vagy elvágja a kötelet és ezzel megmenti saját életét, vagy mindketten az életüket vesztik.⁴¹ A jogtudomány a példa vonatkozásában azt az álláspontot képviseli, hogy jogellenességet kizáró ok ilyenkor nem áll fenn, mivel egy ilyen esetben egy személy életének önkényes megrövidítéséről van szó.⁴²

A végszükség „speciális” eseteinél kell megemlíteni a kötelesség kollíziót, ami Nagy Ferenc fogalm meghatározása szerint „két vagy több koincidáló jogi kötelezettség a konkrét szituációban olyan viszonyban áll egymással, hogy a kötelességek egyikének a teljesítése egyúttal kényszerűen más kötelezettségek sértését jelenti, s ezáltal büntetéssel fenyegetett cselekmény látszik megvalósulni.”⁴³ Különlegessége abban rejlik, hogy a kötelesség-összeütközés jogintézménye csak a bírói gyakorlatban létezik és nem a tételes jogi normákban. Kollízióba kerülő mulasztási kötelezettségek a valóságban általában már nem fordulnak elő, azonban a tevési kötelezettségek kollidálása annál inkább.⁴⁴ Ilyenkor egyidejűleg valamennyi kötelezettség nem teljesíthető. Ha a tevési kötelezettségek fokozati viszonyban vannak továbbá eltérő rangúak, a jogellenességet kizáró végszükség szabályai érvényesülhetnek. Erre példa lehet mikor egy kórházi osztályon tűz üt ki és az egészségügyi személyzetnek mentenie kell nem csak a betegeket, hanem az orvosi eszközöket is. A jogellenességet kizáró kötelesség-összeütközés önálló dogmatikai hatóköre viszont akkor és ott van, ahol legalább két azonos súlyú - büntetőjogi kihatású - tevési kötelezettség összeütközése történik meg.⁴⁵ Ilyennek tekinthető például a Nagy Ferenc által hozott példa is, amikor egy kórház orvosa két életveszélyes sérült ellátására köteles, azonban az ahhoz szükséges lélegeztető gépből csak egy áll rendelkezésre.⁴⁶ Vitatott és bonyolult annak a megállapítása, hogy a kollidáló tevési kötelezettségek mikor azonos rangúak. Személyekre vonatkoztatva ilyenkor a választási lehetőség biztosítása az irányadó, amit a jognak akceptálnia kell(ene). Egyes álláspontok szerint elfogadható az a vélemény, miszerint több azonos rangú és egyidejűleg terhelő tevési kötelezettség egyikét teljesítő személy az „elmulasztott”, vagyis nem teljesített kötelezettségért azért nem felelhet, mert hiányzott a cselekvési lehetősége, ennek értelmében pedig kizárható a mulasztás tényállásszerűsége. Tokaji Géza gondolatával élve „a nem teljesített kötelezettségre vonatkozó cselekvési lehetőség hiányában már mulasztásról nem lehet beszélni, hiszen maga a mulasztás sem jön létre”. Természetesen akadnak olyanok is, akik ezzel a gondolatmenettel nem értenek egyet (Békés Imre, Bodnár M. László) azzal az indokkal, hogy ez a bűncselekményfogalom belső logikájának megbontásával járna. Más felfogás szerint a fenti esetben

⁴¹ vö. Nagy Ferenc: A végszükségről európai kitekintéssel. In: Györgyi Kálmán ünnepi kötet (szerk. Gellér Balázs). 437–458. o.

⁴² Gellér, Ambrus: i. m. 290. o.

⁴³ Nagy Ferenc: Büntethetőségi akadályok szabályozása az új Büntető Törvénykönyvben, különös tekintettel a jogellenességet kizáró okokra. Büntetőjogi Kodifikáció 2001/1. sz. 30. o.

⁴⁴ Nagy Ferenc: A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről. Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica 2001/12. sz. 22. o.

⁴⁵ Nagy: A jogellenességet kizáró okok... 23. o.

⁴⁶ Nagy: Büntethetőségi akadályok szabályozása... 31. o.

nem a tényállást kizáró lehetetlenség esetéről lehet beszélni, - hiszen a kötelezett a kötelezettségek mindegyikét teljesíthetné -, azonban csak alternative és a mindenkori másik kötelezettség megsértése mellett. További eltérő vélemény pedig, hogy az azonos rangú tevési kötelezettségek összeütközése esetén nem lehet szó sem tényállásszerűségről, sem jogellenességről, hanem bűnösséget kizáró okról lehet beszélni.⁴⁷ Nagy Ferenc megítélése szerint a nem teljesített kötelezettségre vonatkozóan a jogellenességet kizáró körülményként értékelés lehetne az irányadó. A jogellenesség szempontjából így viszont Nagy Ferenc véleménye szerint azonos jogi helyzetbe kerülne az a személy is, aki az egyik lehetséges kötelezettségét teljesíti és az is, aki nem tesz semmit. Viszont, ha az elkövető a kérdéses szituációban semmit sem tesz, egyáltalán nem cselekszik, akkor már vitathatatlanul jogellenesen jár el, amennyiben legalább az egyik cselekvési kötelezettségét meg tudta volna valósítani.⁴⁸

Mindezek alapján a kérdés változatlan marad: akceptálható- a felvetés, hogy amennyiben az orvost a jelen járványhelyzetben egyenrangú kötelezettségek terhelik több betegek megmentésére, azonban a több tevési kötelezettség egyidejűleg nem teljesíthető, akkor az orvosnak joga van a kötelezettségei - tehát az egyes betegek élete - közötti választásra.⁴⁹

Tanulmányunk zárásként szeretnék arra a reményünkre utalni, hogy ennek a büntetőjogi dilemmának az eldöntése nem válik majd a mindennapjaink részévé.

⁴⁷ Nagy: A jogellenességet kizáró okok... 23. o.

⁴⁸ Nagy: A jogellenességet kizáró okok... 21–24. o.

⁴⁹ Filó: Az egészségügyi „mikroallokáció” aktuális kérdései... 39. o.

Rengel Dóra

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSz egyik alelnöke, Bűnügyi Tagozatának tagozatvezetője

Felismerésre bemutatás az Emberi Jogok Európai Bírósága döntéseinek tükrében

Ha nyomozó volnál, aki egy emberölés felderítésével foglalkozik, elvárnád, hogy találj a gyilkos által otthagytott képet a címével csatolva? Vagy nem lennél szíveségszerűen megelégedve a keresett személlyel kapcsolatos viszonylag gyenge és homályos nyomokkal?

~Sigmund Freud

I. Bevezető gondolatok

I.1. Témaválasztás oka, problémafelvetés

Freud elmélkedésére adott álláspontom kifejtésével témaválasztásom oka is nyilvánvalóvá válik a tanulmány olvasói számára. Hogy megelégednék-e nyomozóként egy bizonytalan, kétes nyommal, bizonyítékkal? Válaszom egyértelműen nem, helyeslő válasz esetén ugyanis értelmetlen lenne a felismerésre bemutatás problémakörével ebben, és bármilyen más tanulmányban foglalkozni, sőt, talán nem túlzás, ha azt állítom, magával a kriminalisztikával is. Bár nem vagyok nyomozó, ugyanakkor joghallgatóként mára már világossá vált számomra, hogy magát a jogot, jogszabályokat egy jogállamban egyértelműen a mindennapi élet történései, az emberi magatartások, konfliktusok hozzák létre, formálják, alakítják. Hans Kelsen szavaival élve: „a jog az étellel áll alapvető kapcsolatban, a mindennapi élet leképezését jelenti”.

Felismerésre bemutatás során vétett hibák azok, melyekből levonva a következtetéseket leképezhetünk egy, a gyakorlatban helyesebb alkalmazást biztosító jogot. Jelen tanulmányban érintett jogszabályok pedig a 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (továbbiakban: Be.), illetve a 100/2018 (VI.8.) Korm. rendelet a nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályairól (továbbiakban: Nyer.).

Meglátásom szerint a külföldi jogesetek vizsgálatával felszínre kerülhetnek olyan hibák, amelyek adott esetben a hazai bizonyítási eljárás során még nem merültek fel, így a prevenció jegyében további céloom, hogy felhívjam a figyelmet olyan problémákra, melyek a jövőben nálunk is felmerülhetnek, szem előtt tartva, hogy Damoklész kardja mindig ott lebeg a nyomozók feje felett.

I.2. Kutatási hipotézisek

Már bevezetőben elmondható, hogy a felismerésre bemutatás, mintegy a gyakorlatban gyakran alkalmazott azonosítási cselekmény sok esetben perdöntő szereppel bír, ám a tapasztalatok alapján azt mondhatom, hogy egy Janus-arcú intézménnyel állunk szemben.

Egyfelől valóban rászólgál a bizonyítási cselekmények között ilyen kitüntetett szerepére, tekintve, hogy egy sikeres felismertetés ténylegesen gyorsan, egyszerűen kézre kerítheti az elkövetőt, másfelől viszont, mint justizmord forrás számos tényező okán – mely befolyásolja az igazságnak megfelelő bizonyíték, majd annak mérlegelésével ítélet megszületését – mégsem tekinthetünk rá regina probationumként.

Ennek ellenére a hazai büntetőeljárás törvényben kevés olyan garanciális szabályt találhatunk, mely teljeskörűen biztosítani tudja a tárgyilagosságot, objektív eljárást. Úgy gondolom, hogy ennek megalkotása egy lehetetlen vállalkozás lenne a törvényhozók részéről, mivel az ember mindig megtalálja szükséges kikapukat céljai elérése érdekében. Tanulmányomban mégis arra kerestem a választ, hogy:

- A meglévő garanciális szabályok mellett, kiegészíthető-e a Be. olyan befolyásmentességet biztosító rendelkezésekkel, melyek mégis képesek néhány kikaput bezárni.
- A problémák jogi szempontú megoldása mellett, tanulmányomban abban a kérdésben is igyekeztem állást foglalni, miszerint megfogalmazható-e olyan kriminalisztikai ajánlások, melyek a hibák felmerülésének a kockázatát a gyakorlatban a legkissebbre csökkentik.
- Végül a tanulmány legfontosabb kérdése az, hogy milyen szempontokat tartsunk szem előtt a bizonyítás során. Az eljárás tisztességének, jogszerűségének a biztosítását vagy a hatékony, eredményes nyomozás elősegítését?

Ezekre a kérdésekre pedig tanulmányom végén az egyes jogesetek elemzése után tudok választ adni. Nem is esnék a tautológia hibájába, ezért a bevezető gondolatok után tanulmányomban ismertetem a téma megértéséhez szükséges fogalmi elemeket, elemzem magát a felismerésre bemutatást, majd górcső alá veszem az EJEB témámmal kapcsolatos jogeseteit. A cikk érdemi részeként megfogalmazom az azokból levont következtetéseket, és ajánlásokat fogalmazok meg ehhez, a detektívek munkáját jelentősen elősegítő, ámde nagy óvatosságot, objektivitást igénylő cselekményhez.

II. A bűnügyi tudományok rendszere

Mielőtt ismertetem a felismerésre bemutatás – mint a büntetőeljárás során alkalmazott azonosítási módszer – fogalmát, fajtáit, valamint célját, szükséges előtte rendszertanilag elhelyezni.

A büntető eljárásjog a bűnügyi tudományok rendszerében, annak normatív területeként jelenik meg, a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog mellett. Emellett ide sorolhatjuk még többek között a kriminológiát, kriminalisztikát, viktimológiát, igazságügyi orvostant, valamint a kriminálpszichológiát is, mely területnek jelen esetben kifejezetten fontos szerepe van, ezért a lentiekben bővebben

ismertettem.¹

II.1. A kriminalisztika fogalma, belső tagozódása

A kriminalisztika fogalmának meghatározásánál célszerű Viski László álláspontjából kiindulni, aki szerint a kriminalisztika nem más, mint a bűncselekmények felderítésének, nyomozásának a tudománya.² Hasonlóan közelíti meg a terminust Bócz Endre, amikor azt mondja, hogy: „Az eljárásbeli („kriminalisztikai”) megismerés rekonstruktív, mert a következményekből (okozatokból) az okok feltárására irányul.”³ Európai viszonylatban F. Kleinschmidt a következőkben látja a kriminalisztika lételemét: „A kriminalisztika a bűnözés különösen jellemző formáit, a bűncselekmények okait és célpontjait, valamint a megelőzést és a bűnözés elleni harcot állítja a középpontba”.⁴

Kriminalisztikát pedig mint ténytudományt 3 fő részre szokás felosztani. Az általános rész tárgykörébe tartozik elsősorban a krimináltechnika és krimináltaktika, valamint hagyományosan az általános részhez kapcsolódik még a kriminalisztikai történet és elmélet, a kriminálstratégia, illetve mára már a kriminállogisztika tudománya is. A különös részhez sorolhatjuk a kriminálmetodikát, mely az egyes bűncselekmények megelőzéséhez, felderítéséhez és bizonyításához dolgozza ki saját módszereit, tételeit.⁵

II.2. A krimináltaktika technikával szembeni elsőbbsége

A felismerésre bemutatást is magába foglaló krimináltaktika a krimináltechnikával szemben, – mely a nyomozást elősegítő eszközök és eljárások kidolgozását helyezi előtérbe – sokkal inkább az eljárásban részt vevő személyek, mint a vádlott, tanú, szakemberek, valamint eljáró személyek által, illetve segítségével megszerezhető bizonyítékszerzési formákkal, módszerekkel foglalkozik, elősegítve ezzel, hogy az így megszerzett bizonyítékok felhasználhatók legyenek a későbbiekben.⁶ A bizonyíték megszerzése érdekében foglalkozik a krimináltaktika többek között:

- a) a bizonyítékok keletkezésével és felhasználásával,
- b) a bűncselekmények felderítésére és bizonyítására irányuló tevékenység megszervezésével és megtervezésével,
- c) a bűnüldöző szervek tagjainak magatartásával

¹ Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika tendenciái. A bűnügyi nyomozás múltja, jelene, jövője. Dialóg Campus Kiadó, Pécs 2014. 20. o.

² Katona Géza: A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok. BM kiadó, Budapest 2002. 43. o.

³ Bócz Endre: A megismerés sajátosságai a kriminalisztikában. A kriminalisztikai gondolkozás. In: Kriminalisztika joghallgatóknak (szerk. Bócz Endre). Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2008. 35. o.

⁴ F. Kleinschmidt: Lehrbuch für den praktischen Kriminaldienst. Lübeck 1953. 14. o. Idézi: Brunon Holyst: A kriminalisztika és fejlődési perspektívái. In: A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt Európai országból (szerk. Katona Géza). BM Kiadó, Budapest 2001. 56. o.

⁵ Fenyvesi: A kriminalisztika tendenciái... 23. o.

⁶ Tremmel Flórián, Fenyvesi Csaba, Herke Csongor: Kriminalisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2009. 36–37. o.

d) a bűncselekmények elkövetését és eltitkolását lehetővé tevő okokkal és körülményekkel.⁷

A krimináltechnika-és taktika, mint két tudományos diszciplína között ugyanakkor kölcsönhatást vélhetünk felfedezni, minthogy a krimináltechnika színvonala nagyban meghatározza azokat a lehetőségeket, amelyeket a krimináltaktika a különböző nyomozási cselekményekhez igénybe vehet. Ellenkező irányból megközelítve, a krimináltaktika igényekkel lép fel a társával szemben, elősegítve ezzel a fejlődését.⁸ Vagyis egyetértek Brunon Holyst meglátásával, miszerint: „A taktika jelenti a kriminalisztika premisszáit és alapelveit, amelyeket a megfelelő technikai megoldásokkal valósíthatunk meg”.⁹

II.3. A kriminálpszichológia, mint a rekonstrukció nélkülözhetetlen eleme

A krimináltaktikát ennél fogva több szál fűzi össze a kriminálpszichológiával, – mely terület fontosságára a korábbiakban említést tettem – mert a személyi jellegű bizonyítékok keletkezésének a vizsgálata, a rájuk alkalmazandó bizonyítási tevékenység módszereinek kialakítása (pl.: kihallgatási taktika) éppúgy igényli a pszichológiai tételek figyelembevételét, mint az eljárásban részt vevő személyek magatartásával kapcsolatos ajánlások vizsgálata.¹⁰ Ennek oka, hogy kriminalisztikai eljárások kezdetén legtöbbször csak a szemtanúk által adott információkból tudnak a hatóságok egy, a múltban megtörtént eseményt rekonstruálni. Az emlékezés ugyanis nem az adott időben és helyen valóban megtörtént pontos képet fogja mutatni, hanem a rendelkezésre álló adatok alapján kialakult képeknek a megismerőben az ismeretei, képességei és intuíciói által képzett tükröződését.¹¹

A szemléletesség kedvéért egy ábrával mutatom be az emlékezés konkrét folyamatát, melyet két nagyobb stádiumra bonhatunk.

⁷ Barta Endre, Illár Sándor, Katona Géza, Kertész Imre, Kics Mihály, Lichtblau György, Magyar József, Pusztai László: Jegyzet a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói részére. I. kötet. Rendőrtiszti Főiskola, 1993. 6. o.

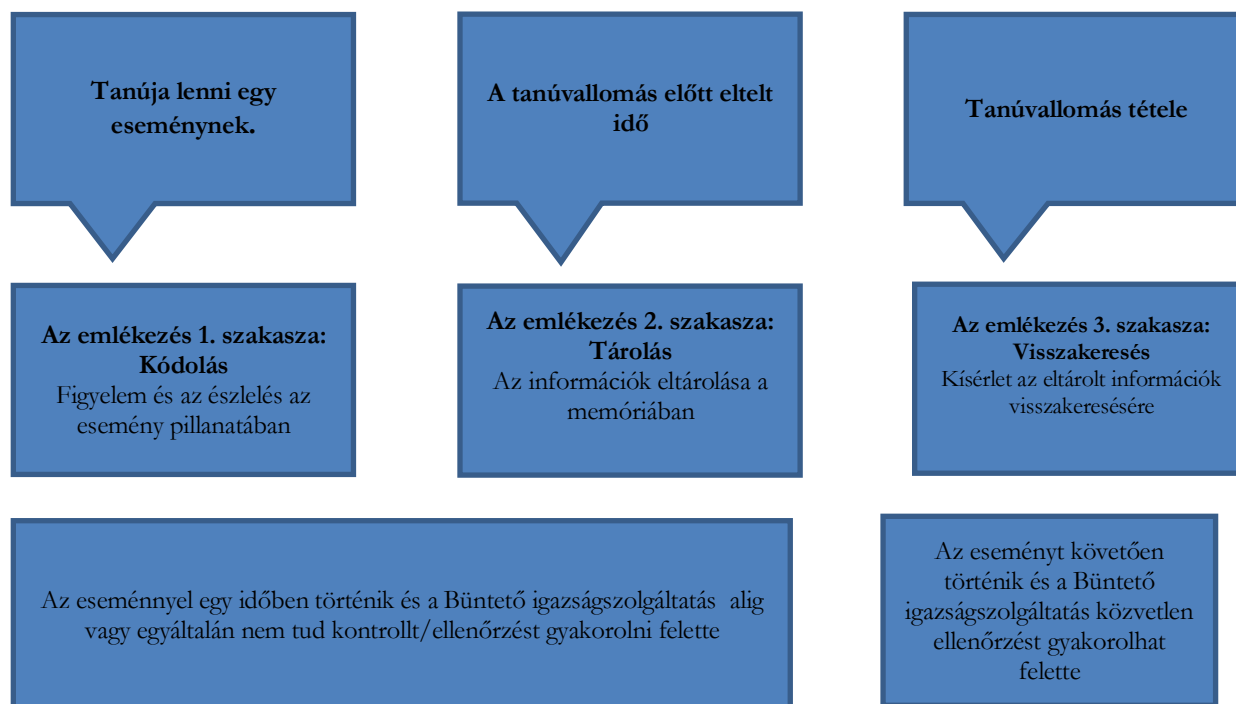
⁸ Katona Géza: A krimináltaktika fogalma és helye a kriminalisztika rendszerében. In: Krimináltaktika (szerk. Illár Sándor). BM Kiadó, Kecskemét 1983. 11. o.

⁹ Holyst i. m. 50. o.

¹⁰ Katona: A krimináltaktika fogalma... 12. o.

¹¹ Angyal Miklós: A kriminalisztika. In: Kognitív kriminalisztika (szerk. Angyal Miklós). Ismeret-elmélet-történet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2019. 19. o.

1. ábra. Memória szerepe az azonosításban.¹²



A két periódus elhatárolásának alapja, hogy míg az első két szakasz nem befolyásolható külső behatásokkal, addig a harmadik szakaszban erre már megnyílik a lehetőség taktikai módszerekkel.

„A rekonstrukció azonban nem stabilizálható”. -fogalmazta meg már sok-sok évvel ezelőtt Schmitz, vagyis Meixner és Brinker álláspontjával alátámasztva: „Nincsenek olyan rögzített szabályok a bűnügyi taktikában, amelyek minden esetre egyaránt érvényesek és feltétlenül sikerhez vezetnek. Vannak viszont olyan taktikai alapelvek, amelyek minden esetben helyesnek bizonyulnak”.¹³

III. Felismerésre bemutatás

III.1. Felismerésre bemutatás fogalma

A felismerésre bemutatás definícióját, ha egy mondatba sűrítve kellene megragadnunk, azt mondhatjuk, hogy ez a hatóság által bemutatott objektumok emléknymok alapján történő azonosítására kidolgozott krimináltaktikai módszer. Felismertetés során ezáltal a felismeréssel rokonságot mutató kihallgatásnak olyan válfaja valósul meg, amikor is a terhelt, sértett vagy a tanú által személy, vagy tárgy kiválasztás történik.¹⁴

A felismerésre bemutatás helyhez, helyszínhez kötött fajtájának alkalmazása abban az esetben

¹² Miranda A. H. *Horvath*: Eyewitness Evidence. In: Understanding Criminal Investigation (szerk. Graham Davies, Ray Bull). Wiley-Blackwell & Sons Ltd, 2009. 98. o.

¹³ Walter *Hauptmann*: A kriminalisztikai cselekvéstan egyes kérdései. In: A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt Európai országból (szerk. Katona Géza). BM Kiadó, Budapest 2001. 116. o.

¹⁴ *Anti* Csaba: A felismerésre bemutatás. In: Krimináltaktika II (szerk. Lakatos János). Rejtjel Kiadó, Budapest 2005. 15–17. o.

válí szükségessé, amikor a cselekmény során az észlelés a felismerő részéről speciális vagy szituációhoz kötött volt (pl.: felülről látta az elkövetőt). Amennyiben a környezetnek, helyzetnek, cselekvésnek vagy valamilyen mozgásnak meghatározó szerepe volt az élmény kialakításában,¹⁵ célszerű magát az eljárási cselekményt is az eredetivel hasonló körülmények megteremtésével lefolytatni.¹⁶ Taktikai követelmény ugyan, de a hazai törvény nem ad példázó felsorolást, sőt támpontokat sem, arra nézve, hogy melyek azok az esetek, amikor kötelező, vagy legalábbis indokolt lenne a felismertetésnek ezt a fajtáját lefolytatni, melynek konkrét megfogalmazásával és törvényi szintre emelésével meggyőződésem szerint nagyban csökkenne a téves azonosítások száma.

III.2. Célja az azonosítás vagy a kizárás? Bűnösség vagy ártatlanság megállapítása?

A leírtak alapján látható, hogy a felismerésre bemutatás legfőbb célja az azonosítás, amely magába foglalja nem csak az azonosság, hanem annak kizárásának a megállapítását is.¹⁷ Vagyis bizonyítja a terhelt bűnösségét, avagy ártatlanságát – ekként mentő bizonyítékként is szóba jöhet – vice versa cáfolja azokat, ezzel segítséget nyújtva a nyomozó hatóságok számára, hogy a gyanúsítottak körét leszűkítve, figyelmét kevesebb, ámde a bűncselekmény szempontjából meghatározóbb szerepet betöltő személyekre összpontosítva értékes időt és energiát takarítson meg.¹⁸ A gyakorlati tapasztalatok szerint ugyanis csak kevés szemtanú és sértett képes pontos, részletes és elégséges személyleírást adni, míg a beazonosításra legtöbbször nagyobb biztonsággal képes.¹⁹

III.3. Az EJEE eljárás tisztességét biztosító rendelkezései

A Strasbourgban működő Bíróság elsősorban az emberi jogok tiszteletben tartását hivatott biztosítani a részes államokkal szemben, az egyéni jogérvényesítés lehetőségének biztosításával. Az általuk védeni köteles jogokat és biztosítékokat elsősorban az 1953-ban hatályba lépő, az Európai Tanács keretei között létrejött nemzetközi egyezmény, az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJEE), illetve annak jegyzőkönyvei tartalmazzák.²⁰ Az eljárás során gyakran sérülő alapjogokat főként az EJEE 6.cikkében találhatunk, nevezetesen tisztességes tárgyaláshoz való jog, ezen belül annak 1. pontja, mint alappillért jelenik meg a dokumentumban, mely mindenfajta eljárásokra nézve irányadó, míg a 2. és 3. pontja, amely csak a büntetőeljárásra nézve tartalmaz elemeket.²¹

¹⁵ Illár: Krimináltaktika... 163. o.

¹⁶ Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez. Be. 210.§-hoz. Főszerkesztő: Polt Péter

¹⁷ Antz: i. m. 17. o.

¹⁸ Sri G. Prabhakar. Addl. Judicial Magistrate of First Class, Nandigama. https://districts.ecourts.gov.in/sites/default/files/Third%20Topic_1.pdf (2020. 08. 14.)

¹⁹ Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez. Be. 210.§-hoz. Főszerkesztő: Polt Péter

²⁰ <https://strasbourg.mfa.gov.hu/hun/page/ejeb> (2020. 04. 20.)

²¹ Békés Ádám: A tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése a strasbourgi bíróság esetjoga alapján. <https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2017-04-BekesA.pdf> (2020. 05. 01.)

IV. Vizsgálódás az EJEB döntéseinek tükrében

IV.1. Leggyakrabban felmerülő hibák

A következőkben pedig demonstrálom azokat a jogeseteket, amelyekből a leghasznosabb következtetéseket vonhatjuk le. Ennek során kiemelem az ott felmerült hibákat, ismertetem az általuk érintett fontosabb hazai szabályokat, taktikai követelményeket, majd mindezek ismeretében megfogalmazom ajánlásaimat.

Az első ilyen eset, melyet részletesebben ismertetek, két kérelemből tevődött össze, melyet Albánia ellen nyújtott be Laska és Lika két albániai állampolgár.²² Az ügy lényege, hogy 2001-ben három személy kirabolt egy minibuszt, akik a rablás során kék és fehér színű balaklavát²³ viseltek. Néhány órával később a rendőrök házkutatást végeztek a helyszínhez közeli házakban, beleértve Lika, a második kérelmező házáat is, ahol apjával, testvérével és barátjával Laskával, az első kérelmezővel tartózkodott. A rendőri jelentés szerint, a nyomozók az első kérelmező kabátjának zsebében két fehér pólót, és egy kék ruhadarabot talált, amelyekből a balaklavák készülhettek. A kérelmezőket, és B.L.-t, Lika testvérét, valamint apját a rendőrségre vitték kihallgatásra. Lika ügyvéd jelenlétét kérte, amit elutasítottak, annak ellenére, hogy B.L. ekkor még kiskorú volt. Lika vitatta, hogy birtokában lett volna bármilyen maszk vagy balaklava, és a rendőrséget vádolta a bizonyítékok manipulációjával. Ugyanazon a napon végrehajtották a felismerésre bemutatást az áldozatok részvételével. Sorba állítottak 5 személyt az azonosítás céljából. A két kérelmező és B.L. kék és fehér otthon készült balaklavát viselt, míg a másik két bemutatott személy feketét. Annak ellenére, hogy a rendőrség megváltoztatta a bemutatottak sorban betöltött pozícióját az áldozatok továbbra is a kék és fehér balaklavát viselő személyeket azonosította.²⁴

Mindezeknek a fényében a kérelmezőket és B.L.-t letartóztatták fegyveres rablás gyanúja miatt, majd a felismerésre bemutatás eredményére alapozva a bíróság a kérelmezőket szabadságvesztésre ítélte.

IV.1.1. Védő hiánya

Egy laikus számára is érzékelhető talán, hogy ebben az eljárásban mind jogi, mind pedig kriminalisztikai problémák is felvetődnek az eljáró hatóság részéről. A felismerésre bemutatásnak személyi feltételeként, követelményeként említhetjük az azonosítást végző személyeknek, hatósági tanúknak, hatóság eljáró tagjainak, tolmácsnak, szakértőknek, illetve fiatalok esetén a védőknek a biztosítását.²⁵ Jelen esetben B.L. kiskorúságára tekintet nélkül nem engedélyezte a hatóság a képviselő

²² Case of Laska and Lika v. Albania (Applications nos. 12315/04 and 17605/04) (2020. 08. 27.)

²³ A balaklava általában egy olyan sapka, mely az egész fejet és nyakat eltakarja, és csak a szemet és néha a száját is láttatja.

²⁴ Fontos leszögezni, hogy egy megismételhetetlen cselekményről van szó, ám a bemutatás ismételtsége nem kizárt, mely alatt egyazon eljárási cselekményen belül végzett többszöri bemutatást értjük. In: *Anti* i. m. 57. o.

²⁵ *Anti*: i. m. 45. o.

jelenlétét sem az előzetes kihallgatás, sem a felismerésre bemutatás alatt. A hazai büntető eljárásjog erre az esetre – helyesen – konkrét bekezdéssel nyújt védelmet a kiskorúak számára.²⁶

Ezzel kapcsolatban ugyanakkor megfogalmazódott bennem a gondolat, hogy egy ilyen súllyal bíró bizonyítási cselekmény végrehajtásánál nemcsak a fiatalkorúak számára, hanem minden más gyanúsítottként, a felismerésre bemutatáson részt vevő személyre nézve kötelező jelleggel kellene a védő jelenlétét garantálni, feltéve, hogy a körülmények ezt lehetővé teszik, és ez nem jár az eljárás elhúzódásával. Ennek oka, hogy ő, mint a jogszabályokkal és krimináltaktikai követelményekkel tisztában lévő személy felhívhatja a hatóság figyelmét olyan rizikófaktorokra, hibákra, amelyek az eljáró személyek figyelmét elkerülték. A hazai szabályokat tekintve, a védő jelenléte hazánkban jelenleg csupán egy lehetőség az eljárási cselekménnyel érintett személy részére.²⁷ Úgy gondolom, hogy a védelemhez való jog figyelmen kívül hagyása jelen esetben egyértelműen hátrányosan érintette a későbbi igazságszolgáltatást, ezért érdemes lenne a hazai jogszabályokban is nagyobb figyelmet szentelnie ennek a kérdéskörnek.

IV.1.2. Hatósági túlkapások

Kriminalisztikai megközelítésben a legszembetűnőbb hiba a bemutatott személyek külső megjelenítése. Azzal, hogy a gyanúsított személyeket az áldozatok által korábban ismertett fehér és kék színű balaklavában mutatták be, egyértelmű, hogy nemcsak, hogy nem biztosították a befolyásmentességet, hanem éppen ellenkezőleg, rájuk igyekeztek irányítani a felismerők figyelmét.

A hazai szabályozás szempontjából a befolyásmentesség egyik garanciális szabályaként jelenik meg a Be. -ben, hogy a felismertetés előtt a hatóságok biztosítsák a törvényben előírt ún. indifferens objektumokat, azon belül is, hogy azok kellő számban álljanak a rendelkezésükre, vagyis a foganatosítás előtt az eredeti mellett két közömbös személy/tárgy beszerzése szükségeltetik. Ezen objektumokra vonatkozó követelményeket a kriminalisztikára támaszkodva állapítja meg a törvény, vagyis:

- az objektum az ügytől független, eszerint nincs azzal semmilyen kapcsolata
- az objektumot azonosító személy nem ismeri

²⁶ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 682. § (1) bekezdés: A védő jelenléte kötelező a vádemelés előtt a fiatalkorú részvételével tartott

- a) gyanúsított kihallgatáson,
- b) szembesítésen,
- c) felismerésre bemutatáson,
- d) helyszíni kihallgatáson,
- e) bizonyítási kísérleten, valamint
- f) a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedéssel kapcsolatos eljárásban
- g) tartott ülésen.

²⁷ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 393. § (1) bekezdés: A gyanúsított és védője a vizsgálat során a szakértő meghallgatásán, a szemlénél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál jelen lehet, ha az eljárási cselekmény a gyanúsítás tárgyát érinti.

- bemutatásra szánt objektummal az általános, főbb tulajdonságaiban megegyező, vagy nagyon hasonló, ezen belül is különösen vele azonos nemű, hasonló korú, testalkatú, bőrszínű, ápoltsági és öltözetű személyeket kell a kérdéses személlyel egy csoportba állítani.²⁸

Látható, hogy a hazai szabályozás is tartalmazza a bemutatott személyek öltözetének azonossági kritériumát, mégis ajánlásként fogalmazom meg az eljárásjogi törvény számára, hogy ilyen esetekben, amikor törvény által a független választást biztosító kritérium nem teljesül, kiegészíteni az eljárással érintett személy jogait azzal, hogy megtagadhatja a cselekményen való részvételt, így nem lesz lehetőség egy ilyen bizonyítékra alapozva jogerős ítéletet hozni, mint ahogy az jelen esetben történt. A hatályos szabályozást tekintve ugyanis a terhelt bármikor megtagadhatja akár az előzetes kihallgatást,²⁹ akár későbbi felismerésre bemutatás során az aktív tevékenységet, mint a beszédet, mozgást, továbbá esetében figyelemmel kell lenni az önvádra kötelezés tilalmára is.³⁰ A passzív jelenlét, vagyis a személykiválasztás megtagadására mindazonáltal már nincs lehetősége. Ezzel ellentétben a tanúnak ilyen opcionális döntési lehetőségei nincsenek. Ő köteles mind a vallomástételre, mind pedig az aktív magatartásra is (értelemszerűen a passzívra egyaránt), de nála a vallomástétel akadályaira kell odafigyelni.³¹ Oka, hogy ezek fennállása esetén a felismerésre bemutatás során kapott eredmény, mint bizonyítási eszköz nem vehető figyelembe.³²

Következésképpen a terhelt esetében a passzív jelenlétre kötelezés szabályát lazítanám annyiban, hogy ilyen eljárási szabályszegés esetén joga legyen a cselekményen történő bármilyen részvétel visszautasítására. Hasonlóan a Perry kontra Egyesült Királyság,³³ illetve a Mushegh Saghatelyan kontra Örményország esetében, ahol mindkét esetben a kérelmezőknek lehetősége volt visszautasítani a személyes felismerésre bemutatást.³⁴

IV.1.3. Tanú tévedése

A kötelező védő jelenléte bizonyos fokú biztonságot nyújt a hatósági visszaélésekkel szemben, ám a terhelt és védője számára is szinte kivédhetetlen, ha az eljárást ugyan a szabályoknak megfelelően

²⁸ *Antz* i. m. 39–40. o.

²⁹ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 185. § (1) bekezdés a) pontja: Személyazonossága ellenőrzése után a terhelttel ismertetni kell a jogait és figyelmeztetni kell arra, hogy

a) nem köteles vallomást tenni, a vallomástételt, illetve az egyes kérdésekre történő válaszadást a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, de bármikor dönthet úgy, hogy vallomást tesz, akkor is, ha korábban a vallomástételt megtagadta.

³⁰ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 7. § (3) bekezdés: A büntetőeljárásban senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terheltül vallomást tegyen vagy önmaga ellen bizonyítékot szolgáltasson.

³¹ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 169. § (1) bekezdés: A tanú vallomástételének akadályai

a) a vallomástétel tilalma és

b) a vallomástétel megtagadása

³² A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 169. § (3) bekezdés: A vallomástétel akadályaira vonatkozó rendelkezések megsértésével kihallgatott tanú vallomása - az e törvényben meghatározott kivétellel - bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe.

³³ *Case of Perry v. United Kingdom* (Application no. 63737/00) (2020. 07.22.)

³⁴ *Case of Mushegh Saghatelyan v. Armenia* (Applications nos. 12315/04 and 17605/04) (2020. 09. 01.)

folytatták le, és „csak pusztán” a tanú tévedéséről van szó. Ennek ellenbizonyítása elméletileg is kritikus, a gyakorlatban pedig még inkább.³⁵ Bizonyítja ezt a tételt Y kontra Bulgária 2013-ban kezdődő esete³⁶, amikor a kérelmező a felismerésre bemutatás alkalmával egy bizonyos X.-et azonosított, mint azt az embert, aki megerőszkolta. Állítása szerint arcvonásai, magassága és testalkata alapján ismerte fel. X. tagadta, hogy ő lenne a támadó, és azt állította, hogy a kérelmezőt ért támadás idején szállásán volt. Ezt az alibit a szállás gondnoka megerősítette. A benyújtott pszichiátriai és pszichológiai jelentés kimondta, hogy a kérelmező, noha nem szenved mentális rendellenességben, nem tud megbízható bizonyítékot adni arról, hogy mi történt vele, mert gyenge látása és „furcsa” személyisége van, amely hajlamos a bűnösök gyors meghatározására anélkül, hogy biztos lenne benne, annak érdekében, hogy kielégítse a bosszúvágyát.

Nem voltak olyan tárgyi bizonyítékok, amelyek igazolták volna, hogy X a bűncselekmény helyszínén járt volna, vagy olyan adatok, amelyek azt mutatták volna, hogy mobiltelefonját a közelben használták. (A kérelmező szerint ugyanis a támadó telefonon beszélt röviddel azelőtt, hogy bántalmazták volna). A kérelmező ellenben megtámadta a szakértői bizonyítékokat, és ragaszkodott X vádemeléséhez.

IV.1.4. Az idő múlása, mint az emlékezés ellenlábasa

A külső megjelenés problémakörénél maradva befolyásolhatja a felismertetés eredményét, ha a felismerendő személy bűncselekménykori állapota, megjelenése jelentős mértékben megváltozott a bemutatás alkalmára, így célszerű, hogy az eljárásban az elkövetéshez képest eredeti külsővel vegyen részt.³⁷ Alátámasztja ezt az álláspontot Gasyak és mások kontra Törökország esete, amikor is képfelvétel alapján szerveztek felismerésre bemutatást egy szemtanú részvételével. A probléma gyökere az, hogy csak az eset után 10 évvel került sor a gyanúsított fényképét is tartalmazó album bemutatására – mivelhogy a kérelmező elmulasztotta a szükséges lépéseket ésszerű időn belül megtenni – ennél fogva a szemtanú már nem volt képes azonosítani őt. Állítása szerint, amikor 10 évvel ezelőtt látta, hosszú szakálla volt az elkövetőnek, a bemutatott képen szereplő személy, azonban akkorra már semmiféle szőrzetet nem viselt az arcán.³⁸

A hazai jogalkotók erre a problémakörre nézve egyelőre nem fogalmaztak meg megoldást, de én úgy látom, ennek pótlására mielőbb szükség lenne. A Be. ugyanis nem rögzíti a felismerésre bemutatás azon idejét, ameddig végrehajtható a cselekmény, amely tényező talán a leginkább befolyásolja az emlékezés pontosságát. Személy szerint szabnék egy bizonyos időintervallumot az

³⁵ *Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika. Doktori értekezés. In: A felismerésre bemutatás lehetőségei a számítástechnikai fejlődés tükrében (szerk. Győri László). Magyar Rendészet 2016/1.*

³⁶ *Case of Y v. Bulgaria (Application no. 41990/18) (2020. 09.09.)*

³⁷ *Fenyvesi Csaba: Kihallgatási taktika. Egyetemi Jegyzet a Kriminalisztikai Szakirányú Továbbképzési Szak hallgatói számára. PTE ÁJK, Pécs 2009. 63. o.*

³⁸ *Case of Gasyak and others v. Turkey (Application no. 27872/03) (2020. 09. 10.)*

észlelést követően, amely után is fogatosítható a cselekmény, noha előírnám, a felismerő pszichológus szakértő általi előzetes meghallgatását, aki pontosabban képes megállapítani az adott személy szavahihetőségét. Mindezek mellett erősen javasolnám a kvázi vakpróba alkalmazását. Ilyenkor felismerő személyt ellenőrizhetjük azzal, hogy a neki bemutatott személyek között szándékosan nem szerepel a gyanúsított, csupán az ügytől független és felismerést végző által nem ismert személyeket sorakoztatnak fel.³⁹

IV.1.5. Végrehajtási felkészületlenség

A következő jogesetben az idő, mint kulcsfontosságú tényező szintén szerepet kap. A kérelmező Bulgária ellen nyújtott be panaszt a hatékony nyomozás elmaradására hivatkozva.

2005. márciusában a kérelmezőt és egy másik személyt a rendőrség őrizetbe vett rablás gyanújával.⁴⁰ Egy évvel később a kérelmező feljelentést tett, miszerint a rendőrök a három napos őrizetbe vétele alatt megverték, azért, hogy rákényszerítsék a bűncselekmény beismerését. Továbbá kijelentette, hogy nem tudja a tisztek nevét, de képes lenne azonosítani őket. A kérelmezőt 2007. január és március között többször kihallgatták. Az egyik ilyen alkalommal leírást adott azokról a tisztekről, akik bántalmazták, és azokról is, akik tanúi voltak a támadásoknak. Állítása szerint az egyik ilyen rendőr körülbelül 160 cm magas, fekete hajú, míg a másik rendőr 25-30 éves, 175-180 cm magas, rövid fekete hajjal, jellegzetes alakú szakállal. 2008. februárjában a felperes részt vett egy fényképes felismerésre bemutatáson. Több fénykép alapján különböző személyeket mutattak neki, a kérelmező pedig ezek közül kettőt azonosított. Később a kérelmezőt D. D.-vel és S.S. szembesítették, de azt állította, hogy nem ismeri fel őket. Úgy tűnik, hogy nem azok a tisztek voltak, akiket a kérelmező felismert a korábbi fényképes felismerésre bemutatáson. Az ügyész még 2008-ban megszüntette a büntetőeljárást. Ennek egyik oka, hogy a kérelmező beismerte, hogy látta a feltételezett elkövetőket az eset után, amely az ügyész véleménye szerint befolyásolta a fénykép alapú felismerésre bemutatás eredményét.

A felismerésre bemutatással kapcsolatos egyetlen lehetséges következtetés ez esetben, hogy azt nem a kriminalisztika követelményeinek megfelelően folytatták le. Ennek oka a felismerésre bemutatásnak a rosszul megválasztott változata. Vagyis a felismerésre felkészülés során az eljáró személyek nem vettek figyelembe olyan tényezőket, melyek ismeretében adott esetben elkerülhető lett volna a felismerésre bemutatás jelen esetben nem konzekvens fajtájának a választása. A Be. és a Nyer. is részletes technikai és taktikai előírásokat állapít meg a felismerésre felkészülésre is. Így a Be. 210. § (2) bekezdése alapján: „A felismerésre bemutatás előtt azt, akitől a felismerés várható, részletesen ki

³⁹ A felismerésre bemutatás hatályos szabályainak vizsgálata a kodifikáció tükrében.

<https://jogaszvilag.hu/a-jovo-jogasz/a-felismeresre-bemutatas-hatalyos-szabalyainak-vizsgalata-a-kodifikacio-tukreben/> (2020. 10. 06.)

⁴⁰ Case of Velev v. Bulgaria (Application no. 43531/08) (2020. 09. 09.)

kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte, milyen kapcsolata van vele, milyen ismertetőjegyeiről tud”.

Az első mulasztás tehát az, hogy az észlelés körülményei között felsorolt kérdések közül nagy valószínűséggel elmaradt annak a feltevése, hogy érte-e az eset után valamilyen utólagos benyomás. Ezt követően további hibaként merül fel az előzetes kihallgatás szakaszában az, hogy nem vontak le következtetéseket a kérelmező által már a nyomozás kezdeti szakaszában elmondott információkból. Tudniuk kellett volna, hogy a fényképek nem tudják megmutatni a személyek magasságát, a fénykép minőségétől függően, pedig az egyes színeket sem.

A hazai szabályozást tekintve, a Be. 210.§ (1) bekezdésének releváns része szerint: „A terheltnek vagy a tanúnak - ha más lehetőség nem áll rendelkezésre - felismerésre személy vagy tárgy kép-, hang, vagy kép- és hangfelvételen is bemutatható”. Ezt a szabályt ugyanakkor kiegészítem azzal, hogyha az azonosítandó személyről olyan tulajdonságokat közöl a felismerő, amely alapján a felismerés képfelvétel bemutatásával nem lehetséges, vagy az jelentős nehézségekkel járna nem kerülhet sor a cselekmény foganatosítására, hiszen eredménye akár az egész nyomozást is tévútra vezetheti.

Látható, hogy hiába hajtják végre a felismertetést, ha azok az ismérvek, melyekről lehetséges lenne az azonosítás, nem észlelhetők. Ebben az esetben logikusabb lett volna az eredetben való bemutatásnak. Hasonló álláspontot fogalmazott meg Győri László is, aki egy szemléletes példa felvezetése után jutott arra a következtetésre a fent említett tanulmányában, hogy „hiába létezik a felismerő személy emlékképeiben az azonosításhoz szükséges sajátossági/jellegzetességi pont, ha az adathordozón elé tárt fényképen vagy videón nincs meg e pontok kellő száma”.⁴¹

IV.1.6. Jogszabályi rendelkezések összeférhetetlensége

Végül az utolsó ügy, melyet elemzek egy török állampolgár kérelme alapján indult 2001-ben, Törökország ellen.⁴² 1995-ben a kérelmező lánya csatlakozott egy illegális szervezethez. A kérelmező szerint azóta a rendőrök rajtaütöttek a házában, zaklatták és megfenyegették több alkalommal. A kérelmező állítja, hogy 1999. november 19-én este három férfi, akik rendőrként igazolták magukat, beléptek a házába, betömték a száját, megverték, megfenyegették és a tisztek végül megerőszakolták.

1999 decemberében a kérelmező feljelentést tett tolmács közreműködésével, (tekintve, hogy csak kurdul beszél) amelyben a 3 civil ruhás rendőr bíróság elé állítását kérte. A kérelmező továbbá megjegyezte, hogy az a rendőrtiszt, aki pisztolyt fogott a gyomrához magas és vékony volt, haja pedig vékonyszálú. 2000 márciusában a kérelmezőt felhívták, hogy jelenjen meg egy felismerésre bemutatáson. 108 rendőr lépett be az azonosító helyiségbe, akiket 10 fős csoportokban mutattak be. Ennek során a kérelmező és fia azonosította R.G.-t, mint a házukba lépett emberek egyikét. Az ügyész

⁴¹ Győri i. m.

⁴² Case of K.Ö. v. Turkey (Application no. 71795/01) (2020. 09. 11.)

ekkor viszont úgy döntött, hogy a kérelmező fiát ki kell vinni az azonosító helyiségből, mivel izgatottan viselkedik. A kérelmező ismét kijelentette az ügyésznek, hogy R.G. egy volt azok közül, akik bántalmazták. Továbbá kijelentette, hogy látta R.G.-t, de a többiek arcát nem. Az ügyész kihallgatta R.G.-t, az azonosított személyt, aki tagadta az ellene felhozott vádakát. Kijelentette, hogy nem ismeri a kérelmezőt vagy a házát. Elmondta, hogy egy kicsit ért kurdul és a kérelmező fia azt mondta anyjának, hogy őt azonosítsa. Úgy gondolja, mivel ő félévvel ezelőtt letartóztatta, most így akar bosszút állni. Megjegyezte továbbá, hogy az elmúlt három és fél évben a környéken dolgozott, és hogy nem mindenki kedvelte.

Az üggyel kapcsolatban elsősorban fontos, hogy amennyiben több szemtanú vagy sértett, vagyis azonosítást végző személy érintett az eljárásban, vagy éppen egyazon tanúnak kell több gyanúsítottat bemutatni, úgy erre az esetre a hazai Be. és a Nyer. is tartalmaz rendelkezést, annak érdekében, hogy ne befolyásolják egymást, a várakozás, felkészülés vagy maga a bemutatás alatt. A Nyer. 70. §-ban található rendelkezései szerint:

„(1) Ha e rendelet eltérően nem rendelkezik, a több személyt érintő bizonyítási cselekményt külön-külön kell elvégezni.

(2) Az érintett személyek együttes jelenlétében is elvégezhető a bizonyítási cselekmény, ha

a) az a bizonyítási cselekmény eredményes lefolytatása érdekében célszerű, vagy az a bizonyítási cselekmény eredményes lefolytatását nem veszélyezteti, és

b) az eljárási cselekmény zavartalansága megfelelő módon biztosítható, és az érintettek befolyásolása kizárható”.

Ezzel szemben a Be. -ben nem találunk együttes felismertetést lehetővé tevő semmilyen utalást. 210. § (4) bekezdése egzakt módon kimondja, hogy:

„A bemutatást több felismerő személy esetében is külön-külön, egymás távollétében kell végezni”.

Mivel a Be. mint törvény a jogforrási hierarchia magasabb szintjén áll, mint a szóban forgó kormányrendelet, ezért nem túl sok értelmét látom egy alacsonyabb szinten álló megengedő szabálynak, tekintve, hogy a törvénnyel egy rendelet sem lehet ellentétes.

Ezt leszámítva is elvégezhető lett volna egy objektív felismertetés, amennyiben az adatgyűjtés során az eljáró személyek figyelmét nem kerülte volna el az a tény, hogy R.G. és a kérelmező fia között haragos viszony állt fenn. Ez a mulasztás ismét felveti az alapos felkészülés hiányát, amely lehetővé tette a befolyásolt, nem megbízható bizonyítást.

V. Összegzés

Az elemzett jogesetektől egyértelműen kitűnik, hogy egy-egy büntetőeljárás során az EJEE 6.cikkében foglalt tisztességes eljárás elve által megerősített alapvető jogok szenvednek leggyakrabban sérelmet. Úgy gondolom, ennek oka nem feltétlenül az, hogy a tagállamok büntető eljárásjogi szabályai nem

felelnek meg ebben a cikkben foglalt rendelkezéseknek, sokkal inkább, azok hatóság részéről történő figyelmen kívül hagyására vezethető vissza.

A társadalom elvárása a hatóságokkal szemben, hogy minél előbb kézre kerítsék az őket érintő bűncselekmények elkövetőit, és megkapják méltó büntetésüket, a nyomozók részéről a büntetőeljárások gyorsítását igényli, ami eseteként a hatékonyság, precizitás, objektivitás rovására is történhet. Ahogy Sielaff írta már 1997-ben: „A rendőri hivatás erkölcsi ethoszával szemben más hivatásokhoz képest különösen magas igényt támasztanak, mivel minden egyes hivatalnok kötelessége végrehajtani a törvényt és a jogot. Az elmúlt két évtizedben jelentősen megváltoztak a rendőri hivatást befolyásoló követelmények, magatartások, beállítódások, elvárások és értékmérők. Olyan értékek alakultak ki, mint a rugalmasság, az érzékenység, az együttműködési készség, a motivációkészség, a kritikai képesség, a felelősségvállalás és a türelem, amelyeknek meg kell változtatniuk a munkatársak hozzáállását is, s ezek új típusú orientációt követelnek meg”.⁴³

Tanulmányom zárásaként végül megválaszolom a korábban felmerülő kérdéseket. A kiskapuk bezárásával kapcsolatban azt mondhatom, hogy az egyes jogesetekben megmutatkozó hibákra adott ajánlásokból is kitűnik, hogy lehetséges kiküszöbölni, ha nem is az összes, de számos olyan justizmord forrást, amelyek miatt e cselekmény napjainkban is ingoványos talajon áll.

Mindamellet a felelősség nem hárítható kizárólag a jogalkotókra. Ezért is tartottam fontosnak, hogy a jogi szabályozásra vonatkozó javaslatok mellett, néhány kriminalisztikai ajánlást is megfogalmazzak. Úgy gondolom az ilyen jellegű javaslatok megtartásával is elkerülhetőek lettek volna egyes hibák. Ugyanakkor fontos, hogy eljáró személyek sokkal több figyelmet szenteljenek a kriminalisták által már megfogalmazott ajánlásokra.

A jogszerűség és az eredményesség elsőbrendűségének a kérdésében nem adható egyértelmű válasz. A jogász hivatás gyakorlóinak kell a rendelkezésükre álló eszközökkel egy olyan jogszabályi keretet megalkotnia, amely, mint *modus vivendi* biztosítja a tisztességes eljárást, és egyben képes a hatékonyabb nyomozást elősegítő szabályokat is érvényre juttatni.

⁴³ Rendőri Vezetőképző Akadémia 1997. évi kiadványában. 488. o. Idézi: Göntner Dreher, Thomas Feltes: Menedzsment- munkatársak irányítása- motiváció. In: A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt Európai országból (szerk. Katona Géza). BM Kiadó, Budapest 2001. 125-126. o.

Puskás Tamás

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Közjogi Tagozatának tagja

Kirendelés és áthelyezés az egészségügyi szolgálati jogviszonyban

I. Bevezetés

A magyar Országgyűlés 2020-ban elfogadta az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvényt (a továbbiakban: Eszjtv.). A jogszabály az egészségügyi dolgozók régóta tervezett bér kérdésének, valamint jogállásának rendezését tűzte ki céljául,¹ azonban egyes rendelkezéseit érdemes közelebbről is megvizsgálni. Az Eszjtv. kiemeli a korábbi közalkalmazotti státuszából az egészségügyi dolgozókat, de továbbra is fenntartja a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) háttérjoganyag jellegét,² emiatt a két törvény összevetése célszerű az egyes pontokon. A kommentben röviden összehasonlítom a kirendelés, továbbá az áthelyezés intézményét és megvizsgálom az ezekkel kapcsolatban felmerülő jogi kérdéseket.

II. Munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás

A munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás jogintézménye nem ismeretlen a magyar munkajogban. A hatályos Mt. az 53. §-ban szabályozza a kérdést. Az itt meghatározottak szerint a munkavállaló foglalkoztatható, átmeneti jelleggel, eltérő munkakörben, munkahelyen, vagy akár más munkáltatónál is. A törvény ezzel a meghatározással kijelöli a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás három alapvető típusát. Első a más munkakörben foglalkoztatás, amelyet korábban átírányításnak nevezett a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. XXII. törvény (a továbbiakban: régi Mt.).³ Második esete a más munkahelyen való tevékenység kifejtése, ami kiküldetesként volt jelent a régi Mt.-ben. Ezen felül létezik még az eltérő munkáltatónál végzett munka.⁴ A fentiek alapján könnyen fedezhetünk fel párhuzamot az Eszjtv. szerinti kirendelés (munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás),⁵ és a régi, valamint hatályos Mt. között, ugyanis, a régi Mt. ugyanúgy a „kirendelés” kifejezést használta,⁶ a hatályos Mt. pedig a már említett munkaszerződéstől való eltérő foglalkoztatást szabályozza.

A munkajog általánosságban megállapít bizonyos korlátozásokat a munkavállaló eltérő foglalkoztatása tekintetében. Bizonyos védett személyek esetén csak a munkavállaló hozzájárulásával

¹ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi. C. törvény preambulum.

² Ld. pl. Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi. C. törvény 1. § (9) bekezdés.

³ A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. XXII. törvény.

⁴ A munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás gyermekes munkavállalóknál. Jogpontok.

https://www.jogpontok.hu/kiadvanyok/A_munkaszerzodesitol_eltero_foglalkoztatasi_gyermekek_munkavallaloknal.pdf (2021. 06. 12.)

⁵ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi. C. törvény 11. §.

⁶ A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. XXII. törvény 106. § (1) bekezdés.

lehet eltérően foglalkoztatni a munkavállalót. E csoportba tartozik a várandós nő gyermeke hároméves koráig; a gyermekét egyedül nevelő szülő, a gyermek tizenhat éves koráig; a munkavállaló, aki hozzátartozóját tartósan, személyesen gondozza; valamint akinél legalább ötven százalékos egészségkárosodást állapítottak meg.⁷ E rendelkezések megfelelően irányadóak a komment alapvető témáját az egészségügyi szolgálati jogviszonyban álló személy kirendelése kapcsán is, az Mt. háttéranyag jellegéből adódóan, azonban ettől eltérő rendelkezéseket is alkalmazni kell.

III. A kirendelés jogintézménye

A kirendelést az Eszjtv. 11. §-a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás címén rendezi, így egyértelmű az Mt. 53. §-ával való párhuzam, előbbire az utóbbi egy speciális eseteként tekinthetünk. Ennek során az egészségügyi szolgálati jogviszonyban állót, határozott időre egy másik egészségügyi szolgáltatóhoz rendelik munkát végezni. A kirendeltnek ezáltal megváltozik a munkahelye, vagy akár a munkaköre is.⁸ A jelenlegi szabályozás értelmében két esetben rendelhető ki a szolgálati jogviszonyban álló.⁹ Első esetben a fenntartó elrendelheti a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatást az Eszjtv. 11. §-a alapján. Második esetben egészségügyi válsághelyzet idején, az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.)¹⁰ alapján kerülhet sor kirendelésre. A törvényjavaslat részletes indokolása¹¹ kifejti, hogy garanciális szabályok is találhatóak a törvényben, azonban a kapcsolódó, az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény végrehajtásáról szóló 528/2020. (XI. 28.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Vhr.) tartalmazza azoknak a személyeknek körét, akik nem vagy korlátozottan rendelhetőek ki.¹² A szabályozás szinte megegyező az Mt-ben alkalmazottal, azonban azt nem törvényi, hanem alacsonyabb jogforrási szinten, rendeletben szabályozza a jogalkotó. Ez a megoldás az Mt. hatálya alá tartozó munkavállalóval szemben a szolgálati jogviszonyban álló esetében a könnyebb módosíthatóság révén kevesebb garanciát nyújt a kiemelt személyi körök védelmére. Mindezekon felül az Eszjtv. csupán a másik egészségügyi szolgáltatónál történő foglalkoztatásról rendelkezik, ennél fogva a munkáltatónak továbbra is fennáll a lehetősége eltérő munkakörben, illetve munkahelyen foglalkoztatni a szolgálati viszonyban állót. Míg előbbi esetben az Eszjtv., addig

⁷ Adó Online: A munkaszerződéstől való eltérés megengedett esetei. Wolters Kluwer. <https://ado.hu/munkaugyek/a-munkaszerzodesitol-valo-elteres-megengedett-esetei/> (2021. 06. 12.), valamint a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 53. § (3) bekezdés.

⁸ Gyakran ismételt kérdések az egészségügyi szolgálati jogviszonnyal kapcsolatban. Társaság a Szabadságjogokért <https://tasz.hu/egeszsegugyi-szolgalati-jogviszony> (2021. 06. 12.)

⁹ Válasz az egészségügyi jogállási törvénnyel kapcsolatban feltett kérdésekre. Magyar Orvosi Kamara Fogorvosi Tagozat. 2020. december 14. <https://www.kamara.fogorvos.hu/?module=news&action=getfile&aid=44772> (2021. 06. 12.) 24-25. pont.

¹⁰ Az egészségügyi tevékenység végzésének egyes kérdéseiről szóló 2003. évi LXXXIV. törvény 229. § (3) bekezdés.

¹¹ T/13174. számú törvényjavaslat az egészségügyi szolgálati jogviszonyról. <https://www.parlament.hu/irom41/13174/13174.pdf> (2021. 06. 12.)

¹² Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény végrehajtásáról szóló 528/2020. (XI. 28.) Korm. rendelet 8. § (2)-(3) bekezdés.

utóbbiban az Mt. rendelkezéseit kell alkalmazni.¹³

A munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás esetén különbség van a két törvény között a tekintetben is, hogy mennyi időre rendelhető ki az érintett dolgozó. Az Mt-hez képest, ahol évente az eltérő foglalkoztatás negyvennégy munkanapnál, vagy háromszázötvenkét óránál nem lehet több, az Eszjtv. hátrányosabb feltételeket határoz meg. Az Eszjtv. 11. § (2) bekezdése szerint nem haladhatja meg a kirendelés az egy évet, azonban ez ugyanarra a közfeladat ellátására további egy évvel meghosszabbítható. Így az Mt-ben szereplő nagyjából 2 havi, akár eltérő helységben való foglalkoztatás helyett egy teljes éven keresztül kell máshol dolgozniuk az orvosoknak a törvény értelmében. Mindazonáltal felmerülhet, hogy a kirendeléshez, mint munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatáshoz, fogalmilag hozzátartozik az „átmenetiség”,¹⁴ azonban erről az Eszjtv. nem tesz utalást. A maximális 2 éves kirendelési idő nem tekinthető kivételesnek, sem ideiglenesnek. Egy hosszan tartó járványhelyzet idején indokolt lehet az egészségügyi dolgozók mobilitása. Egészségügyi válsághelyzet esetén pedig ezt a kérdést az Eütv. már hivatkozott szabálya megfelelő módon rendezi is,¹⁵ a kivételes állapotot általános szabállyá tenni az Eszjtv. szintjén azonban nem indokolható.¹⁶ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyban állót a jogszabály értelmében legalább tíz nappal korábban értesíteni kell a kirendelésről,¹⁷ azonban felmerülhet a kérdés, hogy a tíz nap kellően elegendő-e, hogy az érintett felkészüljön arra, hogy akár két teljes éven keresztül az ország egy másik pontján éljen és ott munkát végezzen.¹⁸ Ezt a rendelkezést szakszervezetek már a javaslat elfogadásakor aggályosnak tartották.¹⁹

A Vhr. ugyan tartalmazza az Mt. szerinti negyvennégy munkanapos, vagy háromszázötvenkét óras korlátozást, mindazonáltal ezt a jogalkotó egy alsóbb szintű jogforrásban szabályozta, azt is akképpen, hogy az egészségügyi szolgálati munkaszerződésben kell erről rendelkezni.²⁰ Mindazonáltal a munkaszerződés, az Mt. értelmében, nem minősül munkaviszonyra vonatkozó szabálynak a jogszabállyal ellentétben.²¹ Ennek következtében nem valósul meg megfelelően a jogbiztonság követelménye, ugyanis a Vhr. módosítása esetén ellentétes lehetne a megállapodás a munkaviszonyra

¹³ Dr. Horváth István, Dr. Kártyás Gábor: Látélet: Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról és a szabályozás kérdőjeleiről. Munkajog 2021/1. sz. https://munkajoglap.hu/latlelet-az-egeszsegugyi-szolgalati-jogviszonyrol-es-a-szabalyozas-kerdojeleiről/?fbclid=IwAR2GpvhdPFCccj2z968hVYfrFXyshj_2yvcU1CIHsGF3iGf0QbMG5vl8Vag (2021. 06. 12.)

¹⁴ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 53. §.

¹⁵ Az egészségügyi tevékenység végzésének egyes kérdéseiről szóló 2003. évi LXXXIV. törvény 229. § (3) bekezdés.

¹⁶ Dr. Szabó Imre Szilárd: Rövid feljegyzések az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvényhez. Magyar Orvosi Kamara. 2021. január 30. <https://mok.hu/orvosoklapja/jogikerdések/rovid-feljegyzések-az-egeszsegugyi-szolgalati-jogviszonyrol-szolo-torvenyhez> (2021. 06. 12.)

¹⁷ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi. C. törvény 11. § (5) bekezdés

¹⁸ Dr. Markó-Lévai Szófia: Az egészségügyi szolgálati jogviszony. 2020. október 20. <https://dmarkolevai.hu/az-egeszsegugyi-szolgalati-jogviszony> (2021. 06. 12.)

¹⁹ Dr. Bihary Ákos, Dr. Pulay Flóra: Közérthetően az egészségügyi szolgálati jogviszonyról. Jogadó Blog. 2020. október 15. <https://www.jogado.hu/kozerthetoen-az-egeszsegugyi-szolgalati-jogviszonyrol/> (2021. 06. 12.)

²⁰ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény végrehajtásáról szóló 528/2020. (XI. 28.) Korm. rendelet 8. § (1) bekezdés.

²¹ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 13. §.

vonatkozó szabállyal, amely az Mt. 27. §-a értelmében, a munkaszerződés semmisségéhez vezetne. Ennek értelmében két lehetőség áll elő. Először is, ha a kirendelésre vonatkozó szabályok lényeges volta miatt a szerződés semmis, úgy annak következményeként haladéktalanul, azonnali hatállyal meg kell azt szüntetni, hacsak ki nem küszöbölik a semmisség okát. Ekkor el kell távolítani a korlátozást a szerződésből. Második esetben részleges érvénytelenség lép fel, csak a szolgálati munkaszerződés kirendelésre vonatkozó része lesz semmis, maga a szerződés hatályában marad, azonban a negyvennégy munkanapos, háromszázötvenkét órás korlátozás helyébe az Eszjtv. vagy a módosított Vhr. rendelkezései lépnek. Mind a két esetben az egészségügyi dolgozó kényszerhelyzetben van a jogviszony jelentős módosulása kapcsán, ha szeretné fenntartani szolgálati jogviszonyát, ezzel teljesen elvéve alkupozíciójukat a kirendelés kérdésében. Itt érdemes megemlíteni, hogy a végrehajtási rendelet értelmében²² a kirendelés alól mentesülő szolgálati jogviszonyban állók körét az egészségügyi szolgálati munkaszerződés tartalmazza, amely, hasonlóan a fent említettekhez, a Vhr. módosulása esetén aggályos lehet. Abban az esetben, ha a rendelet megváltozik és hatályát veszti e rendelkezés, úgy az Mt. – mint háttérjogszabály – rendelkezései lépnek a helyükbe. E rendelkezések²³ szűkebben határozzák meg a védendő személyek körét, mint a végrehajtási rendelet. Ebből következően, ha azon indokolás mentén, hogy jogszabály erejénél fogva a megállapodás részét képezi a rendelkezés, de azt nem kötötték ki külön a felek az egészségügyi szolgálati munkaszerződésben, úgy az egészségügyi dolgozó elveszítheti védett pozícióját. Mindazonáltal, ha szerződésbe foglalták a kiemelt státuszú személyeket, abban az esetben az Mt. értelmében hatálytalan lenne a megállapodás azon része, mivel a törvény nem enged eltérést a kérdésben.²⁴

Az Eszjtv. kimondja, hogy miután letelt a kirendelés az eredeti munkakörben köteles a szolgáltató foglalkoztatni az érintett szolgálati jogviszonyban álló személyt,²⁵ amely egyrészt feltételezi, hogy a kirendelés alatt lehetséges más munkakörben való alkalmazás, és erre az Mt. szabályai szintén utalnak.²⁶

Mindemellett azt is látjuk, hogy a fenntartó diszkrecionális jogköre a kirendelés elrendelése, azonban ki kell kérnie az egészségügyi szolgáltató vezetőjének véleményét, ami az Eszjtv. szövegéből következően viszont nem köti a fenntartót.²⁷ A fenntartó jogköre ott válik fontossá, hogy az Eszjtv. azt írja elő, hogy a kirendelés legfeljebb egy évig tarthat,²⁸ azonban nem mond semmit a kirendelés ismételt elrendeléséről. Ezek alapján előállhat az az eset, hogy az egészségügyi szolgálati jogviszonyban álló eltölti a meghosszabbított, két éves kirendelését, ismételten alkalmazzák eredeti munkakörében,

²² Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény végrehajtásáról szóló 528/2020. (XI. 28.) Korm. rendelet 8. § (2) bekezdés.

²³ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 53. § (3)-(4) bekezdés.

²⁴ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 57. § (1) bekezdés b) pont.

²⁵ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény 11. § (2) bekezdés.

²⁶ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 53. § (1) bekezdés.

²⁷ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény 11. § (1) bekezdés.

²⁸ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény 11. § (2) bekezdés.

majd a fenntartó döntése alapján ismételten kirendelik. Hiába tarthat csupán egy évig az eltérő foglalkoztatás, ha az újbóli munkába állást követően ismét kirendelik az egészségügyi dolgozót, és lévén új kirendelésről van szó, ezért akár ugyanarra a feladatra is megtörténhet mindez. Ez komoly hátrányt jelenthet az egészségügyi dolgozók számára, nincsen feltétlenül biztosítva számukra a megfelelő bizonyosság a szolgálatteljesítés helyét illetően.²⁹

IV. Az áthelyezés

Az áthelyezés az egészségügyi szolgálati jogviszony megszüntetésének egy speciális esete, amelyet az Eszjtv. 12. §-a szabályoz.³⁰ A jogintézmény annyiban rokonítható a kirendeléshez, hogy a szolgálati jogviszonyban álló más egészségügyi szolgáltatónál fog tevékenységet végezni. Míg azonban a kirendelés esetében ez csak egy határozott időre szól, és eredeti jogviszonya fennmarad, addig az áthelyezés esetén a szolgálati jogviszony megszűnik az eredeti egészségügyi szolgáltatónál, és ezzel párhuzamosan egy új jogviszony keletkezik egy másik szolgáltatónál. Ez a megszüntetés azonban fenntartja a munkavégzés folytonosságát, mivel az Eszjtv. 12. § (3) bekezdése kiemeli, hogy úgy kell tekinteni a korábbi jogviszonyt, mintha azt az új munkáltatónál töltötte volna az egészségügyi szolgálati jogviszonyban álló. Ez a rendelkezés álláspontom szerint előnyös a szolgálati jogviszonyban álló számára. A szabályozás hátránya, hogy csak nagyon szűk körben ad lehetőséget az áthelyezésre. Arra csupán az Eszjtv. hatálya alatt álló egészségügyi szolgáltatók között,³¹ az Eszjtv. és a közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény hatálya alatt álló szerv között,³² illetve az Ejszvt. és a honvédelmi alkalmazottak jogállásáról szóló 2018. évi CXIV. törvény valamint a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény hatálya alatt álló személyt foglalkoztató szerv között kerülhet sor.³³ Ennek értelmében közalkalmazotti jogállású felsőoktatási intézményi oktató, aki rendelkezik orvosi diplomával nem élhet e lehetőséggel.³⁴ Egy önálló érdekessége az Eszjtv. megszüntetésre vonatkozó speciális szabályainak, hogy a jogalkotó az Eszjtv. 12. § (6) bekezdésében, a negyven éves munkaviszonnyal rendelkező nő kérelmére történő megszüntetés esetén a „közalkalmazott” kifejezést használja.³⁵ Ugyan igen hosszú az „egészségügyi szolgálati jogviszonyban álló személy” megjelölés, mégis tekintettel arra, hogy a törvény egyéb helyeken azt alkalmazza, valamint, hogy egyik fő célja az egészségügyi dolgozók a közalkalmazotti státusz alóli kivétele, így indokolt volna a konzisztens

²⁹ A problémát megoldó korlátozó szabály azonban az Mt-ben sem szerepel, azzal, hogy ott naptári évenként kötött a kirendelés időtartama, amely még így is kedvezőbb helyzetet teremt az Mt. hatálya alatt álló munkavállalók számára. Ld.: a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 53. § (2) bekezdés.

³⁰ Az egészségügyi szolgálati jogviszony természetesen megszüntethető az Mt. 64. §-a szerinti „hagyományos” megszüntetési módokon is, úgy mint a közös megegyezés, a felmondás és az azonnali hatályú felmondás.

³¹ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény 12. § (1) bekezdés a) pont.

³² Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény 12. § (1) bekezdés b) pont.

³³ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény 12. § (1) bekezdés c) pont.

³⁴ Dr. Horváth, Dr. Kártás: i. m.

³⁵ Uo.

használata az elkülönítést biztosító szókapcsolatnak.³⁶

Az áthelyezéssel kapcsolatban érdemes megvizsgálni a próbaidő kérdését is. Az Eszjtv. 3. § (4) bekezdése értelmében nem kell próbaidőt kikötni az áthelyezés esetén. E rendelkezés mindazonáltal nem zárja ki a legfeljebb négy hónapig tartó próbaidő kikötésének lehetőségét. Próbaidő alatt az Mt. 79. § (1) bekezdésének értelmében azonnali hatállyal, indokolás nélkül megszüntethető a jogviszony. Ez a rendelkezés lehetőséget biztosít bizonyos visszaélésre: például egy egészségügyi dolgozó jogviszonyának megszüntetésére a megfelelő indok nélkül azáltal, hogy ha áthelyezik a szolgálati jogviszonyban állót, és a Vhr. által előírt, háromoldalú megegyezésben³⁷ próbaidőt kötnek ki. Ezt követően indokolás nélkül, azonnali hatállyal felmondhatja az érintett jogviszonyát az új egészségügyi szolgáltató. Ezzel a rendelkezéssel való visszaélés lehetőségét mérsékeli némiképpen az Eszjtv. 3. § (5) bekezdése, amelynek értelmében a Kormány rendeletben megállapíthat szakmai gyakorlatot, amely esetén nem lehet próbaidőt kikötni. Emellett azonban meg kell említeni, hogy a Vhr. a 12. §-ában jelenleg a törvényben is használta „nem kell próbaidőt megállapítani” fordulatot alkalmazza, amely nem zárja ki a próbaidő alkalmazásának lehetőségét.

Mindezeket felül elemezni kell az Eszjtv. 12. § (4) bekezdését is. Ebben a jogalkotó úgy rendelkezik, hogy a fenntartó kezdeményezheti az egészségügyi szolgálati jogviszonyban álló határozatlan időre történő áthelyezését. Ennek megfelelően egy a kirendeléshez hasonló jogintézményt hoz létre a jogalkotó, amennyiben más egészségügyi szolgáltatónál fejt ki tevékenységét a dolgozó. Emellett azonban ki kell emelni a különbségeket is. Az ilyen típusú áthelyezés esetén az egészségügyi dolgozó jogviszonya megszűnik az eredeti foglalkoztatónál, ellentétben a kirendeléssel. Emellett a határozott időre szóló kirendelés esetén az egészségügyi szolgálati jogviszonyban álló tud tervezni, hogy mikor fog a munkaszerződése szerint dolgozni ismételten. Határozatlan idejű áthelyezés esetén erre nincsen lehetősége, továbbá a törvény nem rendelkezik arról sem, hogy a határozatlan idejű áthelyezés lejártá esetén az eredeti egészségügyi szolgáltatónak foglalkoztatnia kell-e ismételten a dolgozót. A kirendelés esetén megteszi a jogalkotó, hogy erről rendelkezik, azonban itt még indokoltabb lenne, tekintve, hogy az egészségügyi dolgozó jogviszonya ebben az esetben megszűnik. Emellett az Eszjtv. 12. § (5) bekezdése utal arra, hogy a kirendelés, valamint az Mt. bizonyos szabályait³⁸ alkalmazni kell a határozott idejű áthelyezésre. A jogalkotó a korlátozások tekintetében az Mt-ben szereplő kiemelt személyi kört rendeli alkalmazni ebben az esetben, azonban nem utal a Vhr. által állított további megjelölt csoportokra. Ezáltal hiába van hasonló helyzetben egy kirendelés és egy határozatlan idejű áthelyezés hatálya alatt álló, utóbbi mégis rosszabb pozícióban van a Vhr. szerinti védettség hiánya miatt. Például míg a Vhr. értelmében nem rendelhető ki az egészségügyi szolgálati

³⁶ Uo.

³⁷ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény végrehajtásáról szóló 528/2020. (XI. 28.) Korm. rendelet 9. §.

³⁸ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény 11. § (4)-(5) bekezdés, valamint A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 53. § (3)-(4) bekezdés.

jogviszonyban álló a szakvizsgájának letételét megelőző fél éven belül,³⁹ addig erre nincsen utalás az Mt-ben, így határozatlan időre áthelyezhető a személy egy másik egészségügyi szolgáltatóhoz munkavégzés céljából még ebben az esetben is.

V. Összegzés és javaslatok

Megállapítható, hogy vannak tisztázatlan kérdések a kirendelés és az áthelyezés jogintézményei kapcsán, amelyek lehetőséget biztosíthatnak az egészségügyi szolgálati jogviszonyban állóval szembeni visszaélésre.⁴⁰ Ennek fényében indokolt lenne a jogalkotó számára e kérdések megvizsgálása, majd a szakmai érdekképviseleti szervek bevonásával a feltárt hiányosságok és problémák orvoslása. A kirendelésre vonatkozó időbeli korlátozásokat szükséges lenne az Mt-hez hasonlóan, a Vhr. helyett az Eszjtv. szintjére emelni, valamint a szabályozás alapvetését áthelyezni a normál állapotra, a jelenlegi veszélyhelyzeti alapokról. Ez természetesen utóbb, ideiglenes jelleggel, például egy újabb veszélyhelyzet⁴¹ vagy egészségügyi válsághelyzet kihirdetése⁴² esetén megfelelően igazítható a körülmények diktálta igényekhez. Egy járványhelyzet idején kihirdetett különleges jogrend során indokoltá válhatna például a hosszabb ideig fennálló kirendelés a járvány által súlyosabban sújtott országrészek megsegítése érdekében. A kirendelés ismételt elrendelésével kapcsolatosan a szolgálati jogviszonyban állók számára adhatna egyfajta biztonságot egy „türelmi idő” bevezetése, amelynek értelmében például a kirendeléssel megegyező ideig az eredeti munkakörben kellene őket foglalkoztatni, egy újabb kirendelés előtt.

³⁹ Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény végrehajtásáról szóló 528/2020. (XI. 28.) Korm. rendelet 8. § (2) bekezdés f) pont.

⁴⁰ Dr. Tóth Vera: Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény (Eszjtv.), és az azzal összefüggésben hatályba lépő jogszabályok, valamint a szolgálati jogviszony egészségügyi szakdolgozókat, főként védőnőket érintő változásainak munkajogi szempontú véleményezése. 2021. február 23. https://mvszsz.hu/efl/Tajekoztatok/Tajekoztato_anvag_Eszjtv_MVSZSZ.pdf (2021. 06. 12.).

⁴¹ Alaptörvény 53. cikk.

⁴² Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény XIV. Fejezet.